Ministero degli Affari Esteri
e della Cooperazione Internazionale

2026 | Izvještaj o evaluaciji

Evaluacija utjecaja – ZAPADNI BALKAN

Albanija:
„Institucionalno jačanje Ministarstva poljoprivrede za upravljanje sigurnošću hrane" AID 12201 (SAFIAL)
„Savez za razvoj i unapređenje porodične poljoprivrede u sjevernoj Albaniji" AID 10916 (ALLEANZA)

Bosna i Hercegovina:
„Nove mjere podrške fitosanitarnom sektoru u Bosni i Hercegovini radi usklađivanja s evropskim standardima" AID 11681 (PHYTO BiH)

microfinanza

OSNOVNE INFORMACIJE
O TRIMA INICIJATIVAMA

NAZIV PROGRAMA	Institucionalno jačanje Ministarstva poljoprivrede za upravljanje sigurnošću hrane – AID 12201 (SAFIAL)
LOKACIJA PROGRAMA	Albanija (Tirana i Drač)
JEZIK PROGRAMA	italijanski/engleski
PLANIRANO TRAJANJE	36 mjeseci
STVARNO TRAJANJE	38 mjeseci (VNO)
KANAL FINANSIRANJA	multibilateralni
VRSTA FINANSIRANJA	bespovratna sredstva
UKUPNI BUDŽET	2.400.000,00 EUR
PROVEDBENA ORGANIZACIJA	CIHEAM Bari
CILJEVI ODRŽIVOG RAZVOJA	SDG 2 (T.2.4; 2.a); SDG 3 (T 3.9; 3.d)

NAZIV PROGRAMA	Savez za razvoj i unapređenje porodične poljoprivrede u sjevernoj Albaniji – AID 10916 (ALLEANZA)
LOKACIJA PROGRAMA	Albanija (Skadar i Lezhë)
JEZIK PROGRAMA	italijanski
PLANIRANO TRAJANJE	36 mjeseci
STVARNO TRAJANJE	44 mjeseca (VNO)
KANAL FINANSIRANJA	bilateralni, član 26.
VRSTA FINANSIRANJA	bespovratna sredstva za inicijativu organizacije civilnog društva
UKUPNI BUDŽET	1.670.000,00 EUR Doprinos AICS-a: 1.250.000 EUR (74,85%) Doprinos predlagača: 235.653 EUR (14,11%)
PROVEDBENA ORGANIZACIJA	REGGIO TERZO MONDO – RTM
CILJEVI ODRŽIVOG RAZVOJA	SDG 2; SDG 5; SDG 15

NAZIV PROGRAMA	Nove mjere podrške fitosanitarnom sektoru u Bosni i Hercegovini radi usklađivanja s evropskim standardima – AID 11681 (PHYTO BiH)
LOKACIJA PROGRAMA	Bosna i Hercegovina
JEZIK PROGRAMA	engleski
PLANIRANO TRAJANJE	36 mjeseci
STVARNO TRAJANJE	41 mjesec (VNO)
KANAL FINANSIRANJA	multibilateralni
VRSTA FINANSIRANJA	bespovratna sredstva
UKUPNI BUDŽET	1.198.400,00 EUR
PROVEDBENA ORGANIZACIJA	CIHEAM Bari
CILJEVI ODRŽIVOG RAZVOJA	SDG 2 [T 2.a]

SADRŽAJ

LISTA SKRAĆENICA 5

1. SAŽETAK 31

2. KONTEKST 9

2.1 REGIONALNI KONTEKST I PROCES EVROPSKIH INTEGRACIJA 9
2.2 ALBANIJA: INSTITUCIONALNI KONTEKST, POLJOPRIVREDNO-PREHRAMBENI SEKTOR I TRGOVINSKI ODNOSI S ITALIJOM 10
2.3 BOSNA I HERCEGOVINA: INSTITUCIONALNI KONTEKST, POLJOPRIVREDNO-PREHRAMBENI SEKTOR I FITOSANITARNI SISTEM 11
2.4 ITALIJANSKA RAZVOJNA SARADNJA NA ZAPADNOM BALKANU: PROGRAMSKI KONTINUITET I KOMPLEMENTARNOST INTERVENCIJA 13

3. OBUHVAT I CILJEVI EVALUACIJE 16

3.1 INICIJATIVE OBUHVAĆENE EVALUACIJOM 16
3.1.1 AID 12201 (SAFIAL), Institucionalno jačanje Ministarstva poljoprivrede za upravljanje sigurnošću hrane, Albanija *16*
3.1.2 AID 10916, Savez za razvoj i valorizaciju porodične poljoprivrede u sjevernoj Albaniji *17*
3.1.3 AID 11681 (PHYTO BiH), Nove aktivnosti podrške fitosanitarnom sektoru Bosne i Hercegovine radi usklađivanja s evropskim standardima *18*
3.2 CILJEVI I OBUHVAT EVALUACIJE 19

4. TEORIJSKI I METODOLOŠKI OKVIR 21

4.1 EVALUACIJSKI PRISTUP I TEORIJA PROMJENE 21
4.2 EVALUACIJSKI KRITERIJI I PITANJA 22
4.3 METODE I INSTRUMENTI PRIKUPLJANJA PODATAKA 22
4.4 TERENSKA MISIJA I PRIKUPLJANJE PRIMARNIH PODATAKA 23
4.5 ANALIZA DOKAZA I TRIANGULACIJA 25
4.6 OGRANIČENJA EVALUACIJE I POUZDANOST IZVORA 25

5. PRIKAZ NALAZA 27

5.1 NALAZI ZAJEDNIČKI ZA TRI INICIJATIVE 27
5.1.1 TQ1 Trajne promjene u institucionalnim, ekonomskim i lokalnim sistemima *27*
5.1.2 TQ2 Institucionalna, tehnička, organizaciona i finansijska održivost *29*
5.1.3 TQ3 Jačanje poljoprivredno-prehrambenih sistema i postepeno usklađivanje sa standardima Evropske unije *31*
5.1.4 TQ4 Inkluzija i koristi za žene, mlade, male proizvođače i ruralne zajednice *32*
5.2 AID 12201 – SAFIAL 34
5.2.1 Q1 Integracija institucionalnih, tehničkih i organizacionih kapaciteta *34*
5.2.2 Q2 Operativnost i upotreba informacijskih sistema, infrastrukture i opreme *35*
5.2.3 Q3 Resursi i uslovi održivosti razvijenih kapaciteta *36*
5.2.4 Q4 Doprinos nacionalnom sistemu sigurnosti hrane i usklađivanju s pravnom stečevinom EU *36*
5.3 AID 10916 (ALLEANZA) – PORODIČNA POLJOPRIVREDA U SJEVERNOJ ALBANIJI 37
5.3.1 Q1 Trajnost ekonomskih i proizvodnih koristi ulaganja FSAF-a *37*

5.3.2 Q2 U kojoj je mjeri Fond za razvoj porodične poljoprivrede bio primjeren, djelotvoran i održiv instrument za podsticanje lokalnog ekonomskog razvoja? *38*
5.3.3 Q3 U kojoj su mjeri lokalne organizacije, teritorijalna partnerstva i mehanizmi mobilizacije koje je projekat promovisao i dalje aktivni i sposobni podržavati procese lokalnog razvoja? *39*
5.3.4 Q4 U kojoj je mjeri projekat doprinio širenju ekonomskih i društvenih mogućnosti ruralnih zajednica, posebno žena i malih proizvođača? *39*
5.4 AID 11681 (PHYTO BiH): FITOSANITARNI SEKTOR U BOSNI I HERCEGOVINI **40**
5.4.1 Q1 Integracija tehničkih i organizacionih kapaciteta u institucijama korisnicama *41*
5.4.2 Q2 Upotreba i unapređenje laboratorija, dijagnostičkih metoda i opreme *41*
5.4.3 Q3 Održivost institucija i standarda *42*
5.4.4 Q4 Doprinos nacionalnom fitosanitarnom sistemu i približavanju pravnoj stečevini EU *44*
6. ZAKLJUČCI **45**
6.1 UTJECAJ I DOPRINOS UOČENIM PROMJENAMA **45**
6.2 ODRŽIVOST **46**
6.3 DJELOTVORNOST **47**
6.4 EFIKASNOST **48**
6.5 KOHERENTNOST **49**
6.6 RELEVANTNOST **50**
6.7 MEĐUSEKTORSKE TEME: ROD, PRAVA, INKLUZIJA I OKOLIŠ **50**
7. PREPORUKE **51**
8. IZVORI **57**
OPĆA I METODOLOŠKA DOKUMENTACIJA EVALUACIJE **57**
DOKUMENTACIJA O AID 12201 – SAFIAL (ALBANIJA) **57**
DOKUMENTACIJA O AID 10916 (ALLEANZA) – PORODIČNA POLJOPRIVREDA (SJEVERNA ALBANIJA) **57**
DOKUMENTACIJA O AID 11681 (PHYTO BiH) – FITOSANITARNI SEKTOR (BOSNA I HERCEGOVINA) **57**
INSTITUCIONALNI, STATISTIČKI I KONTEKSTUALNI IZVORI NAVEDENI U IZVJEŠTAJU **57**
9. PRILOZI **59**

LISTA SKRAĆENICA

SKRAĆENICA	PUNI NAZIV / ZNAČENJE
AICS	Italijanska agencija za razvojnu saradnju
AID	Identifikacijski kod inicijativa Italijanske razvojne saradnje
AKU	Nacionalna uprava za sigurnost hrane – Albanija (Autoriteti Kombëtar i Ushqimit)
AKUNET	Sektorski informacijski sistem za upravljanje inspekcijama i kontrolama sigurnosti hrane u Albaniji
AKVMB	Nacionalna uprava za veterinarstvo i zaštitu bilja – Albanija
BIP	Border Inspection Post, granična inspekcijska stanica
CIHEAM	Centre International de Hautes Études Agronomiques Méditerranéennes (međuvladina organizacija)
COSPE	Cooperazione per lo Sviluppo dei Paesi Emergenti (nevladina organizacija)
CRAD	Climate Resilience and Agriculture Development (program Svjetske banke)
DAC	Development Assistance Committee, Odbor za razvojnu pomoć OECD-a
DGCE	Generalna direkcija za rast i promociju izvoza (MAECI)
DGCS	Generalna direkcija za razvojnu saradnju (MAECI)
EPPO	European and Mediterranean Plant Protection Organization, Evropska i mediteranska organizacija za zaštitu bilja
EU	European Union, Evropska unija (u službenim nazivima na engleskom jeziku)
FSAF	Fond za razvoj porodične poljoprivrede
GIZ	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit
HRBA	Human Rights-Based Approach, pristup zasnovan na ljudskim pravima
ICE	Italijanska agencija za promociju izvoza i internacionalizaciju italijanskih preduzeća
IPARD	Instrument for Pre-accession Assistance for Rural Development, instrument pretpristupne pomoći za ruralni razvoj
ISO	International Organization for Standardization, Međunarodna organizacija za standardizaciju
IEC	International Electrotechnical Commission, Međunarodna elektrotehnička komisija
ISTA	International Seed Testing Association, Međunarodno udruženje za ispitivanje sjemena
ISTAT	Italijanski nacionalni institut za statistiku
ISUV	Institut za sigurnost hrane i veterinarstvo (Albanija)
MAECI	Ministarstvo vanjskih poslova i međunarodne saradnje Italije
MARD	Ministry of Agriculture and Rural Development, Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja (Albanija)
MIMIT	Ministarstvo preduzeća i proizvoda Made in Italy (Italija)
OCSE	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD, prema italijanskoj skraćenici)
OSC	Organizacija civilnog društva

PHPA	Plant Health Protection Administration, Uprava Bosne i Hercegovine za zaštitu zdravlja bilja
RTM	Reggio Terzo Mondo (nevladina organizacija)
RUDA	National Livestock Registry, nacionalni albanski registar stočnog fonda
SAFIAL	Skraćeni naziv inicijative AID 12201 o sigurnosti hrane u Albaniji
SARED	Support to Agriculture and Rural Economic Development (program poljoprivrednog i ruralnog razvoja u Albaniji)
SDG	Sustainable Development Goals, ciljevi održivog razvoja
ToC	Theory of Change, teorija promjene
ToR	Terms of Reference, projektni zadatak
TQ	Transversal Question, zajedničko evaluacijsko pitanje
UE	Evropska unija (italijanska skraćenica)
UN	United Nations, Ujedinjene nacije
USD	Američki dolar
VNO	Produženje bez dodatnih troškova

1. SAŽETAK

Ova evaluacija obuhvata tri inicijative finansirane sredstvima Italijanske razvojne saradnje u Albaniji i Bosni i Hercegovini, u oblastima sigurnosti hrane, fitosanitarne zaštite i ruralnog razvoja: AID 12201 (SAFIAL), usmjerenu na jačanje kapaciteta albanskih institucija nadležnih za kontrolu hrane, fitosanitarni i veterinarski nadzor; AID 10916 (ALLEANZA), posvećenu razvoju porodične poljoprivrede u sjevernoj Albaniji; te AID 11681 (PHYTO BiH), usmjerenu na jačanje fitosanitarnog sistema Bosne i Hercegovine i njegovo postepeno usklađivanje s evropskim standardima. Iako koriste različite instrumente, ove tri inicijative djeluju na međusobno komplementarne komponente poljoprivredno-prehrambenih sistema dviju zemalja i dio su šire podrške Italije procesu evropskih integracija Zapadnog Balkana.

Evaluacija je provedena u skladu s kriterijima OECD-DAC-a, uz poseban naglasak na utjecaj, održivost i djelotvornost, te uz primjenu pristupa zasnovanog na teoriji promjene i analizi doprinosa. Analiza dokumentacije dopunjena je terenskom misijom provedenom u julu 2026. godine u Albaniji i Bosni i Hercegovini. Misija je obuhvatila razgovore s predstavnicima institucija, provedbenih organizacija, laboratorija, inspekcijskih službi, lokalnih organizacija i korisnika, neposredne posjete podržanim ustanovama i preduzećima, kao i naknadnu provjeru funkcionisanja sistema RUDA u Fieru. Međutim, ograničena dostupnost polaznih podataka i pokazatelja ishoda uporedivih tokom vremena ne omogućava kvantitativno mjerenje utjecaja. Evaluacija se stoga usredsređuje na trajnost rezultata, mehanizme putem kojih su intervencije doprinijele uočenim promjenama i uslove koji podržavaju ili ograničavaju njihovu održivost.1

U cjelini, prikupljeni dokazi ukazuju na to da su sve tri inicijative dovele do trajnih promjena koje su i dalje vidljive u 2026. godini, posebno tamo gdje su materijalna ulaganja bila praćena razvojem vještina, tehničkom pomoći i uključivanjem novih postupaka u redovnu praksu. Kod dviju institucionalnih intervencija najčvršći rezultat odnosi se na očuvanje tehničkih i stručnih kapaciteta. U Albaniji se laboratorije, kapaciteti za kontrolu i sljedivost te dio infrastrukture podržane kroz SAFIAL i dalje koriste, uprkos izazovima u pogledu interoperabilnosti informacionih sistema, kontinuiteta snabdijevanja i institucionalnog okvira koji se mijenja. U Bosni i Hercegovini dijagnostičke metode, oprema, akreditacije i stručna znanja inspektora u velikoj su mjeri očuvani, dok institucionalna fragmentiranost i dalje ograničava potpuno usklađivanje sistema na državnom nivou. Evaluacija, prema tome, potvrđuje značajan doprinos dviju intervencija stvaranju tehničkih preduslova za približavanje pravnoj stečevini Evropske unije, ali im ne pripisuje sistemske promjene koje zavise od širih institucionalnih i zakonodavnih reformi.

Kod inicijative AID 10916 (ALLEANZA), najneposrednije uočljivi učinci odnose se na nastavak korištenja proizvodnih ulaganja i održavanje veza među akterima na lokalnom nivou. Posjećena poljoprivredna gazdinstva i dalje koriste ulaganja podržana putem fonda za podršku preduzećima, a u više slučajeva bilježe i naknadni rast, preradu proizvoda ili diversifikaciju aktivnosti. Posebno je značajno očuvanje uloge lokalnih terenskih saradnika, koji su i danas prepoznati kao osobe od povjerenja za proizvođače i ruralna preduzeća. Pozitivni su i uočeni učinci na ekonomsko uključivanje žena, valorizaciju lokalnih proizvoda i opstanak proizvodnih aktivnosti u udaljenim ruralnim područjima. Potencijalno ograničenje predstavlja nedovoljno razvijena sistemska povezanost početne podrške iz Fonda s kasnijim izvorima kredita i drugog finansiranja.

[1]RUDA (National Livestock Registry): albanski nacionalni sistem za digitalnu registraciju stočnog fonda i sljedivost životinja, uključujući registraciju, kretanje i informacije povezane s veterinarskim službama.

Tehnička održivost predstavlja jedan od najpozitivnijih nalaza za sve tri inicijative. Nasuprot tome, institucionalna, organizaciona i finansijska održivost pokazuju veće razlike i zavise od raspoloživosti osoblja, redovnih budžetskih sredstava, održavanja, potrošnog materijala, tehnoloških unapređenja i sposobnosti institucija da trajno preuzmu uvedene funkcije. Okolišna dimenzija snažnije je integrisana u AID 10916 (ALLEANZA), dok se u dvama institucionalnim projektima njen doprinos uglavnom ostvaruje posredno i ostaje nedovoljno mjeren.

Rodna dimenzija također je sistematičnije razrađena u projektu ruralnog razvoja, iako je tokom misije zabilježena značajna zastupljenost žena na tehničkim i naučnim pozicijama u institucijama korisnicama dviju institucionalnih intervencija.

Preporuke stoga naglašavaju potrebu da se buduće intervencije osmišljavaju polazeći od stvarno važećeg pravnog i institucionalnog okvira i njegovog mogućeg razvoja; da se početne vrijednosti i pokazatelji ishoda utvrde od samog početka; da se srednjoročno planira finansijska i organizaciona održivost ulaganja; da se odnos javnih i privatnih laboratorija razmatra na sistemskom nivou; da se ojača komplementarnost s narednim programima i drugim partnerima; te da se projektovanje intervencija čvršće poveže s makroekonomskim kretanjima, lancima vrijednosti i tržištima. Za intervencije usmjerene na preduzeća preporučuje se i snažnije povezivanje s naknadnim finansijskim instrumentima, dok bi okolišnu i rodnu dimenziju trebalo izričitije uključiti u teorije promjene i sisteme praćenja.

2. KONTEKST

2.1 Regionalni kontekst i proces evropskih integracija

Tri inicijative obuhvaćene ovom evaluacijom uklapaju se u širi proces približavanja Zapadnog Balkana Evropskoj uniji i na različite načine djeluju na neke od preduslova za usklađivanje poljoprivredno-prehrambenih sistema s evropskim standardima. AID 12201 (SAFIAL) u Albaniji i AID 11681 (PHYTO BiH) u Bosni i Hercegovini prvenstveno su bile usmjerene na jačanje institucionalnih kapaciteta, sistema kontrole i tehničke infrastrukture u oblastima sigurnosti hrane, zdravlja životinja i zdravlja bilja. AID 10916 (ALLEANZA) djelovala je na lokalnom nivou, pružajući podršku porodičnim poljoprivrednim gazdinstvima, lokalnim organizacijama i procesima ruralnog razvoja u sjevernoj Albaniji. Ova razlika, istaknuta već u Početnom izvještaju, ključna je za uporednu analizu triju inicijativa.

Međutim, proces evropskih integracija dviju zemalja nalazi se u različitim fazama. Kada je riječ o Albaniji, Vijeće Evropske unije odlučilo je 25. marta 2020. godine otvoriti pristupne pregovore. Vijeće je 18. jula 2022. odobrilo pregovarački okvir, a 19. jula održana je prva međuvladina konferencija, čime je Evropska unija formalno pokrenula pristupne pregovore s Albanijom.

Proces je znatno ubrzan od oktobra 2024. godine, kada je otvoren Klaster 1, koji obuhvata temeljna pitanja. U narednim mjesecima postepeno su otvoreni i ostali pregovarački klasteri, a 17. novembra 2025. sedma pristupna konferencija otvorila je Klaster 5, „Resursi, poljoprivreda i kohezija”, posljednji klaster koji još nije bio otvoren. On obuhvata Poglavlje 11, „Poljoprivreda i ruralni razvoj”, Poglavlje 12, „Sigurnost hrane, veterinarska i fitosanitarna politika”, Poglavlje 13, „Ribarstvo i akvakultura”, te poglavlja 22 i 33. Ovim korakom otvorena su sva 33 pregovaračka poglavlja. Albanija je 14. jula 2026. ostvarila još jednu prekretnicu privremenim zatvaranjem prva tri poglavlja, koja se odnose na nauku i istraživanje, obrazovanje i kulturu te vanjske odnose.

Situacija u Bosni i Hercegovini je drugačija. Zemlja je podnijela zahtjev za članstvo u februaru 2016. godine, a status zemlje kandidatkinje dobila je u decembru 2022. U martu 2024. Evropsko vijeće, na osnovu preporuke Evropske komisije od 12. marta iste godine, dalo je saglasnost za otvaranje pristupnih pregovora i pozvalo Komisiju da pripremi pregovarački okvir. Međutim, Evropsko vijeće utvrdilo je da Vijeće može usvojiti taj okvir tek nakon što budu provedene mjere koje je Komisija navela u oktobru 2022. U junu 2026. predsjednik Evropskog vijeća potvrdio je da zemlju još dijeli nekoliko koraka od naredne konkretne faze otvaranja pregovora, posebno naglašavajući potrebu dovršetka preostalih reformi. Prema tome, u vrijeme ove evaluacije pregovarački okvir još nije bio usvojen, a pregovori nisu ušli u operativnu fazu kakvu je, naprimjer, dostigla Albanija.

Različit tempo evropskih integracija posebno je važan za tri razmatrane inicijative. U Albaniji je Poglavlje 12 već formalno otvoreno, a proces pristupanja ušao je u fazu u kojoj su sve važniji praktična primjena pravne stečevine EU i sposobnost institucija da pokažu stabilno funkcionisanje sistema kontrole. U Bosni i Hercegovini jačanje tehničkih kapaciteta odvija se u okolnostima manje odmaklog integracijskog procesa i složenijeg institucionalnog ustrojstva, u kojem koordinacija između različitih nivoa vlasti ostaje neophodan uslov za djelotvornu primjenu propisa.

U Izvještaju Evropske komisije za Albaniju za 2025. godinu ocjenjuje se da je zemlja dostigla određeni nivo pripremljenosti u okviru Poglavlja 12 te da je u posmatranom periodu ostvaren određeni napredak. Usvojeni su novi zakoni o zdravlju životinja i zdravlju bilja, ali Komisija naglašava potrebu daljnjeg usklađivanja zakonodavstva i, prije svega, jačanja njegove provedbe. Među navedenim prioritetima su usklađivanje propisa o kontrolama, osiguravanje odgovarajućih

resursa nadležnim tijelima, jačanje laboratorijskih kapaciteta i unapređenje sistema nadzora nad glavnim bolestima životinja.

Izvještaj Komisije za Bosnu i Hercegovinu za 2025. također utvrđuje određeni nivo pripremljenosti u okviru Poglavlja 12, ali ne bilježi značajniji napredak tokom analiziranog perioda. Među glavnim izazovima su kapaciteti nadležnih kontrolnih organa i laboratorija, nepostojanje cjelovitog sistema nacionalnih referentnih laboratorija, neusklađenost važnih dijelova zakonodavstva te, posebno u fitosanitarnoj oblasti, potreba usvajanja propisa na državnom nivou o zdravlju bilja i kontrolama, razvoja programa nadzora nad karantenskim štetnim organizmima i jačanja sistema referentnih laboratorija.

Takav kontekst potvrđuje stratešku relevantnost evaluiranih intervencija. U slučaju dvaju projekata institucionalnog jačanja nije dovoljno samo provjeriti da li su finansirana oprema i stečene kompetencije očuvane; potrebno je razumjeti jesu li one stvarno ugrađene u redovne sisteme kontrole i mogu li dugoročno doprinijeti primjeni standarda koje zahtijeva proces evropskih integracija, kako je već istaknuto u Početnom izvještaju.

2.2 Albanija: institucionalni kontekst, poljoprivredno-prehrambeni sektor i trgovinski odnosi s Italijom

Poljoprivreda i dalje ima značajnu ulogu u albanskoj ekonomiji i strukturi zaposlenosti. Prema podacima koje Evropska komisija navodi u izvještaju za 2025. godinu, poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo činili su 2024. godine 17,9% bruto dodane vrijednosti zemlje. Međutim, ekonomski i društveni značaj sektora prati proizvodna struktura koju karakterišu uglavnom mala gazdinstva, usitnjenost zemljišnih posjeda, ograničena organizovanost lanaca vrijednosti i trajne razlike između urbanih i ruralnih područja. U takvom su kontekstu, različitim instrumentima, djelovali i AID 12201 (SAFIAL) i AID 10916 (ALLEANZA).2

Konkretnije, u pogledu Poglavlja 12, Izvještaj Evropske komisije za 2025. ocjenjuje da je Albanija dostigla određeni nivo pripremljenosti, ali bilježi ograničen napredak. Tokom 2025. usvojeni su novi zakoni o zdravlju životinja i zaštiti bilja, no potrebne su dodatne mjere usklađivanja i, naročito, njihove provedbe. Među pitanjima koje Komisija ističe nalaze se dovršetak usklađivanja sistema kontrola, osiguravanje dodatnih resursa nadležnim organima, unapređenje kapaciteta i akreditacije laboratorija, izrada višegodišnjeg nacionalnog plana službenih kontrola, poboljšanje sistema nadzora nad bolestima životinja te jačanje registracije i sljedivosti stočnog fonda.

Ovaj okvir neposredno je povezan s područjima djelovanja projekta SAFIAL. Projekat je osmišljen radi jačanja kapaciteta institucija nadležnih za službene kontrole, kombinovanjem infrastrukture, opreme, obuke i sistema upravljanja informacijama. Glavne komponente obuhvatale su jačanje inspekcijskih i laboratorijskih kapaciteta, graničnu inspekcijsku stanicu u Draču te informacijske sisteme i sisteme sljedivosti AKUNET i RUDA. Budući da su neki od problema koje ističe Komisija prisutni i danas, posebno je važno utvrditi ne samo jesu li oprema i kapaciteti finansirani projektom i dalje dostupni nego i u kojoj su mjeri integrisani u redovno funkcionisanje nacionalnog sistema.3

Ekonomski odnosi s Italijom dodatno potvrđuju relevantnost ovih pitanja. Prema Ministarstvu vanjskih poslova i međunarodne saradnje Italije, ukupna bilateralna trgovinska razmjena između

[2]*Commission Staff Working Document, Albania 2025 Report. Dokument uz saopćenje Komisije Evropskom parlamentu, Vijeću, Evropskom ekonomskom i socijalnom odboru i Odboru regija o politici proširenja EU za 2025. godinu.*
[3]AKUNET: sektorski informacijski sistem razvijen radi podrške upravljanju inspekcijama sigurnosti hrane, uzorkovanjem i analizama, posebno u kontroli proizvoda koji ulaze u zemlju.

Italije i Albanije dostigla je 2025. godine 3,2 milijarde eura. Isti izvor ističe čvrste ekonomske veze između dviju zemalja, a tokom 2026. izričito je izdvojio prehrambeni sektor kao oblast od interesa za daljnje unapređenje bilateralnih odnosa.

Podaci agencije ICE, obrađeni na osnovu podataka ISTAT-a, omogućavaju procjenu udjela poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u ukupnoj trgovinskoj razmjeni. U prvom tromjesečju 2026. italijanski izvoz u Albaniju iznosio je ukupno 415,1 milion eura, dok je uvoz iz Albanije dostigao 347,8 miliona eura. U istom periodu Italija je u Albaniju izvezla prehrambenih proizvoda u vrijednosti od 53,1 milion eura, pića u vrijednosti od 9,2 miliona eura te proizvoda poljoprivrede, ribarstva i šumarstva u vrijednosti od 10,7 miliona eura. Italijanski uvoz iz Albanije u tim kategorijama iznosio je 21,5 miliona, 0,8 miliona, odnosno 8,9 miliona eura.4

Ovi podaci potvrđuju značajnu trgovinsku povezanost i u lancima vrijednosti koji su neposredno obuhvaćeni sistemima sigurnosti hrane i sanitarnih kontrola. Kada je konkretnije riječ o proizvodima životinjskog porijekla, podaci UN Comtradea koje prenosi Svjetska banka, pri čemu je Albanija zemlja izvjestiteljica, pokazuju da je 2024. albanski uvoz mesa i jestivih iznutrica iznosio oko 88,1 milion američkih dolara, od čega je približno 10,1 milion dolara dolazilo iz Italije. Italija je bila četvrti najveći dobavljač Albanije u toj robnoj kategoriji.

Ovi podaci, naravno, ne omogućavaju utvrđivanje uzročno-posljedične veze između projekta SAFIAL i kretanja trgovinske razmjene. Ipak, ulaganja ostvarena projektom stavljaju u konkretan ekonomski kontekst: pouzdanost službenih kontrola, sljedivost životinja i proizvoda, dijagnostički kapaciteti laboratorija i usklađenost s evropskim propisima utiču na uslove pod kojima se proizvodi mogu prometovati i plasirati na tržišta. Održivost kapaciteta ojačanih projektom stoga ima značaj koji nadilazi očuvanje pojedinačne infrastrukture ili opreme i odnosi se na ukupno funkcionisanje lanca kontrola te postepenu integraciju albanskog poljoprivredno-prehrambenog sistema u evropsko tržište.

Institucionalni okvir u kojem ti kapaciteti djeluju trenutno se mijenja. Tokom misije više sagovornika ukazalo je na proces reorganizacije nadležnih tijela za sigurnost hrane, veterinarske službe i kontrole. Međutim, prikupljene informacije još nisu potpuno usaglašene u pogledu obuhvata reforme, uključenih institucija i vremenskog okvira njene provedbe.

2.3 Bosna i Hercegovina: institucionalni kontekst, poljoprivredno-prehrambeni sektor i fitosanitarni sistem

Primarni sektor ima manji udio u ekonomiji Bosne i Hercegovine nego u Albaniji, ali je i dalje posebno važan za teritorijalni razvoj i uključivanje poljoprivredne proizvodnje u regionalna i evropska tržišta. Prema Izvještaju Evropske komisije za 2025. godinu, poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo činili su u 2024. približno 5,0% bruto dodane vrijednosti i 7,7% zaposlenosti.5

Institucionalni kontekst izrazito je složen. Nadležnosti u oblasti kontrola i fitosanitarnog zdravlja podijeljene su između institucija Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko distrikta BiH. Takva višeslojna administrativna struktura zahtijeva mehanizme koordinacije koji mogu osigurati usklađene postupke i uporedive tehničke standarde na cijeloj teritoriji zemlje. Ovo pitanje bilo je u središtu evaluacijske misije i predstavlja jednu od glavnih razlika u odnosu na albanski kontekst.

[4]ICE, Trgovinska razmjena Italije po sektorima, partnerska zemlja: Albanija. Referentni period: januar–mart 2026.
[5]Commission Staff Working Document, Bosnia and Herzegovina 2025 Report, dokument uz saopćenje Evropske komisije o politici proširenja EU za 2025. godinu.

U Izvještaju Evropske komisije za 2025. Bosna i Hercegovina ocijenjena je kao zemlja s određenim nivoom pripremljenosti u okviru Poglavlja 12, ali bez napretka tokom posmatranog perioda. Među utvrđenim prioritetima su jačanje kapaciteta kontrolnih organa i laboratorija, uspostavljanje odgovarajućeg sistema nacionalnih referentnih laboratorija, usvajanje ili ažuriranje zakonodavstva u oblastima hrane, veterinarstva i fitosanitarne zaštite te unapređenje nadzora nad štetnim organizmima. Komisija također naglašava potrebu jačanja fitosanitarnog nadzora na cijeloj teritoriji zemlje, njegovog proširenja izvan proizvodnji koje su već obuhvaćene sistematskim kontrolama, kao i daljnjeg uvođenja biljnih pasoša i usklađivanja sistema sjemenarstva.

Riječ je o pitanjima neposredno povezanim s intervencijskom logikom projekta AID 11681 (PHYTO BiH). Inicijativa je podržala jačanje dijagnostičkih kapaciteta laboratorija, obuku inspektora, primjenu metoda usklađenih s međunarodnim standardima, procese akreditacije i unapređenje koordinacije nadležnih institucija. Projekat je izričito smješten u okvir evropskih integracija Bosne i Hercegovine i potrebe za jačanjem stvarne provedbe zakonodavstva i kvaliteta fitosanitarnih usluga.

Ekonomski odnosi Bosne i Hercegovine s Italijom također su značajni. Ambasada Italije u Sarajevu navodi Italiju kao najveću zemlju izvoznicu na tržište Bosne i Hercegovine i drugog najvećeg trgovinskog partnera ukupno. Ova pozicija potvrđena je i 2026. i odražava razvijene ekonomske odnose koji obuhvataju trgovinsku razmjenu, ali i značajnu prisutnost italijanskih proizvodnih preduzeća u zemlji.

U prvom tromjesečju 2026, prema podacima ICE-a obrađenim na osnovu statistike ISTAT-a, italijanski izvoz u Bosnu i Hercegovinu iznosio je 244,0 miliona eura, a uvoz 162,0 miliona eura. U istom periodu proizvodi poljoprivrede, ribarstva i šumarstva činili su 4,9 miliona eura italijanskog izvoza i 8,0 miliona eura uvoza iz Bosne i Hercegovine. Za prehrambene proizvode odgovarajuće vrijednosti bile su 28,9 miliona i 1,9 miliona eura, a za pića 0,7 miliona i 0,5 miliona eura.6

Za pojedine kategorije relevantne za fitosanitarne kontrole dostupni su i detaljniji podaci. Primjera radi, podaci UN Comtradea, s Bosnom i Hercegovinom kao zemljom izvjestiteljicom, pokazuju da je 2024. uvoz u kategoriji „ostale žive biljke” iznosio ukupno oko 8,6 miliona američkih dolara, od čega je približno 0,81 milion dolara dolazio iz Italije. U kategoriji „ostalo zamrznuto povrće” Bosna i Hercegovina je iste godine prijavila izvoz u Italiju u vrijednosti od približno 1,27 miliona dolara. Ove vrijednosti služe kao ilustracija i ne predstavljaju ukupnu trgovinu koja podliježe fitosanitarnim kontrolama, a koja obuhvata znatno širi spektar proizvoda.

Povezanost fitosanitarnih kapaciteta i trgovine stoga treba posmatrati prvenstveno kroz stvaranje povoljnih preduslova. Laboratorije koje koriste priznate metode, pouzdani sistemi uzorkovanja, odgovarajuće obučeni inspektori i procedure kompatibilne s evropskim pravilima smanjuju rizike povezane s prometom robe i predstavljaju preduslov za pristup tržištima. Ni u ovom slučaju evaluacija ne pripisuje projektu kretanje izvoza ili promjene kvaliteta proizvoda. Umjesto toga, provjerava jesu li kapaciteti koje je projekat namjeravao ojačati i dalje stvarni dio institucionalnog i tehničkog sistema potrebnog za podršku trgovini.

[6]ICE, Trgovinska razmjena Italije po sektorima, partnerska zemlja: Bosna i Hercegovina. Referentni period: januar–mart 2026.

2.4 Italijanska razvojna saradnja na Zapadnom Balkanu: programski kontinuitet i komplementarnost intervencija

Tri evaluirane inicijative dio su dugogodišnje prisutnosti Italijanske razvojne saradnje na Zapadnom Balkanu, koja je posljednjih godina sve neposrednije povezana s procesom evropskih integracija regije. Trogodišnji dokument programiranja i strateških smjernica Italijanske razvojne saradnje za period 2024–2026. posvećuje posebno poglavlje temi „Italija za evropske integracije Balkana", a Zapadni Balkan označava strateškim područjem za Italiju zbog historijskih, kulturnih i ekonomskih veza te prioriteta koji se daje podršci pristupanju Evropskoj uniji. Ovo opredjeljenje ponovo je potvrđeno 2026. u okviru italijanske inicijative za ubrzanje procesa proširenja EU na Zapadni Balkan.7

Na operativnom nivou, Regionalni ured AICS-a u Tirani izričito povezuje svoj program s ranijim djelovanjem Italije na Zapadnom Balkanu i širim evropskim opredjeljenjem za integraciju regije. Programiranje se zasniva na prioritetima Evropske unije i nacionalnim strategijama partnerskih zemalja te kombinuje nacionalne i regionalne inicijative. Od 2025. pokrenute su i tri nove regionalne inicijative, posvećene prekograničnom upravljanju rizicima od katastrofa, zaštiti prirodnog i kulturnog naslijeđa Dinarskih Alpa te uključivanju dijaspore u procese pristupanja EU i mobilnosti radne snage. Poljoprivreda i ruralni razvoj važan su dio tog programa, a prioriteti koje AICS navodi obuhvataju institucionalnu tehničku pomoć radi usklađivanja s poglavljima 11, 12 i 13 Klastera 5, valorizaciju tradicionalnih proizvoda, ekonomsko osnaživanje žena u ruralnim područjima, stručno obrazovanje u poljoprivredi, biološku raznolikost i organsku proizvodnju.

U Albaniji je posebno uočljiv kontinuitet s područjima obuhvaćenim inicijativama AID 12201 (SAFIAL) i AID (ALLEANZA). U oblasti institucionalnog jačanja CIHEAM Bari i dalje je jedan od ključnih aktera italijanskog sistema međunarodne saradnje koji pruža podršku Ministarstvu poljoprivrede i ruralnog razvoja Albanije. Projekat EU GoAL, AID 12740, pokrenut 2024. s planiranim trajanjem od 36 mjeseci i finansiranjem od 2,5 miliona eura, neposredno podržava MARD u pregovorima o Poglavlju 11 (poljoprivreda i ruralni razvoj) i Poglavlju 13 (ribarstvo) kroz tehničku pomoć pri usklađivanju propisa i pilot-intervencije u skladu sa Zajedničkom poljoprivrednom politikom i Zajedničkom ribarstvenom politikom EU. U julu 2025. AICS je ovu intervenciju opisao kao dio šireg niza inicijativa koordinisanih s albanskim ministarstvom radi stvaranja sinergija i strateške podrške evropskoj integraciji poljoprivrednog sektora.

Još neposrednije povezana sa sigurnošću hrane jeste inicijativa TYPIC AL, AID 12446, „Unapređenje standarda sigurnosti hrane u albanskim lancima vrijednosti tradicionalnih lokalnih proizvoda", koju Italijanska razvojna saradnja finansira s 3 miliona eura, a provodi CIHEAM Bari u saradnji s MARD-om. Intervencija je usmjerena na sigurnost, kvalitet i održivost lanaca vrijednosti tradicionalnih albanskih proizvoda, s ciljem približavanja proizvodnih i prerađivačkih praksi standardima Evropske unije. Aktivnosti su obuhvatile i jačanje tehničkih i tehnoloških kapaciteta poljoprivrednog sistema te podršku laboratorijama i centrima za transfer tehnologija.

U odnosu na SAFIAL, postojanje inicijativa TYPIC AL i EU GoAL pokazuje jasan tematski i institucionalni kontinuitet italijanskog djelovanja u poljoprivrednom i poljoprivredno-prehrambenom sektoru, saradnje s MARD-om i podrške usklađivanju s evropskim standardima. Međutim, ne može se automatski zaključiti da su te inicijative neposredno nadogradile konkretne infrastrukture, informacijske sisteme i kapacitete razvijene kroz SAFIAL.

[7]MAECI, Trogodišnji dokument programiranja i strateških smjernica politike razvojne saradnje, 2024–2026.

Značajan kontinuitet uočljiv je i u temama koje je AID 10916 (ALLEANZA) obrađivala u sjevernoj Albaniji. Među kasnije finansiranim inicijativama AICS-a nalazi se Ruralbania, usmjerena na povećanje produktivnosti i dodane vrijednosti porodičnih poljoprivrednih gazdinstava u ugroženim planinskim područjima sjevera. Projekat vrijedan 1,8 miliona eura, s trajanjem od 36 mjeseci, djeluje, između ostalog, u općinama Puka i Fushë Arrëz, koje su već bile obuhvaćene inicijativom AID 10916 (ALLEANZA), te kombinuje usluge podrške poljoprivredi i ruralnom razvoju, stručno osposobljavanje i proizvodna i komercijalna ulaganja. AICS je RTM odredio za provedbenog partnera Ruralbanije, čime se dodatno osigurava kontinuitet operativnog iskustva i odnosa s lokalnim zajednicama.

Teritorijalni kontinuitet dopunjuju intervencije posebno usmjerene na žene u ruralnim područjima. Jedna inicijativa AICS-a, vrijedna milion eura i planiranog trajanja od 24 mjeseca, obuhvata, između ostalog, općine Fushë Arrëz, Lezhë, Puka i Vau i Dejës, a usmjerena je na veće priznavanje ekonomske i društvene uloge žena u ruralnim područjima, njihov pristup resursima i ekonomsku samostalnost. I u ovom slučaju očigledno je da italijansko programiranje zadržava dio prioriteta koji su bili prisutni u evaluiranoj inicijativi AID 10916 (ALLEANZA): porodična poljoprivreda, marginalizirana ruralna područja, pristup tržištima, promocija lokalnih proizvoda i ekonomska uloga žena.

Italijanska razvojna saradnja zadržala je značajnu prisutnost u poljoprivrednom i ruralnom sektoru i u Bosni i Hercegovini. Ambasada Italije u Sarajevu smješta intervencije AICS-a u širi okvir italijanske podrške pristupanju Evropskoj uniji, navodeći poljoprivredu, ruralni razvoj, okoliš i jačanje upravljanja među prioritetnim sektorima. CIHEAM Bari i ovdje je akter dugoročnog kontinuiteta: institut djeluje u zemlji od 2000. godine i tokom vremena je razvio niz inicijativa usmjerenih na jačanje kapaciteta javnih institucija, ruralni razvoj i postepeno usvajanje evropskih standarda.

Među neposredno relevantnim inicijativama nalazi se Green & Healthy BiH, koju finansira Italijanska razvojna saradnja, a provodi CIHEAM Bari u saradnji s Ministarstvom vanjske trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine. Projekat je osmišljen radi podrške prelasku na održiviju poljoprivrednu i prehrambenu proizvodnju, kroz jačanje kapaciteta javnih uprava, poljoprivrednih proizvođača i prehrambenih preduzeća za primjenu evropskih standarda i održivijih proizvodnih praksi. Završni događaj održan je 3. septembra 2026. Prema podacima AICS-a, intervencija je podržala četiri javne laboratorije u oblasti sigurnosti hrane, više od 150 proizvođača opremom, certifikacijom i tehničkom pomoći te više od 50 proizvođača u prelasku na organsku poljoprivredu.

Noviji portfelj uključuje i ProBio BiH, pokrenut u maju 2025, s fokusom na biološku raznolikost, inovacije u poljoprivredno-prehrambenom sektoru i poduzetništvo mladih. Inicijativa predviđa jačanje kapaciteta javnih uprava u poljoprivredi, ruralnom razvoju i zaštiti biološke raznolikosti, u skladu s evropskim standardima. AICS u svoj portfelj uključuje i inicijativu Native Breeds, posvećenu očuvanju autohtonih pasmina domaćih životinja i promociji njihovih proizvoda u ugroženim područjima.

U odnosu na AID 11681 (PHYTO BiH), stoga je prisutan jasan kontinuitet italijanske podrške jačanju poljoprivrednih institucija, tehničkih kapaciteta javnih aktera, kvaliteta proizvodnje i postepenog usklađivanja sa standardima Evropske unije. Novije inicijative, čini se, stvaraju i povoljne uslove za daljnje korištenje znanja, institucionalnih odnosa i tehničkih kapaciteta razvijenih fitosanitarnim projektom. U tom smislu korisno bi bilo dodatno ispitati u kojoj su mjeri laboratorije, stručni

kapaciteti i koordinacijski mehanizmi podržani kroz AID 11681 (PHYTO BiH) zadržani ili dodatno razvijeni u okviru novih projekata.

Regionalna dimenzija ovog programiranja posebno je vidljiva kroz zajedničko učešće AICS Tirana i CIHEAM Bari na sajmu TuttoFood 2026 (Milano, maj 2026), gdje su predstavljeni proizvođači i proizvodi podržani inicijativama TYPIC AL u Albaniji i Green & Healthy u Bosni i Hercegovini. AICS je obje inicijative izričito povezao s djelovanjem italijanskog sistema međunarodne saradnje na promociji inkluzivnijih i otpornijih poljoprivredno-prehrambenih lanaca vrijednosti na Zapadnom Balkanu, povezujući institucionalnu sinergiju, inovacije, zdravlje i valorizaciju regionalnog identiteta.8

Ukupno posmatrano, novije inicijative pokazuju da tri projekta obuhvaćena ovom evaluacijom nisu izolirane intervencije, nego dio trajne italijanske podrške poljoprivrednim i prehrambenim sistemima Albanije i Bosne i Hercegovine. Taj kontinuitet ima različite oblike: institucionalno jačanje i podršku pristupnim pregovorima, sigurnost i kvalitet hrane, podršku porodičnim gazdinstvima i lokalnim proizvodima, ekonomsko osnaživanje žena u ruralnim područjima, očuvanje biološke raznolikosti i pristup tržištima. Za potrebe evaluacije, međutim, važno je razlikovati jasno potvrđen strateški i tematski kontinuitet od stvarnog korištenja i nadogradnje rezultata inicijativa AID 12201 (SAFIAL), AID 10916 (ALLEANZA) i AID 11681 (PHYTO BiH), za šta su potrebni konkretniji dokazi o kasnijoj upotrebi kapaciteta, struktura, instrumenata i institucionalnih mreža razvijenih kroz ta tri projekta.

[8]https://www.tuttofood.it

3. OBUHVAT I CILJEVI EVALUACIJE

3.1 Inicijative obuhvaćene evaluacijom

Evaluacija obuhvata tri inicijative koje je finansirala Italijanska razvojna saradnja i koje su provedene u Albaniji i Bosni i Hercegovini u oblastima sigurnosti hrane, fitosanitarnog zdravlja i ruralnog razvoja. Iako su primjenjivale različite mehanizme, intervencije djeluju na međusobno komplementarne dijelove poljoprivredno-prehrambenih sistema: AID 12201 (SAFIAL) i AID 11681 (PHYTO BiH) bile su usmjerene na jačanje institucija, tehničkih kapaciteta i javnih sistema kontrole, dok je AID 10916 (ALLEANZA) prvenstveno djelovala na lokalnom nivou, pružajući podršku porodičnim poljoprivrednim gazdinstvima, proizvodnim lancima i lokalnim organizacijama. Različita priroda ovih intervencija zahtijevala je prilagođene evaluacijske perspektive, uz zadržavanje zajedničkog analitičkog okvira.

3.1.1 AID 12201 (SAFIAL), Institucionalno jačanje Ministarstva poljoprivrede za upravljanje sigurnošću hrane, Albanija

Inicijativu AID 12201 (SAFIAL) u Albaniji je proveo CIHEAM Bari, s ukupnim budžetom od 2,4 miliona eura. Planirano trajanje iznosilo je 36 mjeseci, a stvarno trajanje 38 mjeseci. Provedba je trajala od maja 2021. do juna 2024. godine.

Inicijativa je proistekla iz zahtjeva albanskog Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja za jačanje kapaciteta nadležnih tijela za kontrolu i inspekciju prehrambenih proizvoda i uvezenog biljnog materijala, kao i veterinarskih službi. Projekt je bio dio bilateralne saradnje Italije i Albanije i već je u fazi formulacije povezivao unapređenje sigurnosti hrane s postepenim usklađivanjem Albanije s pravnom stečevinom Evropske unije.

Opći cilj bio je doprinijeti poboljšanju higijenske i zdravstvene ispravnosti prehrambenih proizvoda koje koristi stanovništvo Albanije. Specifični cilj odnosio se na jačanje sposobnosti albanskih nadležnih tijela da provode kontrole i inspekcije biljnog materijala i djeluju u veterinarskom sektoru.

Strategija intervencije objedinjavala je infrastrukturna i tehnološka ulaganja, obuku osoblja, tehničku pomoć i razvoj informacionih sistema. Osnovna logika bila je istovremeno ojačati različite dijelove sistema kontrola: inspekcijske kapacitete, dijagnostičke kapacitete, dostupnost i upravljanje informacijama te rad veterinarskih službi.

Logička matrica intervencije bila je organizovana oko tri glavna rezultata.

1. Prvi rezultat odnosio se na povećanje kapaciteta Nacionalne uprave za sigurnost hrane (AKU) za efikasno provođenje inspekcija prehrambenih proizvoda koji ulaze u zemlju preko luke Drač (Durrës). To je obuhvatalo jačanje graničnog inspekcijskog mjesta, obuku inspektora i digitalizaciju kontrola. Projektom je također bilo predviđeno uspostavljanje nacionalne mreže, pod upravljanjem MARD-a i AKU-a, radi objedinjavanja podataka o kontrolama, inspekcijama i analizama.
2. Drugi rezultat bio je usmjeren na jačanje sposobnosti albanskih nadležnih tijela da provjeravaju zdravstvenu ispravnost hrane biljnog porijekla, posebno u pogledu ostataka sredstava za zaštitu bilja, te da otkrivaju moguće karantenske štetne organizme. U tu svrhu projektom su predviđena ulaganja u laboratorijsku infrastrukturu i opremu, analitičke metode i kompetencije osoblja.
3. Treći rezultat odnosio se na jačanje i reorganizaciju veterinarske službe kroz utvrđivanje stanja stočnog fonda i digitalizaciju odgovarajućih podataka. Logička matrica predviđala je

popis i identifikaciju životinja, korištenje elektronskih registara stoke i obuku veterinara o higijenskim i preventivnim mjerama. U okviru ove komponente unaprijeđen je sistem RUDA, nacionalna platforma za registraciju i sljedivost stočnog fonda, dok su aktivnosti povezane s kontrolom sigurnosti hrane obuhvatile i informacioni sistem AKUNET. Rekonstruisana teorija promjene, predstavljena u Inicijalnom izvještaju, prepoznaje jačanje graničnog inspekcijskog mjesta u Draču, laboratorija, sistema AKUNET i RUDA te kompetencija osoblja kao ključne mehanizme za povećanje institucionalnih kapaciteta za kontrolu i upravljanje rizicima.

U vrijeme ove evaluacije od završetka inicijative prošle su približno dvije godine. Analiza se stoga prvenstveno ne bavi provjerom fizičkog ostvarenja izlaznih rezultata, koje je već bilo predmet ranijeg praćenja i evaluacije, nego utvrđivanjem u kojoj su mjeri infrastruktura, oprema, informacijski sistemi, znanja i procedure ostali operativni, integrisani u redovno funkcionisanje institucija i nastavljaju doprinositi jačanju nacionalnog sistema sigurnosti hrane.

3.1.2 AID 10916, Savez za razvoj i valorizaciju porodične poljoprivrede u sjevernoj Albaniji

Inicijativu AID 10916 (ALLEANZA) proveo je Reggio Terzo Mondo (RTM) u partnerstvu s COSPE-om i drugim italijanskim i albanskim organizacijama. Ukupan budžet projekta iznosio je 1,67 miliona eura, od čega je 1,25 miliona finansirala Italijanska razvojna saradnja. Planirano trajanje bilo je 36 mjeseci, a stvarno 44 mjeseca; inicijativa se provodila od marta 2017. do novembra 2020.

Intervencija je obuhvatila regije Skadar i Lezhë, posebno općine Fushë Arrëz, Pukë, Vau i Dejës i Lezhë. Projektna logika polazila je od ključnog značaja porodične poljoprivrede za ruralne ekonomije sjeverne Albanije i potrebe da se istovremeno djeluje na proizvodne kapacitete gazdinstava, organizaciju lanaca vrijednosti, pristup tržištima, promociju lokalnih proizvoda i ekonomski položaj žena u ruralnim zajednicama.

Opći cilj bio je doprinijeti većoj prehrambenoj suverenosti i održivom društveno-ekonomskom razvoju ugroženih ruralnih zajednica sjeverne Albanije. Specifični cilj bio je promovisati razvoj porodične poljoprivrede kroz valorizaciju tradicionalnog znanja, tipičnih lokalnih proizvoda, uloge žena i održivog upravljanja ruralnim prostorom.

Strategija je strukturisana prema pristupu zasnovanom na lancima vrijednosti. U planinskim područjima intervencija se posebno usmjerila na uzgoj ovaca i koza te upravljanje pašnjacima, dok je u nizijskim područjima, naročito u Zadrimi, pažnja bila posvećena poljoprivrednim proizvodima, organskoj poljoprivredi i ruralnom turizmu. Ove komponente dopunjene su podrškom pristupu tržištima i ciljanim aktivnostima za jačanje ekonomske uloge žena. Četiri očekivana rezultata odnosila su se na: povećanje proizvodnih kapaciteta porodičnih poljoprivrednih gazdinstava, prvenstveno u uzgoju ovaca i koza; jačanje proizvodnih i smještajnih kapaciteta gazdinstava u voćarsko-povrtlarskim lancima i ruralnom turizmu; poboljšanje pristupa tržištu za tipične poljoprivredno-prehrambene proizvode; te podizanje svijesti korisničkih zajednica o ulozi i potencijalima žena u ruralnoj ekonomiji.

Jedna od ključnih komponenti bila je Fond za razvoj porodične poljoprivrede (FSAF), osmišljen kao mehanizam malih bespovratnih sredstava radi neposredne podrške proizvodnim ulaganjima porodičnih gazdinstava. Fond je raspolagao s ukupno 404.000 eura, a RTM i COSPE upravljali su tim sredstvima raspoređenim u četiri linije: 200.000 eura za stočarstvo, 75.000 eura za pašnjake, 76.500 eura za organsku poljoprivredu i 52.500 eura za ruralni turizam.

FSAF, međutim, nije predstavljao izolovanu mjeru. Njegov koncept predviđao je da pristup sredstvima bude praćen informisanjem, tehničkom pomoći i jačanjem kapaciteta korisnika, između ostalog kako bi se pripremili za kasniji pristup složenijim i konkurentnijim instrumentima finansiranja. Projektna dokumentacija izričito je pozicionirala Fond kao komplementaran drugim instrumentima koji su tada bili dostupni poljoprivrednom sektoru, uključujući IPARD II i SARED.

Vanjska evaluacija provedena u julu 2020, u završnoj fazi inicijative, utvrdila je ukupno visok stepen realizacije aktivnosti i četiri projektne komponente, uprkos određenim kašnjenjima izazvanim prvenstveno pandemijom COVID-19. Među najvažnijim nalazima istaknuti su jačanje proizvodnih i upravljačkih kapaciteta podržanih gazdinstava, podrška prelasku na organsku poljoprivredu i razvoju ruralnog turizma, unapređenje mogućnosti pristupa tržištu te aktivnosti usmjerene na ekonomsku ulogu žena. Zabilježeni su i dodatni rezultati, uključujući jačanje udruženja stočara, ulogu agenata u zajednici te povezivanje s drugim mogućnostima podrške, među kojima su nacionalni instrumenti i IPARD.

Vremenski razmak između te ranije evaluacije i evaluacije provedene 2026. pruža mogućnost provjere koji su rezultati stvarno održani. Sadašnja analiza posebno je usmjerena na trajanje podržanih ekonomskih aktivnosti i ulaganja, razvoj korisničkih gazdinstava, kontinuitet organizacija i lokalnih mehanizama uspostavljenih projektom te primjerenost odabranog modela podrške, naročito kombinacije malih bespovratnih sredstava, finansijskog učešća korisnika i tehničke pomoći.

3.1.3 AID 11681 (PHYTO BiH), Nove aktivnosti podrške fitosanitarnom sektoru Bosne i Hercegovine radi usklađivanja s evropskim standardima

Inicijativu AID 11681 (PHYTO BiH) proveo je CIHEAM Bari, s ukupnim budžetom od 1.198.400 eura. Planirano trajanje iznosilo je 36 mjeseci, dok je stvarno trajanje bilo 41 mjesec. Projekt je realizovan od juna 2019. do septembra 2022. godine.

Inicijativa se nadovezuje na ranije intervencije Italije u fitosanitarnom sektoru i dio je šireg procesa usklađivanja Bosne i Hercegovine s pravnom stečevinom Evropske unije. Opći cilj bio je doprinijeti jačanju nacionalnog fitosanitarnog sistema i njegovom postepenom usklađivanju sa standardima EU. Specifični cilj odnosio se na usklađivanje tehničkih, stručnih i organizacionih kapaciteta institucija nadležnih za fitosanitarne analize, kontrole i inspekcije s evropskim standardima.

Strategija je objedinjavala tehničku pomoć, razvoj kompetencija, razmjenu iskustava s italijanskim institucijama i ciljana ulaganja u laboratorijsku infrastrukturu. Intervencija je bila organizovana oko četiri komplementarna rezultata.

1. Prvi rezultat odnosio se na usklađivanje tehničkog i regulatornog okvira za kontrolu karantenskih štetnih organizama s evropskim standardima.
2. Drugi rezultat bio je usmjeren na jačanje sposobnosti fitosanitarnih inspekcijskih službi da pravilno obavljaju svoje zadatke u skladu s pravnom stečevinom EU, putem obuke, tehničke pomoći i izrade smjernica i primjera dobre prakse za inspekcijske postupke.
3. Treći rezultat odnosio se na usklađivanje laboratorija nadležnih za fitosanitarnu dijagnostiku i ispitivanje kvaliteta sjemena s međunarodnim standardima EPPO, ISO/IEC 17025 i ISTA, kroz unapređenje opreme, metoda, procedura i postupaka akreditacije.
4. Četvrti rezultat bio je neposredno usmjeren na laboratorijsko osoblje i jačanje njegove sposobnosti da primjenjuje dijagnostičke metode i protokole usklađene s međunarodnim standardima.

Institucionalni korisnici obuhvatali su Upravu Bosne i Hercegovine za zaštitu zdravlja bilja (Plant Health Protection Administration, PHPA), tijela nadležna za inspekcijske poslove u Federaciji Bosne i Hercegovine, Republici Srpskoj i Brčko distriktu Bosne i Hercegovine, kao i javne institute i stručne ustanove uključene u dijagnostiku i certificiranje, posebno u Sarajevu, Mostaru i Banjoj Luci.

Institucionalno ustrojstvo Bosne i Hercegovine daje poseban značaj, u logici ove inicijative, ne samo kapacitetima pojedinačnih institucija nego i njihovoj sposobnosti da djeluju prema dovoljno koordinisanim i usklađenim procedurama. Evaluacija stoga razmatra očuvanost tehničke opreme, metodologija, akreditacija i razvijenih stručnih kapaciteta, kao i promjene u institucionalnim odnosima i mehanizmima koordinacije koje je projekat podržavao.

3.2 Ciljevi i obuhvat evaluacije

Ova evaluacija obuhvata cjelokupan ciklus triju inicijativa i razmatra njihovu intervencijsku logiku, ostvarene rezultate, proizvedene učinke i mogućnost dugoročnog održavanja koristi. Projektni zadatak definiše je kao tematsku evaluaciju prema kriterijima OECD-DAC-a, s posebnim naglaskom na utjecaj, djelotvornost i održivost. Evaluacija treba pružiti obrazloženu ocjenu relevantnosti i koherentnosti intervencija, njihove djelotvornosti i efikasnosti, kao i održivosti i utjecaja koristi u institucionalnoj, ekonomskoj, društvenoj i okolišnoj dimenziji.

Evaluacija usvaja drugačiju perspektivu u odnosu na praćenje i evaluacije provedene tokom realizacije projekata ili neposredno nakon nje. Vremenski odmak od završetka projekata omogućava pomjeranje fokusa s ostvarenja neposrednih rezultata na trajnost i daljnji razvoj promjena. Kako je utvrđeno u Početnom izvještaju, analiza se stoga posebno bavi stepenom institucionalizacije uvedenih kapaciteta, procedura i sistema, tehničkom, organizacionom i finansijskom održivošću rezultata, trajnošću učinaka za korisnike, sposobnošću intervencija da i dalje stvaraju koristi te mogućim neočekivanim učincima.

Projektni zadatak utvrđuje tri posebne svrhe koje odražavaju različita obilježja inicijativa. Za institucionalne intervencije evaluacija treba utvrditi u kojoj su mjeri stvarno ojačani kapaciteti u poljoprivrednom i fitosanitarnom sektoru, uzimajući u obzir i upravljanje, koordinaciju te provođenje politika. Za AID 10916 (ALLEANZA) treba analizirati društveno-ekonomske promjene među korisnicima porodične poljoprivrede, posebno uslove života, sigurnost hrane, pristup tržištima i održivost sredstava za život. U fitosanitarnoj oblasti treba dodatno ocijeniti stepen napretka prema standardima Evropske unije, utvrđujući ostvarene rezultate, preostale nedostatke i eventualne dodatne potrebe za usklađivanjem propisa, tehničkih kapaciteta i organizacije.

Analiza utjecaja prvenstveno se provodi kvalitativnim pristupom i kroz analizu doprinosa. Projektni zadatak zahtijeva utvrđivanje promjena kojima su inicijative doprinijele, neposredno ili posredno, i ispitivanje mehanizama kroz koje je taj doprinos ostvaren, uz uvažavanje utjecaja političkog, institucionalnog i ekonomskog konteksta. Posebna pažnja posvećuje se strukturnim i dugotrajnim učincima na institucionalne kapacitete, politike i relevantne sisteme, kao i dobrobiti, ljudskim pravima, rodnoj ravnopravnosti i okolišu.

Takav pristup posebno je važan s obzirom na karakteristike triju intervencija i dostupne informacije. Evaluacija stoga ne pretpostavlja postojanje neposredne uzročno-posljedične veze između projekata i promjena višeg nivoa, kao što su kretanja u trgovinskoj razmjeni, ukupni kvalitet poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, razvoj društveno-ekonomskih uslova ruralnih područja ili opći napredak procesa pristupanja Evropskoj uniji. Na te procese utiče niz faktora. Cilj je, naprotiv, rekonstruisati i

provjeriti doprinos inicijativa uočenim promjenama kroz analizu njihovih teorija promjene i triangulaciju dostupnih dokaza.

Evaluacija ima i stratešku i komparativnu dimenziju. Projektni zadatak traži razmatranje mogućih sinergija između triju projekata i utvrđivanje eventualnih komplementarnih učinaka. Zajednička analiza inicijativa tako pruža smjernice ne samo o rezultatima pojedinačnih intervencija nego i o načinima na koje Italijanska razvojna saradnja može nastaviti podržavati poljoprivredno-prehrambene sisteme Zapadnog Balkana i njihovo postepeno približavanje standardima Evropske unije.

4. TEORIJSKI I METODOLOŠKI OKVIR

4.1 Evaluacijski pristup i teorija promjene

Evaluacija je provedena pristupom zasnovanim na teoriji promjene, s ciljem razumijevanja ne samo stepena ostvarenja rezultata triju inicijativa nego i mehanizama putem kojih su intervencije doprinijele uočenim promjenama. Takav pristup odgovara zahtjevima Projektnog zadatka, koji predviđa dopunu analize rezultata uzročnom perspektivom, uz razmatranje neposrednih i posrednih, očekivanih i neočekivanih učinaka, kao i utjecaja vanjskih faktora.

Projektna dokumentacija ne sadrži formalno definisane teorije promjene. Zato je evaluacijski tim u početnoj fazi, na osnovu logičkih okvira, projektne dokumentacije i prvih nalaza analize dokumenata, rekonstruisao teoriju promjene za svaku inicijativu i objedinjenu analizu triju intervencija. Ove rekonstrukcije omogućile su utvrđivanje glavnih uzročno-posljedičnih lanaca, uslova koji omogućavaju promjene i pretpostavki koje povezuju aktivnosti i neposredne rezultate s očekivanim promjenama.

Objedinjena teorija promjene polazi od zajedničkog cilja jačanja poljoprivredno-prehrambenih sistema dviju zemalja, ostvarivanog različitim mehanizmima. AID 12201 (SAFIAL) i AID 11681 (PHYTO BiH) prvenstveno djeluju na institucionalne kapacitete, sisteme kontrole, tehničku infrastrukturu i stručne kompetencije, dok AID 10916 (ALLEANZA) djeluje na proizvodne kapacitete porodičnih gazdinstava, organizaciju lanaca vrijednosti, pristup tržištima i lokalnu dinamiku. Posebne teorije promjene omogućavaju razdvajanje različitih uzročnih logika, dok objedinjeni pristup pruža osnovu za analizu zajedničkih elemenata održivosti, jačanja poljoprivredno-prehrambenih sistema i postepenog približavanja standardima Evropske unije. Sve izrađene teorije promjene priložene su uz ovaj izvještaj.

Evaluacija koristi ove rekonstrukcije prvenstveno kao instrument analize doprinosa. Ograničena dostupnost polaznih podataka i vremenski uporedivih pokazatelja ishoda za pojedine inicijative ne omogućava pouzdano razdvajanje učinaka projekata od učinaka drugih intervencija i općih promjena konteksta. Analiza stoga provjerava potvrđuju li prikupljeni dokazi pretpostavljene tokove promjene i koliko je vjerovatno da su projekti doprinijeli dijelu uočenih promjena, bez pripisivanja učinaka za koje ne postoje dovoljni dokazi. Ovaj pristup u skladu je sa zahtjevom Projektnog zadatka da se pri analizi utjecaja prednost da kvalitativnoj, argumentovanoj analizi zasnovanoj na mehanizmima doprinosa intervencija promjenama.

Pristup također uvažava principe korisnosti, vjerodostojnosti, nezavisnosti, nepristrasnosti, transparentnosti, etičnosti i profesionalnosti, kako ih utvrđuje Projektni zadatak, te uključuje ljudska prava, rodnu ravnopravnost i princip „Ne izostaviti nikoga” (Leave No One Behind). Ove dimenzije imaju različitu težinu u trima inicijativama: naročito su značajne za AID 10916 (ALLEANZA), koja neposredno djeluje na ruralne zajednice, mala porodična gazdinstva i ekonomske mogućnosti žena, ali su razmatrane i u institucionalnim intervencijama, u onoj mjeri u kojoj kvalitet i dostupnost javnih usluga utiču na različite kategorije korisnika.

4.2 Evaluacijski kriteriji i pitanja

Evaluacija se zasniva na šest kriterija OECD-DAC-a. U skladu s Projektnim zadatkom, prioritetni kriteriji su utjecaj, održivost i djelotvornost, a analiza obuhvata i efikasnost, relevantnost i koherentnost.

Utjecaj se analizira s posebnim naglaskom na promjene koje su održane ili su nastale nakon završetka intervencija, njihov institucionalni, ekonomski, društveni i teritorijalni značaj te mehanizme putem kojih su im projekti doprinijeli. Održivost se odnosi na trajanje koristi i razvijenih kapaciteta, uzimajući u obzir tehničke, institucionalne, organizacione i finansijske uslove potrebne za njihovo očuvanje. Djelotvornost ispituje stepen ostvarenja ciljeva i predviđenih ishoda. Efikasnost, relevantnost i koherentnost dopunjuju analizu razmatranjem korištenja resursa, odgovora intervencija na potrebe i prioritete konteksta te njihove usklađenosti s drugim politikama i inicijativama.

Matrica evaluacije, definisana u Početnom izvještaju, razrađuje kriterije u evaluacijska pitanja, okvirne pokazatelje, izvore podataka i metode njihovog prikupljanja. Sastoji se od jedne zajedničke komponente i tri posebna dijela, po jednog za svaku inicijativu.

Četiri zajednička evaluacijska pitanja odnose se na:

a) sposobnost inicijativa da proizvedu trajne promjene u institucionalnim, ekonomskim i lokalnim sistemima te mehanizme tih promjena;
b) srednjoročnu i dugoročnu održivost rezultata u institucionalnom, tehničkom, organizacionom i finansijskom pogledu;
c) doprinos jačanju poljoprivredno-prehrambenih sistema i postepenom približavanju standardima i praksama Evropske unije;
d) inkluzivnost i održivost ostvarenih koristi, uz posebnu pažnju prema ženama, mladima i najugroženijim ruralnim zajednicama.

Posebna pitanja odražavaju obilježja teorije promjene svake inicijative. Za AID 12201 (SAFIAL) pažnja je usmjerena na integraciju razvijenih kapaciteta u redovno funkcionisanje institucija, operativnost sistema RUDA i AKUNET, objekata u Draču i laboratorijske opreme, raspoloživost sredstava potrebnih za njihovo održavanje te doprinos nacionalnom sistemu sigurnosti hrane i usklađivanju s pravnom stečevinom EU.

Za AID 10916 (ALLEANZA) pitanja razmatraju trajnost ekonomskih i proizvodnih koristi ulaganja podržanih kroz FSAF, primjerenost, djelotvornost i održivost Fonda kojim su upravljali RTM i COSPE, kao instrumenta lokalnog ekonomskog razvoja, kontinuitet organizacija i lokalnih mehanizama koje je projekat promovisao te učinke na ekonomske i društvene mogućnosti ruralnih zajednica, naročito žena i malih proizvođača.

Za AID 11681 (PHYTO BiH) analiza obuhvata integraciju tehničkih i organizacionih kapaciteta u redovno funkcionisanje fitosanitarnih institucija, upotrebu i unapređenje opreme i dijagnostičkih metoda, finansijsku održivost uvedenih akreditacija i procedura te doprinos projekta jačanju nacionalnog fitosanitarnog sistema i usklađivanju s pravnom stečevinom EU.

Potpuna matrica, s pokazateljima, izvorima i metodama, priložena je uz izvještaj.

4.3 Metode i instrumenti prikupljanja podataka

Evaluacija koristi metodologiju kombinovanih metoda (mixed methods), objedinjujući kvalitativne i kvantitativne dokaze iz primarnih i sekundarnih izvora. Triangulacija različitih izvora glavni je instrument provjere dosljednosti prikupljenih informacija i jačanja pouzdanosti evaluacijskih ocjena. Takav pristup slijedi metodološki okvir utvrđen u Početnom izvještaju i zahtjeve Projektnog zadatka o valjanosti dokaza.

Analiza dokumentacije trajala je tokom cijele evaluacije i obuhvatila dokumente o formulaciji i finansiranju projekata, logičke okvire, operativne planove, izvještaje o napretku i završne izvještaje, ranije aktivnosti praćenja i evaluacije, tehničku dokumentaciju provedbenih organizacija i institucija

korisnica te raspoložive administrativne podatke. Kada je bilo potrebno, analiza je dopunjena domaćim i međunarodnim institucionalnim izvorima o pravnom okviru, procesu pristupanja Evropskoj uniji, sektorskim politikama i ekonomskom i trgovinskom kontekstu. Početni izvještaj već je predvidio analizu dokumentacije kao kontinuiranu aktivnost tokom cijelog evaluacijskog procesa.

Primarni dokazi prikupljeni su prvenstveno polustrukturisanim intervjuima i sastancima s relevantnim akterima tokom misije u dvije zemlje, uz korištenje vodiča prilagođenih kategorijama sagovornika i relevantnim evaluacijskim pitanjima. Uključeni su predstavnici centralnih i lokalnih institucija, rukovodeće i stručno osoblje, provedbene organizacije, partnerske organizacije, laboratorijske i inspekcijske službe, lokalne organizacije i neposredni korisnici.

Intervjui su dopunjeni neposrednim posmatranjem. Za institucionalne intervencije posjećene su korisničke ustanove i laboratorije, a gdje je bilo moguće provjeravani su prisutnost, stanje i upotreba opreme i infrastrukture podržane projektima. Za AID (ALLEANZA) posjećena su poljoprivredna gazdinstva i drugi korisnički objekti kako bi se provjerila održivost ulaganja i njihovo uključivanje u tekuće proizvodne aktivnosti. Početni izvještaj izričito je predvidio terenske posjete za provjeru funkcionalnosti infrastrukture, opreme, informacijskih sistema i ulaganja.

Dostupni kvantitativni podaci koriste se kao dopuna kvalitativnoj analizi. Kada su sagovornici iznosili brojčane vrijednosti usmeno, evaluacija je, gdje je bilo moguće, provjeravala njihovu usklađenost s registrima, izvještajima i drugim dokumentovanim izvorima. Ako potvrda nije bila dostupna, podatak je tretiran kao informacija dobijena od relevantnog aktera, a ne kao potpuno potvrđen kvantitativni dokaz.

4.4 Terenska misija i prikupljanje primarnih podataka

Terenska misija, provedena u julu 2026. u Albaniji i Bosni i Hercegovini, predstavljala je ključnu komponentu evaluacijskog plana. Vremenski odmak od završetka triju inicijativa omogućio je neposrednu provjeru ne samo postojanja rezultata postignutih tokom provedbe nego, prije svega, njihovog korištenja, integracije i održivosti nakon više godina. Misija je stoga organizovana na osnovu rekonstruisanih teorija promjene i pitanja iz evaluacijske matrice, pri čemu su sagovornici, ustanove i korisnici odabrani prema najvažnijim uzročnim lancima koje je trebalo provjeriti.

Za SAFIAL prikupljanje primarnih dokaza pratilo je različite nivoe albanskog sistema sigurnosti hrane i veterinarstva, uključujući Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, AKU, ISUV, AKVMB, aktere uključene u upravljanje sistemom RUDA i njegovo korištenje, CIHEAM Bari i druge organizacije koje su učestvovale u intervenciji ili joj doprinijele. Misija je uključila i posjete objektima AKU-a u Draču te lučkoj inspekcijskoj stanici. Takva organizacija omogućila je zajedničku analizu upravljanja, institucionalnih kapaciteta, informacijskih sistema, infrastrukture i operativnog funkcionisanja kontrola. Prikupljeni dokazi bili su posebno korisni za provjeru povezanosti različitih elemenata lanca kontrole, od uzorkovanja i laboratorijskih analiza do upravljanja informacijama i sljedivosti.

Za AID 10916 (ALLEANZA) misija je kombinovala sastanke s RTM-om, COSPE-om i lokalnim partnerima s posjetama korisnicima i objektima podržanim projektom. Odabir je obuhvatio različite vrste ulaganja i komponente projektne strategije, uključujući stočarska i prerađivačka gazdinstva, organizacije koje podržavaju žene u ruralnim područjima i socijalno poduzetništvo te poljoprivrednu stručnu školu Ndre Mjeda. To je omogućilo neposrednu provjeru trajanja pojedinih ulaganja i upoređivanje stanja u 2026. s dokazima iz projektne dokumentacije i vanjske evaluacije provedene 2020.

Za AID 11681 (PHYTO BiH) pri organizaciji misije uzeta je u obzir specifična institucionalna struktura Bosne i Hercegovine. Sastanci i posjete obuhvatili su Mostar, Sarajevo, Banju Luku i Brčko, uz učešće nadležnih institucija na državnom, federalnom, entitetskom nivou Republike Srpske i nivou Brčko distrikta, kao i glavnih korisničkih instituta i laboratorija. To je omogućilo sagledavanje funkcionisanja intervencije u sistemu s nadležnostima raspoređenim na više administrativnih nivoa te poređenje upotrebe opreme i metoda, očuvanosti kompetencija, održavanja akreditacija i oblika međuinstitucionalne koordinacije. Posjete laboratorijama omogućile su i neposrednu provjeru, gdje je bilo moguće, stanja i korištenja opreme podržane projektom te njene integracije u redovne aktivnosti.

Odabir sagovornika težio je komplementarnosti strateškog i operativnog nivoa. Rukovodioci institucija pružili su informacije o razvoju politika, upravljanju i uslovima održivosti; stručnjaci, inspektori i laboratorijsko osoblje omogućili su detaljniji uvid u stvarno funkcionisanje razvijenih kapaciteta; korisnici, lokalne organizacije i projektni partneri dali su dokaze o trajnosti ekonomskih, društvenih i lokalnih učinaka. Uključivanje različitih kategorija sagovornika omogućilo je i poređenje ponekad suprotstavljenih tumačenja, kako evaluacijska ocjena ne bi zavisila od perspektive samo jednog aktera.

Misija je, prema tome, imala ulogu koja nadilazi prikupljanje dodatnih informacija: omogućila je provjeru hipoteza oblikovanih tokom analize dokumentacije, neposredno posmatranje značajnog dijela provedenih ulaganja i utvrđivanje kontinuiteta, promjena ili problema koje sama projektna dokumentacija ne bi omogućila da se dovoljno pouzdano rekonstruišu.

Početni metodološki plan predviđao je i mogućnost organizovanja fokus-grupa s relevantnim akterima i korisnicima. Međutim, tokom pripreme i provedbe misije tim je zaključio da taj instrument nije prikladan za značajan dio institucionalnih sagovornika, jer su njihove odgovornosti, nadležnosti i položaji zahtijevali individualna i prilagođena razmatranja, koja se teško mogu provesti u grupnoj diskusiji. U tim slučajevima polustrukturisani intervjui omogućili su precizniju analizu institucionalnih odgovornosti, uslova održivosti, koordinacijskih mehanizama i različitih tumačenja razvoja relevantnih sistema.

Za AID 10916 (ALLEANZA), fokus-grupe s krajnjim korisnicima pokazale su se teško izvedivim prvenstveno iz logističkih razloga. Preduzeća i porodična gazdinstva podržana projektom raspoređena su na širokom području, u ruralnim mjestima koja su ponekad teško dostupna i međusobno udaljena; misija je pritom provedena više godina nakon završetka intervencije, tokom ljeta, kada su sagovornici manje dostupni, a pojedine poljoprivredne aktivnosti intenzivnije. Stoga nije bilo moguće okupiti odgovarajući broj korisnika na jednom mjestu i u vremenu usklađenom s programom misije. Tim je ovo ograničenje nadoknadio neposrednim posjetama korisnicima različitih proizvodnih profila te sastancima s lokalnim organizacijama i akterima koji su učestvovali u intervenciji.

4.5 Analiza dokaza i triangulacija

Analiza je organizovana prema pitanjima iz evaluacijske matrice. Za svako pitanje upoređeni su dokazi iz projektne i evaluacijske dokumentacije, intervjua, raspoloživih administrativnih podataka i neposrednog posmatranja. Matrica je tako operativna poveznica između teorija promjene, izvora i evaluacijskih ocjena.

Triangulacija je posebno važna kada su relevantni akteri iznijeli različita tumačenja iste pojave. U takvim slučajevima evaluacija ne prihvata automatski pojedinačnu izjavu kao prikaz ukupnog stanja, nego upoređuje različite stavove s dokumentacijom i ostalim dostupnim dokazima.

Obrada izvora stoga razlikuje dokumentarni dokaz, provjerljiv administrativni podatak, neposredno opažanje i informaciju ili ocjenu koju daje relevantni akter. Izjave koje nisu potvrđene drugim izvorima koriste se za prikaz percepcija, iskustava ili tumačenja sagovornika i ne pretvaraju se u činjenične tvrdnje. Isto tako, postojanje funkcionalne infrastrukture ili opreme predstavlja dokaz tehničke održivosti ulaganja, ali samo po sebi nije dokaz utjecaja višeg nivoa. Ova razlika posebno je važna za analizu utjecaja. Zato se, kada nema dovoljno dokaza za utvrđivanje uzročne pripisivosti, evaluacija služi formulacijama o doprinosu intervencija.

4.6 Ograničenja evaluacije i pouzdanost izvora

Glavna metodološka ograničenja utvrđena su već u Početnom izvještaju. Posebno se odnose na vremenski odmak od završetka intervencija, fluktuaciju uključenog osoblja, ograničenu dostupnost polaznih podataka i podataka za praćenje na nivou ishoda, različitu količinu i kvalitet dokumentacije dostupne za tri inicijative te nepotpunost informacija o troškovima potrebnim za održavanje rezultata.

Dostupnost podataka o ishodima najveće je ograničenje za kvantitativno mjerenje utjecaja. Projektna dokumentacija uglavnom sadrži pouzdanije informacije o provedbi aktivnosti i neposrednim rezultatima nego o srednjoročnim i dugoročnim promjenama položaja korisnika i institucija. Zbog toga je veća težina data rekonstrukciji tokova promjene i podudaranju dokaza iz različitih izvora.

Vremenski odmak istovremeno je ograničenje i vrijednost evaluacije. S jedne strane otežava rekonstrukciju pojedinih procesa i povećava rizik gubitka institucionalnog pamćenja, a s druge omogućava da se provjeri jesu li infrastruktura, stručne kompetencije, sistemi, ulaganja i odnosi razvijeni tokom projekata zaista opstali nakon završetka finansiranja.

Dodatna ograda odnosi se na posjete korisnicima i operativnim ustanovama, koje su bile namjenske i kvalitativne, bez ambicije da budu statistički reprezentativne za ukupnu populaciju korisnika. Zapažanja s tih posjeta stoga se koriste kao dokazi konkretnih slučajeva i tumače zajedno s ostalim dostupnim izvorima.

Neodržavanje prvobitno predviđenih fokus-grupa predstavlja prilagođavanje početnog metodološkog plana. Ova odluka nije spriječila prikupljanje primarnih dokaza, ali je ograničila mogućnost neposrednog posmatranja grupnih rasprava među korisnicima. Ograničenje je ublaženo većom upotrebom individualnih intervjua, razgovora s više predstavnika iste organizacije, neposrednih posjeta korisnicima i triangulacije s lokalnim organizacijama i provedbenim partnerima.

Ukupno posmatrano, pouzdanost zaključaka zavisi od podudarnosti različitih dokaza. Najčvršće su ocjene zasnovane na više nezavisnih izvora ili na kombinaciji dokumenata, podataka i neposrednog posmatranja; tamo gdje su informacije nepotpune, proturječne ili neprovjerljive, to se izričito navodi pri predstavljanju nalaza.

5. PRIKAZ NALAZA

5.1 Nalazi zajednički za tri inicijative

Zajednička analiza upoređuje tri inicijative u odnosu na četiri pitanja definisana evaluacijskom matricom: sposobnost stvaranja trajnih promjena, održivost rezultata, doprinos jačanju poljoprivredno-prehrambenih sistema i postepenom usklađivanju sa standardima Evropske unije te inkluzivnost i raspodjelu koristi. Matrica za te oblasti predviđa pokazatelje koji se odnose na trajnost rezultata, kontinuitet usluga i aktivnosti, funkcionisanje razvijene infrastrukture i sistema, upotrebu usklađenih procedura i standarda te promjene ekonomskih i društvenih mogućnosti različitih ciljnih grupa.

Komparativna analiza uvažava različitu prirodu intervencija. AID (SAFIAL) i AID 11681 (PHYTO BiH) prvenstveno djeluju na funkcionisanje institucija i javnih usluga, dok AID 10916 (ALLEANZA) neposredno podržava porodična poljoprivredna gazdinstva, ekonomske aktivnosti i lokalne organizacije. Ishodi se zato ne mogu neposredno poistovjetiti. U prva dva slučaja trajnost promjene ocjenjuje se prvenstveno kroz stvarnu upotrebu uvedenih kapaciteta, procedura, opreme i sistema te njihovu integraciju u redovne funkcije institucija. Kod AID 10916 (ALLEANZA), nasuprot tome, važniji su kontinuitet ulaganja i ekonomskih aktivnosti, sposobnost korisnika da ih konsoliduju ili dalje razvijaju te očuvanje odnosa i organizacija koje je intervencija stvorila ili ojačala.

Ovaj dio stoga ne ponavlja sažeto rezultate svakog projekta, koji su obrađeni u narednim poglavljima, nego utvrđuje zajedničke elemente, razlike i mehanizme promjene koji proizlaze iz njihovog poređenja. Ostvareni neposredni rezultati navode se samo kada su potrebni da se razumije uzročni lanac koji vodi do opaženih ishoda. Fokus ostaje na promjenama vidljivim u vrijeme evaluacije, uslovima koji su poticali ili ograničavali njihovu konsolidaciju i vjerovatnosti doprinosa koji se može povezati s intervencijama.

5.1.1 TQ1 Trajne promjene u institucionalnim, ekonomskim i lokalnim sistemima

Prikupljeni dokazi ukazuju da su sve tri inicijative proizvele promjene koje se mogu uočiti i više godina nakon završetka, premda se razlikuju po prirodi, dubini i stepenu konsolidacije. Zajednički nalaz jeste da su rezultati trajniji kada intervencija nije bila ograničena na davanje sredstava ili opreme nego je promijenila načine rada, kompetencije i odnose koji se i dalje koriste. Očuvanost fizičkih rezultata stoga dobija evaluacijski značaj prvenstveno onda kada su oni uključeni u redovnu praksu i nastavljaju stvarati usluge ili mogućnosti.

Kod dviju intervencija institucionalnog jačanja, AID 12201 (SAFIAL) i AID 11681 (PHYTO BiH), najuočljivija promjena odnosi se na tehničke i operativne kapacitete institucija. U slučaju SAFIAL-a, analitički kapaciteti stvoreni ili ojačani u ISUV-u i AKU-u te kontrolni objekti u Draču ostali su operativni i nakon završetka projekta. Ex post evaluacija provedena 2026. dodatno bilježi da su laboratorije nastavile širiti opseg analiza i da su razvijeni kapaciteti omogućili provedbu programa praćenja koji zahtijevaju ranije nedostupne dijagnostičke kompetencije. Nalazi ove evaluacije potvrđuju kontinuitet značajnog dijela tih kapaciteta, ali ukazuju na neujednačen prelazak s tehničke raspoloživosti na punu integraciju različitih informacijskih sistema i institucionalnih funkcija. Digitalizacija stočarskog registra također pokazuje pozitivne operativne rezultate u pilot-području Fier, ali bilješke s misije ukazuju na potrebu sistematske procjene učinaka i uslova za njegovo širenje.

Slična dinamika prisutna je i u Bosni i Hercegovini. Najtrajniji učinci AID 11681 (PHYTO BiH) odnose se na dijagnostičke metode, kompetencije osoblja, laboratorijsku opremu i pojedine inspekcijske procedure. U Mostaru laboratorija radi s akreditacijom prema standardu ISO 17025 i raspolaže osobljem i resursima za očuvanje svojih funkcija; sagovornici smatraju doprinos projekta važnim dijelom ostvarenog jačanja. U institutu Republike Srpske nabavljena oprema je funkcionalna i redovno se kalibriše, a prijenos znanja nastavlja se kroz internu obuku i zajedničke aktivnosti s drugim institutima. Na Poljoprivrednom fakultetu u Banjoj Luci, prema izjavama sagovornika, metode usvojene tokom projekta svakodnevno se koriste, a broj stručnih laboratorijskih zaposlenika povećan je u odnosu na period provedbe projekta.

Poređenje ipak pokazuje da trajnost tehničkih kapaciteta ne znači nužno podjednako konsolidovanu promjenu na nivou sistema. Posebno važan nalaz odnosi se na odnos javnih i privatnih laboratorija u obavljanju analiza. Tokom sastanaka iznesene su različite ocjene o značaju konkurencije između tih dviju skupina, kriterijima za upućivanje uzoraka i posljedicama po stepen korištenja javnih laboratorija. U Sarajevu je Federalni poljoprivredni zavod ukazao na znatan pad broja testiranja i dio tog kretanja pripisao sve većem korištenju privatnih laboratorija. Federalna uprava nadležna za inspekcije također potvrđuje sve veću prisutnost privatnih laboratorija, ali opisuje složenije načine njihovog odabira, povezane s vrstom analize i odlukama inspektora. U Brčkom izbor zavisi i od vremena potrebnog za odgovor i preferencija subjekta, uz mogućnost inspektora da uzorak usmjeri u određenu laboratoriju. U Republici Srpskoj, nasuprot tome, institut u Banjoj Luci ne prijavljuje uporediv konkurentski pritisak u svojoj glavnoj oblasti djelovanja. Prikupljeni dokazi ne omogućavaju pripisivanje ove pojave jednom uzroku niti jedinstveno tumačenje za cijelu zemlju. Ipak, pokazuju da raspoloživost javnih analitičkih kapaciteta ojačanih projektom ne garantuje njihovu punu iskorištenost, koja zavisi i od tržišta laboratorijskih usluga, načina slanja uzoraka i organizacije sistema kontrola.

ApPhyto se i dalje koristi u različitim dijelovima inspekcijskog sistema: u Republici Srpskoj svih 18 fitosanitarnih inspektora navedenih tokom intervjua koristi aplikaciju, dok je u Brčkom koriste dva od tri inspektora. U oba slučaja istaknuta je potreba za njenim ažuriranjem. PHPA također potvrđuje potrebu unapređenja platforme i navodi da jedinstvena platforma u vrijeme misije još nije uspostavljena. Ovi dokazi pokazuju da je tehničko naslijeđe projekta trajnije od ukupne promjene institucionalne i informacijske strukture u zemlji.9

AID 10916 (ALLEANZA) pokazuje drugačiji tok promjene. Ovdje se trajni učinak ne mjeri integracijom funkcija u javnu upravu, nego sposobnošću ulaganja i stečenih znanja da nastave stvarati ekonomsku i društvenu vrijednost nakon završetka finansiranja. Posjete 2026. omogućile su uvid u aktivnosti koje se još provode, a neke su se i dodatno razvile. Centar Arti’Zanave, naprimjer, i dalje povezuje zapošljavanje i ekonomsku reintegraciju ranjivih žena s nabavkom poljoprivrednih proizvoda od lokalnih proizvođačica i poljoprivrednika; stručna škola Ndre Mjeda nastavlja koristiti podržana ulaganja kako bi povezala teorijsku nastavu s praktičnim iskustvom učenika. Slično tome, u vinariji Toka Jonë ulaganja podržana projektom uključena su u djelatnost koja je nastavila razvijati valorizaciju lokalnih sorti, preradu i plasman proizvoda.

Međutim, dostupni dokazi za AID 10916 (ALLEANZA) uglavnom su kvalitativne prirode i zasnivaju se na ciljanom broju posjeta, što ne omogućava automatsko uopćavanje opaženih rezultata na sve

[9]Informacijski sistem razvijen u okviru projekta AID 11681 (PHYTO BiH) radi digitalizacije i standardizacije fitosanitarnog praćenja i inspekcija, koji se sastoji od aplikacije za pametne telefone i baze podataka za evidentiranje informacija prikupljenih na terenu.

korisnike. Ono što se jasnije ističe jeste mehanizam promjene: ulaganja koja pokazuju najveći kontinuitet bila su praćena tehničkom pomoći, neposrednim učešćem korisnika i uključivanjem u šire ekonomske ili lokalne odnose. Ova logika bila je izričito navedena već u fazi osmišljavanja projekta, kada su finansijsko učešće korisnika i tehnička pomoć prije i poslije ulaganja prepoznati kao dva ključna uslova održivosti.

Dodatni posebno pozitivan nalaz odnosi se na agente za razvoj zajednice s kojima se tim susreo tokom misije zajedno s RTM-om. Predviđeni već u početnom dizajnu kao osobe bliske lokalnoj zajednici, agenti su prošli posebnu obuku i nastavili održavati odnose s ruralnim akterima i nakon završetka projekta. Posjete preduzećima pokazale su da su oni i dalje prepoznate referentne osobe za ruralne poduzetnike, s ulogom podrške, usmjeravanja i povezivanja koja nadilazi prvobitnu ulogu predviđenu projektom. Trajnost tih odnosa jedan je od najzanimljivijih dokaza da je projekat ostavio lokalni mehanizam mobilizacije i podrške koji djeluje godinama nakon njegovog završetka.

Poređenje triju inicijativa stoga pokazuje zajednički nalaz: trajanje promjena manje zavisi od fizičkog opstanka ulaganja, a više od njihove integracije u sistem koji ih može koristiti i obnavljati njihove koristi. U institucionalnim projektima to podrazumijeva stručno osoblje, redovnu primjenu metoda, zajedničke procedure, finansijsku sposobnost i međuinstitucionalnu koordinaciju; u ruralnom razvoju to znači poduzetničke kapacitete, pristup tržištu, tehničku podršku i lokalne odnose. Glavni uočeni prekidi uglavnom se ne odnose na gubitak ostvarenih ulaganja nego na naredne faze lanca promjene: integraciju informacijskih sistema, usklađivanje propisa, institucionalnu koordinaciju, potpuno korištenje raspoloživih kapaciteta ili mogućnost širenja i ponavljanja uspješnih iskustava.

5.1.2 TQ2 Institucionalna, tehnička, organizaciona i finansijska održivost

Održivost rezultata ukupno je značajna, ali nije jednaka u svim dimenzijama. Poređenje triju inicijativa naročito pokazuje čvršću tehničku održivost, dok institucionalna, organizaciona i finansijska održivost više zavise od karakteristika sistema u koje su intervencije ugrađene. Nekoliko godina nakon završetka projekata misija nije utvrdila smanjenje vrijednosti ulaganja ili razvijenih kapaciteta. Različit stepen konsolidacije, naprotiv, bilježi se kod uslova potrebnih za njihovo potpuno funkcionisanje, ažuriranje i korištenje punog potencijala.

Na tehničkom nivou dokazi su uglavnom pozitivni. U slučaju SAFIAL-a, granična inspekcijska stanica u Draču, analitički kapaciteti AKU-a i ISUV-a te funkcije razvijene u sistemu RUDA i dalje su operativni; dodatna provjera u Fieru u augustu 2026. neposredno je potvrdila korištenje tableta za registraciju životinja u stvarnom vremenu, praćenje njihovih kretanja i sljedivost. U Bosni i Hercegovini posjećeni instituti potvrdili su da su metode i oprema razvijene kroz projekat očuvane. U Banjoj Luci oprema se redovno koristi i kalibriše, a nisu prijavljeni značajniji problemi u nabavci potrošnog materijala; na Poljoprivrednom fakultetu usvojene metode, prema izjavama sagovornika, svakodnevno se koriste. Kod AID 10916 (ALLEANZA) sva gazdinstva posjećena 2026. također su nastavila koristiti podržana ulaganja, koja su u opaženim slučajevima postala dio kasnije proširenih ili diversifikovanih proizvodnih aktivnosti.

Institucionalna i organizaciona održivost pokazuju složeniju sliku. Rezultati su čvršći kada su novi kapaciteti ugrađeni u redovne funkcije organizacija i praćeni mehanizmima, makar i neformalnim, prijenosa znanja. U slučaju SAFIAL-a, stabilnost osoblja dosad je omogućavala očuvanje znanja i njihovo prenošenje novim zaposlenicima, ali se taj proces u velikoj mjeri još zasniva na učenju među kolegama, a ne na formalizovanim procedurama upravljanja znanjem. U Bosni i Hercegovini zajedničke obuke ostavile su operativne odnose između inspekcija i instituta, koje je više sagovornika

navelo kao jedan od najkorisnijih projektnih rezultata. U Republici Srpskoj, naprimjer, inspektori su istakli veću komunikaciju s drugim službama, dok se u Brčkom i dalje koriste priručnici i ApPhyto. Ipak, ostaju ograničenja povezana s institucionalnom i informacijskom fragmentacijom, koja otežavaju pretvaranje rasprostranjenih tehničkih kapaciteta u potpuno integrisan sistem.

Za AID 10916 (ALLEANZA) organizaciona održivost ima drugačiji oblik i prvenstveno zavisi od očuvanja kompetencija i odnosa na lokalnom nivou. U tom smislu, nalazi o agentima za razvoj zajednice posebno su značajni: osobe čija je uloga uspostavljena projektom i dalje su referentne tačke za više ruralnih preduzeća, a njihova uloga podrške traje znatno duže od same inicijative. RTM je također naveo da je znatan dio korisnika nastavio održavati odnose s organizacijom kroz naknadne inicijative, iako ne postoji strukturisan sistem naknadnog praćenja. Ovaj kontinuitet odnosa doprinosi održivosti, ali i potvrđuje važnost prisustva lokalnih aktera koji mogu dugoročno održavati podršku.

Finansijska dimenzija pokazuje najveće razlike između triju intervencijskih modela. Kod institucionalnih projekata održivost ne zavisi samo od početnog ulaganja nego i od sposobnosti uprava da dugoročno finansiraju osoblje, održavanje, reagense, potrošni materijal, akreditacije i tehnološka unapređenja. U slučaju SAFIAL-a, institucije trenutno imaju sredstva koja omogućavaju kontinuitet ključnih funkcija, ali ranija ex post evaluacija nije utvrdila strukturisano višegodišnje finansijsko planiranje. Osim toga, problemi u postupcima nabavke doveli su 2025. do smanjenja broja fitosanitarnih uzoraka obrađenih u AKU Drač za 42%, iako su tehnički kapaciteti bili dostupni. Ovaj slučaj jasno pokazuje da raspoloživa infrastruktura nije dovoljna ako lanac nabavke operativnih resursa ne funkcioniše neprekidno.

U Bosni i Hercegovini situacija se razlikuje među institutima. U Mostaru se redovni budžet uglavnom finansira sredstvima federalne vlade, dok dio prihoda, prema sagovornicima približno 10%, dolazi od prodaje usluga; nastavljena su i javna ulaganja te projekti s drugim partnerima. Institut Republike Srpske, nasuprot tome, ima diversifikovaniji model, u kojem proizvodnja i prodaja sjemena, a naročito laboratorijske usluge, čine važan dio prihoda (između 80% i 90%). Međutim, kako je navedeno u prethodnom odjeljku, odnos između potražnje za analizama, javnih i privatnih laboratorija razlikuje se prema situaciji i tumačenjima te je važan faktor ekonomske održivosti javnih kapaciteta.

Za AID 10916 (ALLEANZA) ekonomsku održivost treba, naposljetku, posmatrati na nivou pojedinačnih proizvodnih aktivnosti. Uzorak posjećenih korisnika ne omogućava kvantifikaciju koja bi važila za sve korisnike, ali pruža primjere u kojima su početna ulaganja ostala produktivna i praćena dodatnim ulaganjima samih preduzeća. To je posebno vidljivo na posjećenim stočarskim gazdinstvima, gdje su zabilježeni proširenje aktivnosti, povezivanje proizvodnje i prerade te trajna upotreba finansirane infrastrukture. Prvobitni projektni dizajn već je prepoznao finansijsko učešće korisnika i tehničku pomoć prije i poslije ulaganja kao dva ključna uslova održivosti.

DIMENZIJA	UPOREDNI DOKAZI	GLAVNI FAKTORI ODRŽIVOSTI	UOČENE RANJIVOSTI
Tehnička	Razvijeni kapaciteti i ulaganja uglavnom se i dalje koriste u sve tri intervencije	Konsolidovane kompetencije, redovna upotreba opreme, kontinuitet proizvodnih aktivnosti	Zastarijevanje i potreba za tehnološkim unapređenjima; dostupnost potrošnog materijala i reagensa
Institucionalna	Posebno važna za AID 12201 i AID 11681; kod AID 10916 očituje se prvenstveno kroz lokalne aktere i kompetencije	Preuzimanje funkcija, kontinuitet osoblja, trajna prisutnost lokalnih aktera	Institucionalna fragmentacija; zavisnost od pojedinaca; djelimična formalizacija mehanizama prijenosa znanja
Organizaciona	Procedure, operativni odnosi i mehanizmi podrške razvijeni kroz projekte nastavljaju funkcionisati	Zajedničke obuke, međuinstitucionalni odnosi, agenti za razvoj zajednice, povezivanje s kasnijim inicijativama	Informacijski sistemi nisu potpuno integrisani; potreba za ažuriranjem pojedinih alata; neujednačena koordinacija
Finansijska	Dovoljna za kontinuitet glavnih opaženih aktivnosti, ali zasnovana na veoma različitim modelima	Javni budžeti, prihodi od usluga, dodatna ulaganja i projekti, sposobnost preduzeća za ponovno ulaganje	Nabavke i ponavljajući troškovi; potražnja za laboratorijskim uslugama; konkurencija javnog i privatnog sektora; sposobnost malih preduzeća da finansiraju nova ulaganja

Tabela 1. Sažetak institucionalne, tehničke, organizacione i finansijske održivosti

5.1.3 TQ3 Jačanje poljoprivredno-prehrambenih sistema i postepeno usklađivanje sa standardima Evropske unije

Najvažniji doprinos triju inicijativa usklađivanju sa standardima Evropske unije nije samo uvođenje nove opreme ili procedura, nego jačanje funkcija neophodnih za njihovu praktičnu primjenu: kontrola, dijagnostike, sljedivosti, institucionalne koordinacije i sposobnosti aktera da prilagode svoje prakse.

Albanija. Doprinos SAFIAL-a usklađivanju s Poglavljem 12 odnosi se i na koordinaciju institucija nadležnih za različite segmente sistema. Dostupni dokazi ukazuju na unapređenje operativnih odnosa između AKU-a, AKVMB-a i ISUV-a: tokom misije predstavnici AKU-a naveli su da je saradnja razvijena u okviru projekta bila intenzivnija nego u redovnom radu, posebno s organom nadležnim za zaštitu bilja. Poboljšanje koordinacije između nadležnih tijela tako je prepoznato kao jedan od ishoda intervencije. Na operativnom nivou podjela analitičkih funkcija između AKU-a i ISUV-a danas je relativno jasno definisana: ISUV zadržava specijalizovane i potvrdne analize, dok AKU Drač neposredno obavlja sve veći dio fitosanitarnih analiza.

Buduće institucionalno ustrojstvo, međutim, ostaje neizvjesno. Tokom misije više sagovornika spomenulo je proces spajanja ili integracije struktura u nadležnosti MARD-a, ali s različitim ocjenama, pa čak i opisima njegovog obuhvata. MARD je predstavio mogućnost uspostavljanja nove objedinjene strukture; AKU je najavio skorije osnivanje jedinstvenog tijela; druge institucije su, međutim, navele da u vrijeme intervjua još nije postojao formalizovan projekat reorganizacije. Ocjene

opravdanosti reforme također se razlikuju: AKVMB uočava moguće prednosti i nedostatke i povezuje reformu s potrebama pretpristupnog procesa, dok je univerzitetski stručnjak intervjuiran u vezi sa sistemom RUDA iznio izrazito kritičan stav, smatrajući da treba sačuvati autonomiju različitih stručnih nadležnosti. ISUV je dodatno pojasnio da bi se, prema raspoloživim informacijama, reorganizacija odnosila na inspekcijske organe, a ne na sam institut.

Evaluacija, prema tome, nema dovoljno elemenata za donošenje ocjene o mogućem budućem institucionalnom ustrojstvu. Ipak, otvara se važno pitanje za Poglavlje 12: administrativna integracija i funkcionalna koordinacija nisu nužno isto. Veća integracija može smanjiti preklapanja i fragmentaciju, ali mora očuvati stručne nadležnosti, tehničku nezavisnost i jasnoću odgovornosti. I evropska dokumentacija ranije je ukazivala na slabosti u lancu komandovanja albanskog veterinarskog sistema i potrebu jačanja koordinacije nadležnih institucija. Reorganizacija koja je u toku stoga je važan vanjski faktor za buduće korištenje rezultata SAFIAL-a, a ne ishod koji se može pripisati projektu.

U Bosni i Hercegovini glavna prepreka prelasku s tehničkog približavanja na jednoliku primjenu standarda Evropske unije jeste fragmentacija institucija i nadležnosti. Brojni sastanci tokom misije pokazali su kako su normativne, inspekcijske i tehničke funkcije raspoređene između državnog nivoa, Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko distrikta, uz sisteme, odgovornosti i informacijske kanale koji nisu uvijek povezani. Ovaj problem prepoznat je još u prvim osvrtima tokom misije kao jedna od glavnih prepreka koordinaciji i harmonizaciji sistema.

Istovremeno, intervjui pokazuju da je AID (PHYTO BiH) unaprijedio operativnu saradnju uprkos takvom osnovnom institucionalnom ustrojstvu. U Republici Srpskoj inspektori su zajedničku obuku s drugim inspektoratima izdvojili među najkorisnijim rezultatima projekta te naveli povećanu komunikaciju među upravama. Na nivou Federacije, međutim, predstavnici Ministarstva poljoprivrede ukazali su na trajne poteškoće u postizanju zajedničkog državnog okvira i primijetili da dijalog započet projektom nije imao dovoljno institucionalnog nastavka. PHPA također ističe preostale zakonodavne praznine i činjenicu da je jedinstvena informacijska platforma još uvijek budući cilj.

Ovi nalazi u skladu su s ocjenom Evropske komisije za 2025: u okviru Poglavlja 12 još treba usvojiti temeljne propise, uključujući propise o zdravlju bilja i službenim kontrolama; nacionalni sistem referentnih laboratorija i programi nadzora na cijeloj teritoriji zemlje još ne postoje, dok su dodatne reforme nadležnih kontrolnih tijela i laboratorija potrebne na svim nivoima vlasti. Rezultat AID 11681 (PHYTO BiH) zato treba precizno tumačiti: projekat je doprinio zajedničkim standardima, tehničkim kapacitetima i profesionalnim odnosima među institucijama, ali institucionalna fragmentacija i dalje ograničava mogućnost pretvaranja tog napretka u fitosanitarni sistem koji je ujednačeno uređen, koordinisan i primijenjen na cijeloj teritoriji zemlje.

5.1.4 TQ4 Inkluzija i koristi za žene, mlade, male proizvođače i ruralne zajednice

Inkluzivna dimenzija ima suštinski različite oblike u trima inicijativama. AID 10916 (ALLEANZA) neposredno djeluje na ekonomski i društveni položaj malih porodičnih gazdinstava i ruralnih zajednica, uz posebnu komponentu za žene; AID (SAFIAL) i AID 11681 (PHYTO BiH) djeluju prvenstveno kroz jačanje institucija i javnih usluga. Poređenje ipak pokazuje nekoliko važnih učinaka koji nadilaze ovu početnu razliku, posebno u pogledu trajanja ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima i mogućnosti stručnog zaposlenja žena.

U slučaju AID 10916 (ALLEANZA), inkluziju treba prvo posmatrati u teritorijalnom smislu. Dio intervencije obuhvata planinska područja koja su već tokom projektovanja bila obilježena izolovanošću, teškim pristupom tržištima i snažnim pritiskom iseljavanja. Misija je neposredno potvrdila koliko su ti uslovi stvarni: do nekih posjećenih gazdinstava može se doći tek nakon dužih dionica neasfaltiranih puteva, terenskim vozilima, u područjima s veoma raspršenim naseljima. U takvom kontekstu opstanak jednog poljoprivrednog gazdinstva nije važan samo za prihode porodice koja ga posjeduje. Ekonomski održiva aktivnost zadržava ljude na tom području, koristi i čuva pašnjake i prirodne resurse, kupuje robu i usluge, stvara potražnju za radom, veterinarskim i transportnim uslugama i održava proizvodnu osnovu u mjestima gdje bi postepeno iseljavanje inače dodatno sužavalo ekonomske mogućnosti.

Ova uloga posebno je vidljiva na posjećenim stočarskim gazdinstvima. Misija je utvrdila da se aktivnosti i dalje odvijaju i da su u nekim slučajevima značajno porasle u odnosu na prvobitno finansirano ulaganje: gazdinstvo Hasmegaj danas ima oko 60 goveda i 300 ovaca, dok gazdinstvo Marina Lale broji oko 1.000 koza, a naknadno je razvilo i pogon za preradu mlijeka. U područjima s malom gustoćom naseljenosti i ograničenim ekonomskim mogućnostima vrijednost tih preduzeća veća je od njihovog pojedinačnog ekonomskog obima: ona su središta aktivnosti oko kojih mogu opstati radna mjesta, usluge i lokalni ekonomski i društveni odnosi. Teritorijalni učinak intervencije ne može se kvantifikovati samo na osnovu obavljenih posjeta, ali misija pruža uvjerljive dokaze o ulozi koju pojedina podržana preduzeća i dalje imaju kao ekonomski i društveni oslonci ruralnih područja.

Posebno značajan rezultat jeste Arti’Zanave. Iskustvo zabilježeno u Skadru pokazuje rijetku sposobnost integrisanja izričite društvene misije i ekonomske održivosti komercijalne aktivnosti u isti poslovni model. Restoran zapošljava žene koje su preživjele nasilje i pruža im mogućnosti ekonomskog uključivanja, a istovremeno nabavlja proizvode od lokalnih proizvođačica i poljoprivrednih gazdinstava. Lokacija u gradu u kojem turizam, gastronomija i valorizacija lokalnog identiteta otvaraju nove tržišne mogućnosti dodatno jača ekonomsku logiku modela: društvena svrha nije odvojena od poslovanja nego je ugrađena u djelatnost koja ostvaruje prihod od ugostiteljstva, lokalnih proizvoda i gastronomske kulture. To je jedan od najuvjerljivijih nalaza misije jer povezuje uključivanje ranjivih žena, pristup tržištu za male proizvođače, lokalni razvoj i finansijsku održivost, bez isključive zavisnosti od nastavka vanjskog finansiranja.

I komponenta namijenjena mladima pokazuje konkretan rezultat. U poljoprivrednoj stručnoj školi Ndre Mjeda, koja obrazuje učenike u oblastima poljoprivrede, stočarstva, veterinarstva i prehrambenih tehnologija, finansirani objekti i oprema i dalje se koriste za povezivanje teorijske nastave s praktičnim aktivnostima u uzgoju biljaka, radu s mašinama, meteorološkom praćenju i očuvanju lokalnih sorti. Značaj ovog ulaganja treba posmatrati i u odnosu na školovanje agronomskih tehničara i srednjeg stručnog kadra potrebnog tom području. Učenici mogu stečena znanja staviti na raspolaganje porodičnim poljoprivrednim gazdinstvima, koja rijetko zapošljavaju vlastite specijaliste, ili se zaposliti u većim poljoprivrednim i prerađivačkim preduzećima, u kojima rastu potrebe za kvalitetom, sigurnošću hrane, upravljanjem proizvodnjom i procesnim tehnologijama. Škola tako doprinosi ne samo obrazovanju budućih poljoprivrednih poduzetnika nego i razvoju lokalnog tržišta tehničkih znanja potrebnih za modernizaciju lanaca vrijednosti. Misija je potvrdila kontinuitet i kvalitet praktične nastave, ali nisu dostupni dovoljni podaci o kasnijem zapošljavanju svršenih učenika koji bi omogućili njegovu kvantifikaciju.

Tokom misije u oba institucionalna projekta uočen je zajednički element koji zaslužuje posebnu pažnju. Posjete laboratorijama u Albaniji i Bosni i Hercegovini pokazale su veoma visoku zastupljenost žena među laboratorijskim tehničarima, stručnjacima i rukovodiocima funkcija, često znatno veću od zastupljenosti muškaraca, dok su muškarci uglavnom zastupljeniji na najvišim rukovodećim položajima. U više slučajeva riječ je o mladim stručnjakinjama koje su završile univerzitetsko obrazovanje u vlastitoj zemlji i našle kvalifikovano zaposlenje u javnim institucijama, usklađeno sa svojim obrazovanjem. To je opažanje misije, a ne statistički podatak o ukupnom osoblju posjećenih institucija, ali njegova učestalost u različitim laboratorijama čini ga važnim za evaluaciju.

Za SAFIAL postoje i dokumentarni podaci u skladu s tim opažanjem. U AKU Drač završni izvještaj bilježi 20 žena među 37 korisnika projekta, odnosno 54%; od pet navedenih laboratorijskih stručnjaka četiri su bile žene. Ex post evaluacija navodi i žene na odgovornim položajima, poput rukovodstva AKU-a Drač, rukovođenja fitosanitarnom laboratorijom i rukovođenja fitosanitarnim odjelom ISUV-a. Ovaj nalaz dodatno je značajan jer SAFIAL prvobitno nije imao posebno razrađenu rodnu strategiju. Jačanje naučnih i tehničkih ustanova tako je doprinijelo i poboljšanju uslova, instrumenata i profesionalnih mogućnosti u dijelu tržišta rada u kojem je zastupljenost žena naročito visoka.

Slična dinamika zabilježena je i u laboratorijama korisnicama AID 11681 (PHYTO BiH) u Bosni i Hercegovini. Ni ovdje projekat nije predvidio posebno ciljanje žena: neposredni korisnici bili su instituti, inspektorati i njihovo tehničko osoblje. Međutim, velika zastupljenost žena među stručnjacima i rukovodiocima sugeriše da su ulaganja u opremu, akreditacije i naučna znanja doprinijela očuvanju mogućnosti kvalifikovanog zaposlenja žena, uključujući mlade stručnjakinje, u javnim i naučnim ustanovama. Ovaj učinak posebno je važan jer se odnosi na poslove usklađene s univerzitetskim obrazovanjem i specijalističkim vještinama koje mogu pružiti kvalitetne profesionalne mogućnosti u zemljama porijekla.

Zajednička analiza tako djelimično mijenja početno tumačenje pitanja TQ4. AID 10916 (ALLEANZA) podstiče inkluziju prvenstveno stvaranjem i održavanjem ekonomskih mogućnosti na lokalnom nivou, posebno za male proizvođače i žene. AID (SAFIAL) i AID 11681 (PHYTO BiH) pokazuju manje planiran, ali neposredno uočljiv inkluzivni učinak kroz valorizaciju stručnog i naučnog rada žena. U prvom slučaju samo postojanje ekonomski održivih preduzeća u slabo naseljenim područjima dio je rezultata; u druga dva jačanje institucionalnih kapaciteta doprinijelo je stvaranju ili poboljšanju uslova za kvalifikovan rad u ustanovama u kojima žene predstavljaju ključnu stručnu skupinu.

5.2 AID 12201 – SAFIAL

5.2.1 Q1 Integracija institucionalnih, tehničkih i organizacionih kapaciteta

Prikupljeni dokazi ukazuju da su kapaciteti ojačani kroz SAFIAL u velikoj mjeri uključeni u redovne funkcije korisničkih institucija. Integracija je posebno vidljiva na tehničkom i operativnom nivou, dok ukupno organizaciono ustrojstvo sistema ostaje manje jasno definisano.

Konkretan primjer predstavlja odnos između AKU-a Drač i ISUV-a. AKU Drač danas samostalno provodi većinu fitosanitarnih analiza za koje je stekao kapacitete kroz SAFIAL, dok ISUV zadržava isključivu nadležnost za određene analize, vrši potvrdne analize odabranih uzoraka i ostaje nadležan za zdravlje životinja.

Kompetencije osoblja također su ugrađene u tekući rad. Generalna direkcija AKU-a pridala je poseban značaj obukama koje je projekat proveo, zajedno s ulaganjima u laboratorije, ali je priznala da ne postoji formalizovana strategija očuvanja i prijenosa znanja. Ex post evaluacija iz 2026. bilježi znatnu stabilnost obučenog osoblja i opisuje prijenos znanja novim zaposlenicima kroz mentorstvo i

učenje među kolegama; u ISUV-u su neke kompetencije dodatno ugrađene u procedure sistema kvaliteta ISO 17025.

Na međuinstitucionalnom nivou misija potvrđuje bolju koordinaciju nadležnih tijela, koju je i lokalni stručnjak naveo među promjenama nastalim zahvaljujući intervenciji. Ovaj nalaz u skladu je s kasnijom ex post evaluacijom, koja ukazuje na veću operativnu saradnju AKU-a, AKVMB-a i ISUV-a, uključujući podjelu analitičkih funkcija i smanjenje ranijih preklapanja.

Veća neizvjesnost odnosi se na institucionalnu reorganizaciju. Intervjui iz jula otkrivaju različite stavove: MARD je najavio uspostavljanje nove strukture koja bi objedinila relevantne institucije; rukovodstvo ISUV-a pojasnilo je da bi se, prema raspoloživim informacijama, spajanje odnosilo na inspekcijske organe, ali ne i na institut; univerzitetski stručnjak s kojim se razgovaralo o sistemu RUDA izrazio je prilično kritičan stav prema jedinstvenoj strukturi i istakao potrebu očuvanja razdvojenih specijalističkih nadležnosti.

Odgovor na Q1 stoga je pozitivan prvenstveno u pogledu institucionalizacije kapaciteta i funkcionalne saradnje. Buduće organizaciono ustrojstvo i dalje se razvija: evaluacija administrativno spajanje ne smatra rezultatom samim po sebi, nego presudnim ocjenjuje jasnoću odgovornosti, očuvanje specijalističkih kompetencija i stvarnu koordinaciju različitih funkcija.

5.2.2 Q2 Operativnost i upotreba informacijskih sistema, infrastrukture i opreme

Prikupljeni dokazi pokazuju različite rezultate glavnih komponenti projekta.

KOMPONENTA	DOKAZI ZA 2026.	GLAVNI PROBLEM	EVALUACIJSKA OCJENA
Granična inspekcijska stanica u Draču	Tokom misije stanica je bila operativna, iako u tom trenutku nije bilo uzoraka u rashladnim komorama. Ex post evaluacija iz marta 2026. navodi da se funkcije neprekidno obavljaju od završetka projekta i da su prostori za uzorkovanje i rashlađeno čuvanje potpuno operativni.	Podaci o inspekcijama nisu u potpunosti integrisani s centralnim informacijskim sistemom i dalje se vode na papiru i u elektronskim tabelama.	Konsolidovana funkcionalnost, uz još nepotpunu informacijsku integraciju.
Laboratorije AKU Drač i ISUV	Oprema i dijagnostički kapaciteti uvedeni ili ojačani projektom i dalje se koriste. AKU Drač neposredno provodi sve veći dio fitosanitarnih analiza, dok ISUV zadržava specijalizovane i potvrdne funkcije.	Stvarna upotreba analitičkih kapaciteta zavisi od dostupnosti reagensa i potrošnog materijala. Tokom 2025. zabilježeni su prekidi i smanjenje aktivnosti povezani s kašnjenjima u nabavkama.	Konsolidovani tehnički kapaciteti, uz operativni kontinuitet uslovljen nabavkama.
RUDA	Posjeta Fieru 31. augusta 2026. omogućila je neposrednu provjeru registracije životinja u stvarnom vremenu pomoću tableta te funkcija praćenja	Ova evaluacija nije neposredno provjerila stepen rasprostranjenosti i korištenja sistema na državnom nivou. I dalje postoje ograničenja	Operativni ishod neposredno potvrđen u Fieru; za nacionalni nivo potreban je oprezniji

	kretanja, klanja i prodaje na ovlaštenim tržištima.	interoperabilnosti s drugim sektorskim informacijskim sistemima. Iz više izvora ukazano je na potrebu ažuriranja platforme.	zaključak. Potrebno ažuriranje sistema.
AKUNET	Ex post evaluacija koju je naručio CIHEAM navodi da se AKUNET 2026. više ne koristi i da su inspekcijske funkcije prenesene na opću platformu e-inspection.	Prema istom izvoru, novi sistem ne pokriva u potpunosti pojedine specifične potrebe sigurnosti hrane, uključujući upravljanje graničnom inspekcijskom stanicom i sektorsko planiranje zasnovano na procjeni rizika.	Rezultat nije održan, prvenstveno zbog kasnijih institucionalnih i organizacionih odluka.

Tabela: Sažetak infrastrukture za analize i inspekcije

Ukupno posmatrano, odgovor na Q2 pozitivan je za infrastrukturu, opremu i dijagnostičke kapacitete, koji se i dalje koriste, dok su rezultati digitalne komponente manje ujednačeni. RUDA je najznačajniji rezultat: posjeta Fieru omogućila je neposrednu potvrdu korištenja uvedenih funkcija u redovnom upravljanju stočnim fondom na tom području.

Glavno utvrđeno ograničenje stoga se ne odnosi na funkcionalnost pojedinačnih komponenti, nego na njihovu informacijsku integraciju. Granična inspekcijska stanica, laboratorije, RUDA i inspekcijski sistemi proizvode značajne informacije, ali se one još ne objedinjuju u potpuno interoperabilnoj arhitekturi. Ex post evaluacija posebno ukazuje na odvojenost RUDA-e, inspekcijskog sistema, evidencija granične inspekcijske stanice i sistema upravljanja laboratorijskim podacima.

5.2.3 Q3 Resursi i uslovi održivosti razvijenih kapaciteta

Održivost rezultata SAFIAL-a prvenstveno zavisi od kontinuirane raspoloživosti operativnih resursa, kvalifikovanog osoblja i institucionalnih mehanizama sposobnih da održavaju razvijene kapacitete.

Na operativnom nivou glavna ranjivost odnosi se na nabavku reagensa i potrošnog materijala. U fitosanitarnoj laboratoriji AKU-a Drač broj analiziranih uzoraka smanjen je sa 1.101 u 2024. na 645 u 2025, odnosno za 42%, zbog iscrpljivanja ELISA kompleta nabavljenih kroz projekat i kašnjenja u javnim nabavkama. Ovaj slučaj pokazuje da se čak i konsolidovani tehnički kapaciteti mogu nedovoljno koristiti ako ne postoji pouzdan lanac nabavke.

Kontinuitet kompetencija također zahtijeva pažnju. Ostanak obučenog osoblja dosad je omogućavao prijenos znanja novim zaposlenicima, ali AKU je priznao da ne postoji formalizovana strategija za njihovo zadržavanje. Prijenos znanja odvija se uglavnom kroz neformalno mentorstvo, zbog čega je sistem izložen riziku fluktuacije osoblja.

Kontinuitet jačaju i novi investicijski programi, uključujući inicijative Svjetske banke i GIZ-a, koje nastavljaju pojedine pravce započete kroz SAFIAL. Ipak, ti programi ne zamjenjuju potrebu za predvidivim redovnim sredstvima za održavanje, potrošni materijal, tehnološka unapređenja i osoblje.

Ukupna ocjena Q3 pozitivna je u kratkom roku, ali manje izvjesna srednjoročno i dugoročno. Razvijeni kapaciteti i dalje su upotrebljivi, no njihova održivost zavisi od redovnosti nabavki, formalizacije prijenosa znanja i stabilnih institucionalnih resursa.

5.2.4 Q4 Doprinos nacionalnom sistemu sigurnosti hrane i usklađivanju s pravnom stečevinom EU

Ukupno posmatrano, SAFIAL je doprinio jačanju nacionalnog sistema sigurnosti hrane stvaranjem operativnih uslova potrebnih za djelotvorniju primjenu procedura i standarda usklađenih s pravnom stečevinom Evropske unije. Vrijednost intervencije prvenstveno leži u povezivanju kapaciteta kontrole, dijagnostike i sljedivosti s institucionalnim funkcijama koje su već dio procesa usklađivanja zemlje. Ova logika bila je izričito predviđena projektnom strategijom.

Najvažniji element za Q4 jeste prelazak s tehničkih kapaciteta na prakse koje se postepeno uključuju u nacionalni sistem. Ex post evaluacija posebno navodi primjenu metoda usklađenih sa standardima ISO i EPPO, kao i kasnije preuzimanje praksi razvijenih kroz SAFIAL za planiranje kontrola proizvoda koji ulaze u zemlju i raspodjelu uzoraka među nadležnim institucijama.

Kako je već navedeno u Q1, tehničko jačanje prati još nedovršen proces integracije nadležnih institucija: sposobnost da se rezultati SAFIAL-a u potpunosti pretvore u sistemski napredak zavisit će i od jasnoće uloga, koordinacije između MARD-a, AKU-a, AKVMB-a i ISUV-a te ishoda institucionalne reorganizacije koja je u toku.

Doprinos projekta ipak treba razlikovati od dovršetka procesa usklađivanja. Stvoreni kapaciteti predstavljaju tehničku i institucionalnu osnovu, dok potpuno usklađivanje zahtijeva dodatne zakonodavne i organizacione korake izvan obuhvata intervencije. Ocjena Q4 stoga je pozitivna u pogledu doprinosa procesu usklađivanja, bez pripisivanja SAFIAL-u sistemskih promjena koje zavise od širih reformi.

5.3 AID 10916 (ALLEANZA) – Porodična poljoprivreda u sjevernoj Albaniji

5.3.1 Q1 Trajnost ekonomskih i proizvodnih koristi ulaganja FSAF-a

Posjete provedene u julu 2026. daju izrazito pozitivnu sliku. Na posjećenim poljoprivrednim i prehrambenim gazdinstvima ulaganja se uglavnom i dalje koriste kao dio redovnih aktivnosti; u pojedinim slučajevima uočeni su naknadni rast, diversifikacija ili povezivanje proizvodnje i prerade. Uzorak je namjenski i ne omogućava uopćavanje ovih rezultata na sve korisnike, ali pruža neposredne dokaze o trajnosti učinaka više godina nakon završetka intervencije.

Sljedeća tabela prikazuje sva preduzeća i ekonomske inicijative posjećene tokom misije. Arti’Zanave uključena je kao ekonomska aktivnost važna za komponentu osnaživanja žena, ali se ne smatra neposrednim dokazom djelotvornosti FSAF-a.

POSJEĆENO PREDUZEĆE	AKTIVNOST I OPAŽENI OBIM	DOKAZI IZ 2026.	EVALUACIJSKA OCJENA
Fatlum Brahimi	Stočarstvo i prerada mlijeka, oko 100 krava pasmine Jersey	Prerađivački pogon potpuno operativan; ulaganja su poboljšala čuvanje mlijeka, hladni lanac i higijensko-sanitarne uslove	Ulaganje je ugrađeno u proizvodni ciklus i omogućava preradu i povećanje vrijednosti proizvodnje gazdinstva
Gazdinstvo Hasmegaj	Oko 60 krava pasmine Holstein i 300 ovaca	Gazdinstvo je operativno, uz diversifikaciju stočarske djelatnosti i korištenje podržanih objekata	Dobro očuvani proizvodni kapaciteti i diversifikacija djelatnosti
Marin Lala	Oko 1.000 koza autohtonih pasmina	Finansirana štala i dalje se koristi; naknadno je razvijena prerada mlijeka	Posebno pozitivan primjer rasta nakon ulaganja i povezivanja proizvodnje i prerade
Toka Jonë	Vinograd i proizvodnja vina, oko jednog hektara obuhvaćenog ulaganjem	Vinograd u funkciji; ulaganja u potpore, navodnjavanje i odvodnju, prelazak na organsku proizvodnju i neposrednu preradu grožđa u vino	Prelazak s isključivo primarne proizvodnje na proizvodnju veće dodane vrijednosti, uz valorizaciju autohtonih sorti
Ferma Vasija	Proizvodnja i prerada sušenog voća i voćnih prerađevina	Proizvodna djelatnost i dalje je bila aktivna u vrijeme posjete	Očuvanost podržane ekonomske aktivnosti; pregledana dokumentacija ne sadrži dovoljno elemenata za preciznu rekonstrukciju finansiranog ulaganja
Arti’Zanave, Skadar	Ugostiteljstvo i socijalno preduzeće	Aktivna ekonomska djelatnost; zapošljavanje i reintegracija žena koje su preživjele nasilje te nabavka proizvoda od lokalnih proizvođačica i poljoprivrednika	Zanimljiv model povezivanja društvene inkluzije, lokalnih proizvoda, ugostiteljstva i turizma; djelatnost je postojala i prije projekta

Tabela 3. Evaluacijski sažetak gazdinstava posjećenih tokom misije u julu 2026.

Opaženi slučajevi pokazuju da glavni rezultat FSAF-a nije samo nabavka dobara ili infrastrukture, nego njihovo trajno uključivanje u proizvodne procese preduzeća. Posebno slučajevi Marina Lale, Fatluma Brahimija i Mikela Zefija ukazuju na procese prerade i povećanja dodane vrijednosti koji nadilaze početno ulaganje. Ocjena Q1 stoga je pozitivna, uz ograničenja reprezentativnosti uzorka.

5.3.2 Q2 U kojoj je mjeri Fond za razvoj porodične poljoprivrede bio primjeren, djelotvoran i održiv instrument za podsticanje lokalnog ekonomskog razvoja?

FSAF je raspolagao s ukupno 404.000 eura, raspoređenih u četiri linije: 200.000 eura za stočarstvo, 75.000 za pašnjake, 76.500 za organsku poljoprivredu i 52.500 za ruralni turizam; sredstvima Fonda upravljali su RTM i COSPE. Struktura Fonda odgovarala je obilježjima uključenih malih porodičnih gazdinstava. Mala bespovratna sredstva bila su povezana s tehničkom pomoći, podrškom tokom realizacije ulaganja i minimalnim sufinansiranjem korisnika od 30%, u novcu ili naturi.

S upravljačkog stanovišta ova kombinacija predstavlja prednost Fonda. Za veoma mala preduzeća, često bez ranijeg iskustva s javnim instrumentima podrške, tehnička pomoć smanjuje rizik da se bespovratna sredstva pretvore u puku nabavku opreme bez poslovne strategije. Očuvanost opaženih ulaganja pokazuje da je, barem u posjećenim slučajevima, taj rizik u velikoj mjeri bio ograničen.

Manje uspješna bila je sposobnost FSAF-a da mobiliše dodatna sredstva za kasnija ulaganja, što je bilo izričito predviđeno među pokazateljima Q2. Projektni dizajn predviđao je usmjeravanje korisnika prema drugim programima finansiranja.

Međutim, dokumentacija i prikupljeni dokazi ne pokazuju postojanje strukturisane veze s bankama, mikrofinansijskim institucijama ili drugim lokalnim finansijskim posrednicima koja bi pomogla preduzećima da prijeđu s malih bespovratnih sredstava na redovne oblike finansiranja narednih ulaganja. Pojedina gazdinstva koristila su druge javne programe, ali nije uspostavljen stvarni finansijski kontinuitet između početne subvencije, vlastitih sredstava i kredita ili ulaganja.

Ocjena FSAF-a stoga je pozitivna u pogledu primjerenosti i djelotvornosti finansiranih ulaganja, a složenija kada je riječ o održivosti samog instrumenta. Fond je dobro funkcionisao kao mehanizam početne investicijske podrške praćen tehničkom pomoći, ali je manje očigledan njegov doprinos izgradnji trajne sposobnosti preduzeća da naredne faze rasta finansiraju kroz lokalni finansijski sistem.

5.3.3 Q3 U kojoj su mjeri lokalne organizacije, teritorijalna partnerstva i mehanizmi mobilizacije koje je projekat promovisao i dalje aktivni i sposobni podržavati procese lokalnog razvoja?

Kontinuitet je uočljiviji u kompetencijama i lokalnim odnosima razvijenim kroz projekat nego u formalnom opstanku njegovih upravljačkih struktura.

Posebno pozitivan rezultat odnosi se na agente zajednice, jednu od projektnih komponenti s najvećom trajnošću. Misija je utvrdila da nekoliko agenata obučenih tokom inicijative i dalje aktivno djeluje u svojim sredinama, održavajući odnose s proizvođačima, preduzećima i lokalnim zajednicama i olakšavajući pristup informacijama, mogućnostima i novim inicijativama. Sagovornici su također naveli osnivanje Rural Youth Huba, koji okuplja više mladih aktivnih u ruralnom razvoju, što je dodatni pokazatelj da ova funkcija može evoluirati i nakon trajanja projekta.10

Značaj tog rezultata prvenstveno proizlazi iz bliskosti agenata s lokalnim stanovništvom. U područjima s malim gazdinstvima, velikom geografskom raspršenošću i ograničenim pristupom uslugama, lokalni akteri koji održavaju kontinuirane odnose s korisnicima pomogli su očuvanju mreže odnosa izgrađene tokom projekta i povezivanju preduzeća s kasnijim razvojnim mogućnostima.

Drugi dokaz kontinuiteta odnosi se na poljoprivrednu stručnu školu Ndre Mjeda. Misija je potvrdila očuvanost opreme i nastavnih aktivnosti uvedenih projektom, uključujući meteorološku stanicu, banku germplazme i praktične poljoprivredne aktivnosti. Škola i dalje nudi modul o organskoj poljoprivredi razvijen tokom projekta i bilježi značajnu potražnju poljoprivredno-prehrambenih preduzeća za tehničkim kadrom, posebno u mljekarama.

Ukupno se uočava dobar kontinuitet većine mehanizama i odnosa lokalnog partnerstva stvorenih tokom projekta, koji se mogu prepoznati i godinama nakon završetka. Očuvani su pojedini lokalni

[10]https://anrd.al

centri djelovanja, individualna znanja i odnosi između preduzeća, udruženja i obrazovnih ustanova. Odgovor na Q3 stoga je pozitivan prvenstveno u pogledu ljudskog kapitala i mreža odnosa.

5.3.4 Q4 U kojoj je mjeri projekat doprinio širenju ekonomskih i društvenih mogućnosti ruralnih zajednica, posebno žena i malih proizvođača?

Doprinos projekta širenju ekonomskih i društvenih mogućnosti posebno je značajan za žene i male proizvođače, u skladu sa strategijom koja je izričito predviđala osnaživanje ekonomske uloge žena, valorizaciju lokalnih proizvoda i razvoj porodične poljoprivrede. Rodna komponenta predviđala je osnivanje četiri grupe žena proizvođačica, s ukupno 40 učesnica, uz obuku i podršku za četiri pilot-ekonomske inicijative.

Više godina kasnije misija je pronašla dokaze kontinuiteta tog procesa. Predstavnice organizacije „Centro Donna Passi Leggeri”, koje nastavljaju saradnju s COSPE-om, navele su da su grupe i dalje aktivne, iako uglavnom neformalno, u proizvodnji i prodaji lokalnih proizvoda, među kojima su tradicionalne sorte graha, med i proizvodi povezani sa svilarstvom. Arti’Zanave najstrukturisaniji je primjer povezivanja ekonomske samostalnosti i društvene uključenosti: restoran ostvaruje prihode koji se ponovo ulažu u usluge udruženja za žene koje su preživjele nasilje u porodici, uključujući pomoć, uključivanje na tržište rada i podršku porodicama.

Za male proizvođače nalazi predstavljeni u Q1 prvenstveno pokazuju širenje mogućnosti kroz preradu, diversifikaciju i povećanje dodane vrijednosti, a ne samo kroz rast primarne proizvodnje. U posjećenim slučajevima to je vidljivo u povezivanju stočarstva s preradom mlijeka, proizvodnjom vina i preradom voća. Opstanak takvih aktivnosti posebno je važan u područjima s veoma malim gazdinstvima i ograničenim pristupom tržištima i finansijskim uslugama.

Odgovor na Q4 stoga je pozitivan. Najznačajniji rezultat jeste kombinacija ekonomske inkluzije, lokalne podrške i razvoja proizvodnih aktivnosti koje su stvarno uključene u lokalna tržišta, što je pojedinim inicijativama omogućilo opstanak i daljnji razvoj nakon završetka projekta.

5.4 AID 11681 (PHYTO BiH): Fitosanitarni sektor u Bosni i Hercegovini

Dokazi prikupljeni 2026. pokazuju da se značajan dio tehničkih kapaciteta razvijenih kroz projekat i dalje koristi u laboratorijama i inspekcijskim službama. Očuvanost rezultata najvidljivija je u dijagnostičkim metodama, upotrebi opreme i obuci inspektora; neujednačeniji su digitalna integracija i, posebno, sposobnost sistema da jedinstveno funkcioniše na nivou cijele zemlje.

DIMENZIJA ISHODA	DOKAZI PRIKUPLJENI 2026.	EVALUACIJSKA OCJENA
Korištenje dijagnostičkih metoda	Poljoprivredni fakultet u Banjoj Luci navodi svakodnevnu upotrebu usvojenih metoda; Sarajevo i dalje primjenjuje PCR protokole i metode za Xylellu, viruse i bakterije.	Uvedene tehničke kompetencije ugrađene su u redovan rad
Kontinuitet laboratorijskih kapaciteta	Sarajevo navodi da je sva projektna oprema i dalje funkcionalna; institut u Banjoj Luci potvrđuje redovno funkcionisanje i kalibraciju opreme.	Dijagnostički kapaciteti razvijeni projektom očuvani su
Jačanje ljudskih resursa	Na Poljoprivrednom fakultetu u Banjoj Luci broj laboratorijskih zaposlenika povećan je sa četiri	U pojedinim slučajevima tehnički kapaciteti nisu

	tokom projekta na osam u 2026; Mostar ima 22 laboratorijska zaposlenika od ukupno 43.	samo očuvani nego i prošireni
Korištenje digitalnih instrumenata	U Republici Srpskoj svih 18 fitosanitarnih inspektora koristi ApPhyto; u Brčkom ga koriste dva od tri inspektora, uz naglašenu potrebu za ažuriranjem.	ApPhyto se i dalje koristi, ali uz neujednačenu primjenu i ažuriranje
Obim inspekcijskih aktivnosti	U Republici Srpskoj za sjeme je za prvo polugodište 2026. prijavljeno 6.876 kontrola, 521 uzorkovanje i 841 izvozna certifikacija; u Brčkom se u posljednjem periodu navodi oko 1.000 provjera godišnje.	Inspekcijski kapaciteti operativni su, ali obim aktivnosti snažno zavisi od područja i trgovinskih tokova
Međuinstitucionalna koordinacija	Inspektorati Republike Srpske i Brčkog navode unapređenje komunikacije i koordinacije s drugim inspektoratima i PHPA-om.	Projekat je doprinio konsolidaciji operativnih odnosa koji su i dalje aktivni

Tabela 4. AID 11681 (PHYTO BiH), sažetak dimenzija ishoda i evaluacijskih ocjena

Dostupni kvantitativni podaci ne omogućavaju jedinstveno mjerenje promjena u odnosu na zajedničku polaznu osnovu, ali dopuštaju provjeru trajanja i stvarnog korištenja razvijenih kapaciteta, što je glavni nivo ishoda koji se može uočiti četiri godine nakon završetka intervencije.

5.4.1 Q1 Integracija tehničkih i organizacionih kapaciteta u institucijama korisnicama

Dokazi prikupljeni 2026. pokazuju da su kapaciteti razvijeni projektom u znatnoj mjeri ugrađeni u redovne prakse institucija korisnica, naročito na tehničkom i operativnom nivou. Ovaj rezultat u skladu je s pristupom projekta, čiji cilj nije bilo samo jačanje stručnih kompetencija nego i njihova integracija u inspekcijske službe i laboratorije.

U inspektoratima se uvedene procedure i metodološki materijali i dalje koriste. U Brčkom inspektori su potvrdili redovnu upotrebu dobivenih priručnika i metoda usvojenih tokom obuke; u Republici Srpskoj Inspektorat raspolaže s 18 fitosanitarnih i 9 poljoprivrednih inspektora, raspoređenih u šest područnih kancelarija, a zajedničku obuku prepoznaje kao jedan od najvažnijih doprinosa projekta, uključujući unapređenje komunikacije s drugim inspektoratima.

Kontinuitet kompetencija vidljiv je i kroz mehanizme internog prijenosa znanja. U Federalnoj upravi za inspekcijske poslove fluktuacija osoblja, između ostalog zbog odlaska u penziju, rješava se prvenstveno internom obukom i učenjem na radnom mjestu. Intervjui u laboratorijama također potvrđuju da je obučeno osoblje ostalo zaposleno i da se stečene kompetencije koriste, uključujući i nove zaposlenike.

Drugi rezultat odnosi se na tehničku saradnju među institucijama. Sagovornici iz Republike Srpske i Brčkog navode češću razmjenu informacija između inspektorata, dok PHPA i dalje ima koordinacijsku ulogu. Poljoprivredni fakultet u Banjoj Luci također ističe da je projekat stvorio mogućnosti za stručne kontakte i razmjenu znanja s drugim institutima, koje su ranije bile ograničene.

Odgovor na Q1 stoga je pozitivan: najtrajnija promjena odnosi se na profesionalne kompetencije, operativne procedure i tehničke odnose, danas ugrađene u redovno funkcionisanje institucija. Međutim, takva integracija vidljivija je na tehničkom nivou nego u ukupnom ustrojstvu sistema, koje se razmatra u Q4.

5.4.2 Q2 Upotreba i unapređenje laboratorija, dijagnostičkih metoda i opreme

Dokazi prikupljeni tokom misije o trajnosti dijagnostičkih kapaciteta posebno su uvjerljivi. U posjećenim laboratorijama oprema finansirana projektom uglavnom je i dalje operativna, a uvedene metode nastavljaju se primjenjivati.

USTANOVA / INSTRUMENT	PRIKUPLJENI DOKAZI	EVALUACIJSKA OCJENA
Federalni poljoprivredni zavod, Sarajevo	Sagovornici navode da je oprema finansirana projektom i dalje funkcionalna; nastavlja se koristiti PCR u stvarnom vremenu i dijagnostičke metode za Xylellu, viruse i bakterije.	Očuvani dijagnostički kapaciteti ugrađeni su u rad laboratorije
Federalni agromediteranski zavod, Mostar	Održana akreditacija prema ISO 17025; dijagnostički kapaciteti i za Xylellu; 22 laboratorijska zaposlenika od ukupno 43.	Konsolidovani tehnički kapaciteti podržani dodatnim ulaganjima
Poljoprivredni institut, Banja Luka	Sva projektna oprema je prisutna, funkcionalna i redovno kalibrisana; 22 laboratorijska zaposlenika od ukupno 73.	Očuvano tehničko ulaganje
Poljoprivredni fakultet, Banja Luka	Broj laboratorijskih zaposlenika povećan sa četiri na osam; metode usvojene tokom projekta, prema izjavama, koriste se svakodnevno.	Kapaciteti dodatno razvijeni nakon završetka projekta
ApPhyto	U Republici Srpskoj svih 18 fitosanitarnih inspektora navodi da koristi sistem; u Brčkom ga koriste dva od tri inspektora, uz naglašenu potrebu za ažuriranjem.	Alat se i dalje koristi, ali zahtijeva ažuriranje i nije jednako prihvaćen svuda

Tabela 5. Sažetak korištenja opreme i tehničkih kapaciteta u tri administrativne cjeline

Pojedini podaci o aktivnostima potvrđuju da operativni kapaciteti nisu ostali samo formalni. Za prvo polugodište 2026. Inspektorat Republike Srpske naveo je, u oblasti kontrole sjemena, 6.876 kontrola, 521 uzorkovanje i 841 certifikat za izvoz. Podaci su dati usmeno tokom intervjua i nisu uporedivi u relativnom smislu jer na početku projekta nije utvrđena odgovarajuća polazna vrijednost.

Nalazi su pozitivni za opremu i dijagnostičke metode. Situacija informacijskih alata je raznovrsnija: ApPhyto se i dalje koristi, ali PHPA i inspektori iz Brčkog naglašavaju potrebu njegovog ažuriranja, dok druge institucije koriste vlastite informacijske sisteme i baze podataka. Ocjena Q2 stoga je pozitivna u pogledu kontinuiteta upotrebe, uz veće izazove povezane s postepenim unapređivanjem i integracijom digitalnih alata.

5.4.3 Q3 Održivost institucija i standarda

Uslovi za dugoročno održavanje razvijenih kapaciteta uglavnom su povoljni, ali se znatno razlikuju među institucijama. U posjećenim laboratorijama nisu utvrđeni opći problemi održavanja opreme ili dostupnosti potrošnog materijala; veću pažnju zahtijevaju ljudski resursi, finansiranje tehnoloških unapređenja i stvarni nivo potražnje za uslugama javnih laboratorija.

INSTITUCIJA	DOKAZI O RESURSIMA I ODRŽIVOSTI11	PITANJA KOJA ZAHTIJEVAJU PAŽNJU
Mostar	Prijavljeni tekući budžet oko 5 miliona eura; oko 10% prihoda od usluga privatnom sektoru; približno milion eura nedavnih javnih ulaganja u laboratorije.	Potreba za daljnjim povećanjem osoblja i opreme
Sarajevo	40 zaposlenih, od kojih 17 u laboratorijama; projektna oprema i dalje funkcionalna.	Institut prijavljuje snažan pad potražnje za analizama i sve veću konkurenciju privatnih laboratorija
Poljoprivredni institut, Banja Luka	Institut s potpuno javnim upravljanjem i rukovodstvom koje imenuje Vlada. Ima 73 zaposlena, uključujući 22 u laboratorijama. Prema podacima direktora, približno 30% prihoda dolazi od proizvodnje i prodaje sjemena, 50–60% od laboratorijskih i savjetodavnih usluga, oko 10% od projekata, a samo 3–5% od direktnih javnih transfera. Projektna oprema je funkcionalna, redovno se kalibriše i nisu prijavljeni značajniji problemi u nabavci potrošnog materijala.	Ekonomski dinamičan model s visokim stepenom samofinansiranja, ali specifičan za javnu ustanovu: održivost u velikoj mjeri zavisi od sposobnosti ostvarivanja prihoda kroz usluge i tržišne aktivnosti
Poljoprivredni fakultet, Banja Luka	Broj laboratorijskih zaposlenika udvostručen sa četiri na osam; finansiranje dolazi od Ministarstva, prodaje usluga i projekata.	Infrastrukturna ograničenja; nova zgrada planirana kroz kasniji projekat

Tabela 6. Sažetak strukturne održivosti instituta uključenih u analitičke aktivnosti

Posebnu pažnju zaslužuje odnos između javnih i privatnih laboratorija, koji neposredno utiče na ekonomsku održivost i stvarnu iskorištenost raspoloživih dijagnostičkih kapaciteta. Federalni institut u Sarajevu navodi značajno smanjenje broja testova povjerenih javnim laboratorijama i sve veću prisutnost privatnih pružalaca usluga. Intervjui s inspektoratima, međutim, daju složeniju sliku: u Brčkom izbor laboratorije zavisi od vrste analize, akreditacije, vremena potrebnog za rezultate te, u određenim granicama, preferencija poslovnog subjekta i inspektora. Različit nivo korištenja javnih laboratorija stoga se ne može svesti na jedan uzrok.

Slučaj Poljoprivrednog instituta Republike Srpske u Banjoj Luci predstavlja posebno zanimljiv model. Institut je u potpunosti javan u pogledu vlasništva i upravljanja, a rukovodstvo imenuje Vlada, ali posluje prema ekonomskom modelu snažno usmjerenom na ostvarivanje vlastitih prihoda. Prema podacima koje je dao direktor, približno 30% prihoda dolazi od proizvodnje i prodaje sjemena, 50–55% od laboratorijskih i savjetodavnih usluga, oko 10% od projekata, a samo 3–5% od direktnih javnih transfera. Pored naučnog i institucionalnog rukovođenja, direktor tako ima i upravljačku

[11]Finansijske podatke i informacije o zaposlenima institucije su saopćile tokom misije, a nisu provjereni na osnovu njihovih finansijskih izvještaja.

funkciju koja uključuje razvoj usluga, pozicioniranje instituta na tržištu, privlačenje klijenata i mobilizaciju novih ulaganja.

Ovaj model predstavlja i prednost i pitanje kojem treba posvetiti pažnju u pogledu održivosti. S jedne strane, velika sposobnost ostvarivanja vlastitih prihoda smanjuje zavisnost od javnih transfera i olakšava održavanje, ažuriranje opreme i kontinuitet usluga. S druge strane, za instituciju s javnim mandatom velika zavisnost od naplatnih djelatnosti znači da je važno održati ravnotežu između ekonomske održivosti i funkcija od općeg interesa, uključujući nadzor, prevenciju i dijagnostiku koje možda ne ostvaruju dovoljno prihoda.

Pozitivno je i to što je nekoliko korisnika mobilisalo dodatna sredstva nakon završetka AID 11681 (PHYTO BiH). Mostar navodi kasnija javna ulaganja i dodatne projekte, a u Banjoj Luci u toku su nova ulaganja Svjetske banke u infrastrukturu i opremu. To pokazuje da su projektna ulaganja, barem u određenim slučajevima, postala dio širih procesa institucionalnog i tehnološkog jačanja.

Ukupno prikupljeni dokazi pokazuju različite modele održivosti instituta. U nekim slučajevima preovladava redovno javno finansiranje, dok Banja Luka ima gotovo poduzetnički model javne ustanove sa snažnom sposobnošću ostvarivanja vlastitih prihoda. Stoga nije utvrđen opći problem finansijske održivosti kapaciteta stvorenih projektom. Međutim, kvalitet upravljanja, zadržavanje stručnog osoblja, tehnološka unapređenja, obnavljanje akreditacija i sposobnost dugoročnog osiguravanja fitosanitarnih funkcija od javnog interesa, nezavisno od njihove profitabilnosti, ostaju ključni.

5.4.4 Q4 Doprinos nacionalnom fitosanitarnom sistemu i približavanju pravnoj stečevini EU

Najprepoznatljiviji doprinos AID 11681 (PHYTO BiH) približavanju pravnoj stečevini EU ostvaren je jačanjem tehničkih preduslova za primjenu zajedničkih standarda: dijagnostičkih kapaciteta, inspekcijskih procedura, akreditacija, metoda za karantenske štetne organizme i saradnje stručnjaka iz različitih uprava. Misija je pokazala da je značajan dio tih kapaciteta i dalje operativan i da su tehnički odnosi uspostavljeni između institucija nastavljeni nakon završetka intervencije.

Ovaj doprinos posebno je važan u sistemu koji karakteriše velika raspodjela nadležnosti. Kako je već navedeno u Q1 i Q2, PHPA zadržava koordinacijsku funkciju, a inspektorati izvještavaju o dobroj operativnoj saradnji, ali alati, informacijske procedure i dijagnostički kapaciteti još ne čine potpuno integrisan sistem na nivou cijele zemlje.

Razliku između tehničkog jačanja i sistemskog napretka potvrđuje i sadašnje stanje u okviru Poglavlja 12. U Izvještaju o Bosni i Hercegovini za 2025. Evropska komisija ocjenjuje da zemlja ima „određeni nivo pripremljenosti” u oblasti sigurnosti hrane, veterinarske i fitosanitarne politike, bez zabilježenog napretka u posmatranom periodu. Među preostalim prioritetima navodi jačanje kontrolnih organa i laboratorija, pripremu nacionalnih referentnih laboratorija i usvajanje zakonodavstva o zdravlju bilja u skladu s pravnom stečevinom EU.

Konkretnije, u oblasti fitosanitarne politike Komisija ističe da tek treba usvojiti osnovne državne propise o zdravlju bilja i službenim kontrolama, proširiti programe nadzora nad karantenskim štetnim organizmima izvan pojedinih proizvodnih lanaca i uspostaviti nacionalni sistem referentnih laboratorija za fitosanitarne kontrole.

Ovim razlikama pridružuje se složeno institucionalno ustrojstvo Bosne i Hercegovine, u kojem su fitosanitarne, inspekcijske i laboratorijske nadležnosti raspoređene između državnog nivoa, entiteta i Brčko distrikta. Takva struktura ne sprečava tehničku saradnju, ali otežava trajnu integraciju funkcija,

harmonizaciju procedura i koordinisano upravljanje uslugama na državnom nivou. I sami institucionalni sagovornici povezivali su umnožavanje laboratorijskih struktura s fragmentacijom sistema.

Ocjena Q4 stoga je složena: AID 11681 (PHYTO BiH) ostvario je trajan i jasno vidljiv tehnički doprinos približavanju standardima Evropske unije, ali taj doprinos još nije rezultirao ukupnom harmonizacijom sistema. Glavna preostala ograničenja institucionalne su i zakonodavne prirode te zahtijevaju intervencije koje nadilaze obuhvat projekta.

6. ZAKLJUČCI

Zaključci sažimaju nalaze evaluacije prema kriterijima OECD-DAC-a, dajući prednost, kako zahtijeva Projektni zadatak, utjecaju, održivosti i djelotvornosti. Analiza posebno razmatra promjene koje se mogu uočiti više godina nakon završetka intervencija i vjerovatni doprinos triju inicijativa tim promjenama, razlikujući učinke povezane s intervencijama od širih promjena institucionalnih i ekonomskih sistema, na koje utiču brojni vanjski faktori. Projektni zadatak zahtijeva da se djelotvornost i utjecaj prvenstveno procjenjuju na nivou ishoda i konkretnih utjecaja, a ne samo na osnovu ostvarenih neposrednih rezultata.

6.1 Utjecaj i doprinos uočenim promjenama

Ocjena utjecaja razmatra promjene opažene nakon završetka inicijativa i vjerovatni doprinos intervencija tim promjenama, nastojeći, koliko je moguće, razlikovati učinke neposredno povezane s projektima od širih transformacija institucionalnih, ekonomskih i lokalnih sistema, na koje utiču i vanjski faktori.

Evaluacijski tim u cjelini smatra da su tri inicijative doprinijele trajnim promjenama koje su i dalje uočljive u 2026. godini, premda se razlikuju po prirodi i dubini. Najjasnije povezivi učinci odnose se na jačanje tehničkih i stručnih kapaciteta javnih institucija, održavanje proizvodnih ulaganja na porodičnim poljoprivrednim gazdinstvima i širenje praksi i instrumenata koji se koriste i nakon završetka finansiranja. Međutim, dokazi su ograničeniji kada je riječ o prelasku s tih pojedinačnih promjena na sistemske transformacije, poput potpunog usklađivanja s pravnom stečevinom EU ili strukturnih promjena društveno-ekonomskih uslova na obuhvaćenim područjima.

Drugi nivo utjecaja odnosi se na kvalitet i sigurnost poljoprivredno-prehrambenih proizvoda stavljenih na tržište, kako za domaću potrošnju tako i za izvoz. Ta veza izričito je sadržana u logici dviju institucionalnih inicijativa. U Albaniji je AID 12201 (SAFIAL) nastojao doprinijeti većoj higijenskoj i zdravstvenoj ispravnosti hrane dostupne stanovništvu jačanjem kontrolnih, inspekcijskih i dijagnostičkih kapaciteta nadležnih tijela. U Bosni i Hercegovini je AID 11681 (PHYTO BiH) jačanje fitosanitarnog sistema povezivao s poboljšanjem kvaliteta i zdravstvene ispravnosti proizvoda stavljenih na tržište te povećanjem konkurentnosti proizvođača na domaćim i međunarodnim tržištima.

Prikupljeni dokazi omogućavaju ocjenu da je ovaj mehanizam utjecaja vjerovatan i još uvijek djelotvoran. U Albaniji očuvanje kapaciteta za granične kontrole, laboratorijsku dijagnostiku i veterinarski nadzor jača sposobnost institucija da otkriju neusklađene proizvode i smanje rizik da stignu do potrošača. Ista logika važi i za Bosnu i Hercegovinu, gdje očuvanje dijagnostičkih metoda, akreditacija i inspekcijskih kapaciteta doprinosi provjeri fitosanitarnog stanja biljnih proizvoda i reproduktivnog materijala. Međutim, nisu dostupni dovoljni longitudinalni podaci za kvantifikaciju promjene prosječnog kvaliteta proizvoda na tržištu niti za pripisivanje projektima mjerljivog smanjenja neusklađenosti i rizika za potrošače. U slučaju SAFIAL-a i sama završna evaluacija povezuje jačanje kontrola i dijagnostike sa zaštitom zdravlja potrošača i sposobnošću sprečavanja ulaska nesigurnih proizvoda na albansko tržište.

Dodatni učinak može se prepoznati u mogućem podsticanju izvoza kroz veću usklađenost s kvalitativnim, sanitarnim i fitosanitarnim zahtjevima. U Bosni i Hercegovini ta je veza bila izričito predviđena logičkim okvirom, u kojem je među pokazateljima specifičnog cilja navedeno povećanje izvoza poljoprivrednih proizvoda biljnog porijekla u zemlje Evropske unije. Dijagnostički i inspekcijski kapaciteti koji su još bili operativni 2026. stoga stvaraju povoljne preduslove za pristup

stranim tržištima, jer privrednim subjektima omogućavaju pouzdanije dokazivanje usklađenosti proizvoda sa zahtijevanim sanitarnim i fitosanitarnim standardima. Sličan mehanizam važan je i za Albaniju, gdje jačanje sigurnosti hrane i usklađenosti sa standardima Evropske unije poboljšava preduslove za pristup tržištima.

Ipak, nije moguće pripisati trima intervencijama opaženo povećanje izvoza. Obim trgovine zavisi i od konkurentnosti proizvođača, cijena, proizvodnih kapaciteta, logistike, tržišnog pristupa i kretanja međunarodne potražnje. Doprinos koji se može utvrditi prvenstveno se odnosi na poboljšanje jednog od uslova koji omogućavaju izvoz, odnosno sposobnosti osiguravanja i certificiranja kvaliteta, sigurnosti i usklađenosti proizvoda. Ako ti kapaciteti budu očuvani i dodatno integrisani u nacionalne sisteme kontrole, razumno je očekivati povoljan srednjoročni učinak na mogućnost plasmana proizvoda na međunarodnim tržištima, ali evaluacija nema dokaze potrebne za kvantifikaciju tog učinka.

Za AID 12201 (SAFIAL), najuočljiviji utjecaj odnosi se na očuvanost kapaciteta kontrole, dijagnostike i upravljanja informacijama razvijenih u albanskim institucijama sigurnosti hrane. Tehničke kompetencije i dio uvedene infrastrukture i sistema još se koriste, ali prelazak s ojačanih kapaciteta na potpuno integrisan sistem nije dovršen. To, međutim, zavisi od jasne političke volje koja nadilazi područje utjecaja projekta. Doprinos SAFIAL-a usklađivanju sa standardima Evropske unije stoga se prvenstveno ogleda u jačanju tehničkih i institucionalnih preduslova potrebnih za usklađivanje, pri čemu mu se ne mogu pripisati širi sistemski pomaci.

AID 10916 (ALLEANZA) pokazuje najneposrednije vidljive učinke na nivou korisnika. Posjećena preduzeća i dalje koriste ulaganja finansirana kroz FSAF i u više su slučajeva razvila preradu i diversifikaciju koje povećavaju dodanu vrijednost u odnosu na isključivo primarnu proizvodnju. Posebno su značajni kontinuitet uloge agenata zajednice, pojedine inicijative ekonomske inkluzije žena i održavanje proizvodnih aktivnosti čak i u udaljenim ruralnim područjima. Međutim, nema dovoljno dokaza za kvantifikaciju ukupnog učinka projekta na prihode, zaposlenost ili demografske promjene u obuhvaćenim zajednicama.

Za AID 11681 (PHYTO BiH), najčvršći utjecaj odnosi se na dijagnostičke i profesionalne kapacitete fitosanitarnog sistema. Metode, oprema i procedure stečene projektom i dalje se koriste u laboratorijama i inspekcijskim službama, dok su obuke doprinijele stabilnijim profesionalnim odnosima između institucija na različitim administrativnim nivoima. Sistemski učinak, međutim, ostaje uslovljen institucionalnom fragmentacijom Bosne i Hercegovine i trajnim zakonodavnim i organizacionim nedostacima koji se nisu mogli riješiti prvenstveno tehničkim projektom.

Zajednički posmatrano, utjecaj triju inicijativa stoga je izraženiji u unapređenju sposobnosti aktera da kvalitetnije obavljaju svoje funkcije nego u ukupnoj transformaciji sistema u kojima djeluju. Ova razlika posebno je važna za institucionalne intervencije: tehničko jačanje neophodan je preduslov za šire promjene, ali samo po sebi nije dovoljno da ih proizvede.

6.2 Održivost

Održivost predstavlja jedan od najpozitivnijih nalaza evaluacije, posebno u pogledu tehničkih i stručnih kapaciteta. Više godina nakon završetka intervencija brojna oprema, metode, proizvodna ulaganja i stečene kompetencije i dalje se koriste. Slika je raznovrsnija u pogledu institucionalne, organizacione i finansijske održivosti.

U slučaju SAFIAL-a tehnički kapaciteti i dalje su raspoloživi i koriste se, ali njihov kontinuitet zavisi od redovnosti nabavki, dostupnosti reagensa i potrošnog materijala, očuvanja kompetencija i

sposobnosti institucija da trajno integrišu sisteme i funkcije. Dokazi tako pokazuju dobru tehničku održivost, uz veće neizvjesnosti na organizacionom i finansijskom nivou.

Kod AID 10916 (ALLEANZA), održivost je posebno izražena u ulaganjima u posjećena gazdinstva i u očuvanju kompetencija i lokalnih veza, prvenstveno zahvaljujući lokalnim terenskim saradnicima. U posmatranim slučajevima ulaganja ostvarena kroz FSAF i dalje se koriste u ekonomske svrhe. Ipak, slabije je razvijena veza s naknadnim kreditnim ili mikrofinansijskim instrumentima: mali grantovi djelotvorno su podržali početna ulaganja, ali nije uočen strukturiran put koji bi preduzeća u narednim fazama rasta vodio prema stabilnom pristupu lokalnom finansijskom sistemu.

Za AID 11681 (PHYTO BiH), održavanje opreme, kvalifikovano osoblje i kontinuitet akreditacija uglavnom su odgovarajuće osigurani, ali kroz veoma različite modele. Pojedini instituti više zavise od javnih sredstava, dok Poljoprivredni institut u Banjoj Luci predstavlja specifičan model javne ustanove snažno usmjerene na ostvarivanje vlastitih prihoda. Ova raznovrsnost povećava otpornost nekih ustanova, ali otvara i pitanje dugoročnog osiguravanja fitosanitarnih funkcija od javnog interesa, bez obzira na njihovu profitabilnost. Složeno institucionalno ustrojstvo Bosne i Hercegovine također predstavlja strukturno ograničenje pune integracije i održivosti funkcija na državnom nivou.

Evaluacija, dakle, ukazuje na općenito visok nivo tehničke održivosti, dok institucionalna i finansijska održivost u većoj mjeri zavise od sposobnosti nacionalnih sistema da preuzmu tekuće troškove, potrebe za osobljem, unapređenja i funkcije uvedene projektima.

Okolišna održivost obrađena je različitim intenzitetom u trima inicijativama i slabije je dokumentovana od ostalih dimenzija održivosti. Okolišna komponenta najizričitija je u AID 10916 (ALLEANZA), čiji je specifični cilj obuhvatao održivo upravljanje ruralnim prostorom, a aktivnosti su promovisale organsku poljoprivredu, očuvanje germplazme i lokalnih sorti, održivo upravljanje pašnjacima te prakse koje štite plodnost tla i biološku raznolikost. Projekat je predviđao i pravila za održivo korištenje planinskih pašnjaka te intervencije za njihovo očuvanje i unapređenje. Opstanak znanja i infrastrukture za organsku poljoprivredu i čuvanje germplazme u školi Ndre Mjeda stoga predstavlja i element okolišne održivosti, pored institucionalne i obrazovne.

U dvjema institucionalnim inicijativama, AID 12201 (SAFIAL) i AID 11681 (PHYTO BiH), okolišni doprinos uglavnom je posredan. Jačanje kontrola sigurnosti hrane, fitosanitarnog nadzora i sposobnosti identifikacije karantenskih organizama doprinosi zaštiti poljoprivredne proizvodnje, zdravlja bilja i, šire posmatrano, smanjenju rizika povezanih sa širenjem patogena i nepropisnom upotrebom poljoprivrednih inputa. Kod AID 11681 (PHYTO BiH) kontrola i praćenje karantenskih štetnih organizama izričita su komponenta intervencije. Međutim, raspoloživa dokumentacija i dokazi ne omogućavaju kvantitativno mjerenje učinaka na biološku raznolikost, upotrebu pesticida, kvalitet tla ili vode, emisije ili otpornost na klimatske promjene. Okolišna održivost stoga je pozitivna, ali još nedovoljno mjerena dimenzija koju u budućim inicijativama treba jasnije uključiti u teoriju promjene i sistem pokazatelja.

6.3 Djelotvornost

Djelotvornost triju inicijativa u cjelini je dobra, posebno kada je riječ o ciljevima koji su bili pod neposrednom kontrolom projekata. Rezultati su raznovrsniji kod ciljeva čije je ostvarenje zahtijevalo šire regulatorne, institucionalne ili tržišne promjene.

AID 12201 (SAFIAL) konkretno je ojačao operativne kapacitete albanskih institucija nadležnih za sigurnost hrane i veterinarske poslove. Laboratorije, granične kontrole i određene informacione funkcije i dalje su operativne. Ipak, djelotvornost nije jednako izražena u digitalnim sistemima i

međuinstitucionalnoj integraciji, koji i dalje predstavljaju nepotpuno ostvarene elemente očekivane promjene.

AID 10916 (ALLEANZA) pokazuje dobru djelotvornost modela koji je kombinovao male grantove, tehničku pomoć i trajnu prisutnost na terenu. Uočena ulaganja odgovaraju potrebama porodičnih gazdinstava i u nizu slučajeva podstakla su preradu i diversifikaciju aktivnosti. Uloga lokalnih terenskih saradnika također predstavlja naročito uspješan rezultat u pogledu ukorijenjenosti u lokalnim zajednicama. Glavna slabost, kako je već istaknuto, odnosi se na ograničenu povezanost Fonda s naknadnim finansijskim instrumentima.

Kod AID 11681 (PHYTO BiH) djelotvornost je visoka u tehničkim komponentama: jačanju laboratorija, dijagnostičkim metodama, akreditacijama, kompetencijama inspektora i stručnoj saradnji. Međutim, samo je djelimično ostvaren širi cilj harmonizacije nacionalnog fitosanitarnog sistema, jer i dalje postoje institucionalna fragmentiranost i regulatorne praznine na koje intervencija nije mogla neposredno utjecati.

Zajednički je zaključak, prema tome, da su inicijative bile djelotvornije tamo gdje je uzročno-posljedični lanac između aktivnosti, razvijenih kapaciteta i operativne promjene bio kratak i pod neposrednom kontrolom projekta, dok su se veća ograničenja javljala kada je rezultat zavisio od institucionalnih reformi, koordinacije između upravnih tijela ili razvoja tržišta i finansijskih sistema izvan projekta.

6.4 Efikasnost

Efikasnost triju inicijativa može se u cjelini ocijeniti zadovoljavajućom, uprkos vremenskim pomjeranjima i određenim proceduralnim poteškoćama.

Efikasnost nije bila prioritetni cilj evaluacijske misije, koja se, u skladu s Projektnim zadatkom, prvenstveno usmjerila na utjecaj, održivost i djelotvornost. Zato nije provedena stroga evaluacija efikasnosti zasnovana na sistematskoj analizi odnosa troškova, vremena, korištenih resursa i ostvarenih rezultata, niti uporedna analiza troškovne djelotvornosti triju inicijativa.

Dostupni dokazi ipak dopuštaju određene zaključke. Sve tri intervencije zahtijevale su produženje u odnosu na prvobitno planirano trajanje: AID 12201 (SAFIAL) produžen je s 36 na 38 mjeseci, AID 10916 (ALLEANZA) na 44 mjeseca, između ostalog zbog pandemije COVID-19, dok je AID 11681 (PHYTO BiH) trajao 41 mjesec umjesto planiranih 36. Za SAFIAL je ranija evaluacija među glavnim uzrocima kašnjenja prepoznala administrativne procese i nabavke, iako je ukupne ekonomske i operativne rezultate ocijenila pozitivno.

Ukupno produženja i proceduralni problemi, čini se, nisu ugrozili dovršetak glavnih tehničkih komponenti. Činjenica da su brojna ulaganja, kapaciteti i instrumenti opstali do 2026. također predstavlja povoljan nalaz u pogledu korištenja resursa. Ipak, ocjena efikasnosti nužno ostaje oprezna i djelimična jer nema dovoljno podataka za potpunu kvantitativnu procjenu odnosa između uloženih resursa i ostvarenih ishoda.

6.5 Koherentnost

Koherentnost triju inicijativa visoka je, kako unutar samih intervencija tako i u odnosu na strateški pristup Italijanske razvojne saradnje na Zapadnom Balkanu u vrijeme njihove formulacije i finansiranja. Projekti djeluju na različitim, ali komplementarnim nivoima istog poljoprivredno-prehrambenog sistema. Sam Projektni zadatak prepoznaje tu komplementarnost i kao zajednički

element navodi unapređenje funkcionisanja i ukupne pouzdanosti poljoprivredno-prehrambenog lanca.

Ovaj pristup izrazito je usklađen sa strategijom italijanske razvojne saradnje na Zapadnom Balkanu u relevantnom periodu i u budućnosti, u smislu ekonomskog razvoja s posebnim naglaskom na ruralna područja i društvenu inkluziju, kao i očuvanja okolišnog i kulturnog naslijeđa. Time je italijansko djelovanje usmjereno na podršku nacionalnim prioritetima i evropskoj perspektivi zemalja regije.

Strateška koherentnost vidljiva je i u mobilisanju kompetencija italijanskog sistema međunarodne saradnje. CIHEAM Bari, lokalne institucije, univerziteti i italijanska tehnička tijela nisu korišteni samo kao pružaoci stručnog znanja nego i kao nosioci prijenosa modela, metoda i standarda razvijenih u italijanskom poljoprivredno-prehrambenom sistemu. Ovaj izbor posebno je primjeren sektorima kao što su sigurnost hrane, veterinarstvo, fitosanitarna zaštita, organska poljoprivreda i ruralni razvoj, u kojima proces evropskih integracija istovremeno zahtijeva tehničke, institucionalne i regulatorne kapacitete.

Kontinuitet takvog pristupa vidljiv je i u novijim prioritetima. AICS i dalje opisuje italijansko djelovanje u Bosni i Hercegovini u poljoprivredi kao usmjereno na održivu poljoprivredno-prehrambenu proizvodnju usklađenu s evropskim standardima, dok se u Albaniji Italijanska razvojna saradnja nastavlja baviti poljoprivredom, ruralnim razvojem, sigurnošću hrane, agroekologijom i inovacijama. Ipak, treba napomenuti da je u Trogodišnjem dokumentu 2024–2026. Albanija ostala prioritetna zemlja Italijanske razvojne saradnje, dok Bosna i Hercegovina više nije među prioritetnim zemljama. Ova promjena ne umanjuje izvornu koherentnost AID 11681 (PHYTO BiH), koja se mora ocjenjivati prema strateškom okviru važećem u vrijeme osmišljavanja projekta, ali je značajna za planiranje mogućih budućih intervencija.

Ukupno, tri inicijative mogu se posmatrati kao međusobno usklađene komponente jedne italijanske strategije za Zapadni Balkan: jačanje ekonomskog i ruralnog razvoja, unapređenje kvaliteta i sigurnosti proizvoda, konsolidacija institucionalnih kapaciteta i podrška postepenom približavanju standardima Evropske unije.

Snaga i utjecaj ove balkanske strategije zavisit će i od nivoa regionalne integracije koji bude ostvaren. To ne zavisi samo od pristupnog procesa nego i od rješavanja ili ublažavanja mogućih sukoba i nesuglasica u regiji.

Posebno važan primjer vanjske koherentnosti jeste komplementarnost s intervencijama Svjetske banke. U Albaniji je program Climate Resilience and Agriculture Development (CRAD), vrijedan približno 70 miliona američkih dolara, koristio SAFIAL kao tehničku osnovu za svoju komponentu graničnih kontrola. Program dodatno proširuje analitičke kapacitete laboratorije AKU-a u Draču na analize mikotoksina i teških metala, nadograđujući infrastrukturu i kapacitete koje je SAFIAL već ojačao. Evaluacija također utvrđuje da osoblje obučeno tokom projekta ima veću sposobnost prihvatanja i djelotvornog korištenja tih novih ulaganja. Riječ je, dakle, o komplementarnosti koja nadilazi puko istovremeno postojanje intervencija: italijansko ulaganje stvorilo je tehničku i institucionalnu osnovu na kojoj se mogao razviti kasniji program većeg obima.

I u Bosni i Hercegovini AID 11681 (PHYTO BiH) uklopio se u postojeći niz međunarodnih intervencija u fitosanitarnom sektoru. Projektni dokument među ranijim intervencijama navodi program Svjetske banke Agriculture and Rural Development, koji je finansirao razvoj fitosanitarnog informacijskog sistema i programe nadzora nad karantenskim štetnim organizmima krompira. AID 11681 (PHYTO BiH) nastavio je rad na komplementarnim pitanjima, fokusirajući se na harmonizaciju procedura, akreditacije, dijagnostičke kapacitete i obuku osoblja.

Ukupno su, prema tome, uočeni konkretni dokazi komplementarnosti s intervencijama drugih međunarodnih partnera, posebno jasno u saradnji sa Svjetskom bankom.

6.6 Relevantnost

Relevantnost triju inicijativa visoka je kako u odnosu na potrebe korisnika tako i u odnosu na institucionalne prioritete i proces približavanja Evropskoj uniji.

AID 12201 (SAFIAL) nastao je na izričit zahtjev albanskog MARD-a i usmjeren je na konkretne slabosti sistema službenih kontrola, inspekcija, sigurnosti hrane i veterinarstva. AID 11681 (PHYTO BiH) odgovara potrebi jačanja fitosanitarnih kapaciteta, laboratorija i inspekcijskih službi u kontekstu u kojem je usklađivanje s evropskim standardima strateški prioritet zemlje. AID 10916 (ALLEANZA), pak, bavi se problemima neposredno povezanim s ekonomskom slabošću porodične poljoprivrede, pristupom tržištima, valorizacijom lokalnih proizvoda, ulogom žena i održivim upravljanjem ruralnim prostorom.

Relevantnost potvrđuje i naknadna provjera trajnosti potreba na koje su projekti nastojali odgovoriti. Očuvanost i korištenje tehničkih kapaciteta stvorenih kroz dvije institucionalne intervencije potvrđuju da su ti kapaciteti odgovarali stvarnim funkcijama koje su upravama bile potrebne. Slično tome, kontinuitet proizvodnih ulaganja i lokalnih mreža AID 10916 (ALLEANZA) potvrđuje primjerenost pristupa koji je povezivao ulaganja, tehničku pomoć i neposrednu podršku malim proizvođačima.

Glavno ograničenje odnosi se na sposobnost prvobitnih projektnih rješenja da u potpunosti predvide određene strukturne prepreke: institucionalnu fragmentiranost u Bosni i Hercegovini, poteškoće u integraciji sistema i nadležnosti u Albaniji te, u slučaju AID 10916 (ALLEANZA), potrebu da se preduzećima u srednjem roku omogući pristup dodatnim izvorima finansiranja.

6.7 Međusektorske teme: rod, prava, inkluzija i okoliš

Međusektorska pitanja imaju različitu važnost u trima inicijativama. Ove dimenzije snažno su integrisane u AID 10916 (ALLEANZA), dok su u dvjema institucionalnim intervencijama prisutne uglavnom posredno, jer je glavni kanal ostvarivanja koristi unapređenje javnih usluga kontrole, sigurnosti hrane i fitosanitarne zaštite.

U oblasti roda i inkluzije, AID 10916 (ALLEANZA) ima najizričitiji pristup. Projekat neposredno upućuje na ciljeve održivog razvoja 5 i 15 i bavi se položajem žena u ruralnim zajednicama sjeverne Albanije, obilježenim ograničenim ekonomskim mogućnostima i velikim udjelom ženskog rada u porodici i poljoprivredi. Prikupljeni dokazi pokazuju da je ova komponenta ostavila trajne odnose i ekonomske aktivnosti koje su i dalje prisutne, iako nema dovoljno podataka za kvantifikaciju ukupnog učinka na prihode ili ekonomsku samostalnost žena. Šire posmatrano, projekat je podržao male proizvođače i udaljene ruralne zajednice ulaganjima, tehničkom pomoći i prisustvom na terenu, čime su, barem za uključene korisnike, smanjene pojedine prepreke pristupu uslugama i mogućnostima.

U projektima AID 12201 (SAFIAL) i AID 11681 (PHYTO BiH), rodna pitanja nisu bila središnja dimenzija teorije promjene. SAFIAL je ipak uključio značajan broj žena među osobljem korisničkih ustanova. Misija je potvrdila njihovu posebno visoku zastupljenost među stručnjacima u posjećenim laboratorijama. Za AID 11681 (PHYTO BiH) projektna dokumentacija predviđala je da završna evaluacija razmotri rodna pitanja, osnaživanje žena i okoliš, ali logički okvir nije definisao posebne ishode ili rodno razvrstane pokazatelje za te aspekte.

Dimenzija prava prisutna je prvenstveno posredno. U dvjema institucionalnim intervencijama jačanje sistema sigurnosti hrane i fitosanitarne zaštite doprinosi sposobnosti javnih institucija da štite

potrošače, osiguraju pouzdanije kontrole i pružaju usluge usklađene sa standardima. AID 10916 (ALLEANZA) u većoj se mjeri usmjerava na pristup ekonomskim mogućnostima, učešće žena te uključivanje malih proizvođača i marginalizovanih ruralnih zajednica. Međutim, nema dokaza da su tri intervencije izvorno bile koncipirane na osnovu izričitog pristupa zasnovanog na ljudskim pravima (HRBA), uz sistematsku identifikaciju nosilaca prava i nosilaca obaveza te odgovarajućih pokazatelja.

Okolišna komponenta naročito je izražena u AID 10916 (ALLEANZA), kroz organsku poljoprivredu, održivo upravljanje pašnjacima, očuvanje germplazme i lokalnih sorti, prakse zaštite plodnosti tla i valorizaciju biološke raznolikosti. U dvjema institucionalnim intervencijama doprinos okolišu uglavnom je posredan, kroz fitosanitarni nadzor, kontrolu karantenskih štetnih organizama i jačanje kapaciteta za praćenje i dijagnostiku. Glavna zajednička slabost odnosi se na mjerenje: ne postoje dostatni pokazatelji ishoda za procjenu dugoročnih učinaka na biološku raznolikost, upotrebu pesticida, tlo, vodu ili otpornost na klimatske promjene.

Ukupno se ocjenjuje da AID 10916 (ALLEANZA) predstavlja najstrukturisanije iskustvo u pogledu inkluzije, rodne ravnopravnosti i okolišne održivosti; AID 12201 (SAFIAL) i AID 11681 (PHYTO BiH) doprinose prvenstveno kroz jačanje javnih usluga koje štite potrošače i proizvođače. U budućim inicijativama ove dimenzije mogle bi se jasnije uključiti u teorije promjene, uz posebne pokazatelje koji bi omogućili njihovu naknadnu provjeru.

Preporuke u nastavku imaju međusektorski karakter i prvenstveno su upućene DGCS-u, AICS-u i akterima uključenim u osmišljavanje i upravljanje budućim inicijativama u poljoprivredno-prehrambenom i fitosanitarnom sektoru na Zapadnom Balkanu. Polaze od glavnih problema i mogućnosti utvrđenih evaluacijom triju inicijativa i namjeravaju pružiti smjernice za unapređenje dizajna, održivosti i sposobnosti budućih intervencija da ostvare trajne rezultate.

7. PREPORUKE

1. Osigurati potpunu usklađenost intervencija s važećim institucionalnim okvirom i njegovim očekivanim razvojem

Formulaciju novih intervencija trebalo bi zasnivati na ažuriranoj analizi institucionalnih nadležnosti, pravnog okvira, reformi u toku i mogućeg objedinjavanja ili redefinisanja funkcija među upravnim tijelima i agencijama. To je posebno važno kada se intervencijama finansiraju laboratorije, informacioni sistemi, kontrolne funkcije ili drugi kapaciteti koji bi trebali opstati nakon završetka projekta. Potrebno je jasno utvrditi ko će srednjoročno biti odgovoran za pojedine funkcije, ko će biti vlasnik opreme i sistema, ko će snositi njihove troškove i kako će biti osigurani razmjena podataka i interoperabilnost.

U slučajevima institucionalne reorganizacije, ovu analizu moglo bi dopuniti poređenje s pravnim i organizacionim rješenjima primijenjenim u drugim uporedivim zemljama, posebno državama članicama Evropske unije ili zemljama koje su nedavno prošle kroz slične procese usklađivanja s pravnom stečevinom EU. Uporedna analiza ne bi trebala značiti jednostavno preuzimanje vanjskih modela, nego pomoći pri prepoznavanju alternativnih rješenja za raspodjelu nadležnosti, nezavisnost stručnih funkcija, koordinaciju između nadležnih tijela i upravljanje sistemima kontrole.

Evaluirano iskustvo pokazuje da i tehnički opravdana ulaganja mogu izgubiti dio svog potencijala kada se uvode u fragmentirane institucionalne strukture ili strukture koje naknadno prolaze kroz

reorganizaciju. Sposobnost praćenja i podrške institucionalnim promjenama stoga bi trebalo smatrati sastavnim dijelom dizajna intervencije.

U Bosni i Hercegovini posebnu pažnju trebalo bi posvetiti jačanju funkcija koordinacije PHPA na državnom nivou, naročito u oblasti harmonizacije fitosanitarnih postupaka, planiranja nadzora i razmjene informacija. Uz puno poštivanje postojećih nadležnosti, institucije Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine trebalo bi uključiti u izradu i primjenu zajedničkih protokola za inspekcije, uzorkovanje i korištenje dijagnostičkih kapaciteta. Mogući operativni instrument bio bi stalan mehanizam tehničke koordinacije, praćen modernizacijom i postepenom integracijom postojećih informacionih sistema, uključujući ApPhyto.

Adresati i način provedbe: preporuka je prvenstveno upućena AICS-u, provedbenim organizacijama i partnerskim institucijama. Mogla bi se provesti tako što bi se tokom formulacije projekta predvidjela zajednička institucionalna analiza s utvrđenim nadležnostima, odgovornostima i planiranim reformama, koja bi se ažurirala prilikom ključnih revizija projekta.

2. Od samog početka utvrditi pouzdane polazne vrijednosti, pokazatelje ishoda i načine praćenja primjenjive i u srednjem roku

Budući projekti trebali bi posvetiti veću pažnju mjerljivosti očekivanih promjena. Logičke matrice evaluiranih inicijativa uglavnom su snažnije u mjerenju neposrednih rezultata (outputa) nego u provjeri ishoda (outcomea) i učinaka koji nastaju nakon završetka finansiranja. Stoga bi već u početnoj fazi bilo preporučljivo utvrditi polazne vrijednosti pokazatelja koji su zaista potrebni za procjenu promjena i odabrati ograničen broj pokazatelja ishoda, izbjegavajući pretjerano složene sisteme ili sisteme u koje je teško redovno unositi podatke. Kod institucionalnih intervencija takvi pokazatelji mogli bi obuhvatiti stvarno korištenje uspostavljenih kapaciteta, obim i kvalitet kontrola, vrijeme pružanja usluga, utvrđene neusklađenosti ili korištenje dijagnostičkih ustanova; kod intervencija namijenjenih preduzećima, kontinuitet poslovanja, naknadna ulaganja, pristup tržištu, prihode i zaposlenost. Sistem praćenja trebalo bi, u najvećoj mogućoj mjeri, zasnivati na podacima koje partnerske institucije mogu nastaviti prikupljati i nakon završetka projekta.

Prema informacijama Ureda AICS-a u Tirani, ovi elementi već su uključeni u kasniju inicijativu „RURALBANIA”, odnosno „Inicijativu podrške i promocije tradicionalne poljoprivredne proizvodnje radi održivog razvoja ruralnih područja Albanije” (AID 012590/03/6), koju provodi ista organizacija civilnog društva RTM. Budući da RURALBANIA nije bila obuhvaćena ovom evaluacijom i da njena projektna dokumentacija nije analizirana, ovaj navod služi isključivo kao informacija o programskom kontinuitetu, bez evaluacijske ocjene naredne inicijative.

Adresati i način provedbe: preporuka je upućena AICS-u i provedbenim organizacijama, u saradnji s institucijama korisnicama. Predlaže se da se u fazi formulacije predvide posebna sredstva i odgovornosti za početno prikupljanje podataka, definisanje pokazatelja ishoda i njihovu integraciju u informacione sisteme partnera.

3. Već u fazi formulacije predvidjeti višegodišnji plan tehničke, organizacione i finansijske održivosti ulaganja

Održivost bi trebalo smatrati sastavnim dijelom projekta, a ne uslovom koji se provjerava tek po njegovom završetku. Svako ulaganje u laboratorije, informacione sisteme, opremu ili akreditovane postupke trebalo bi pratiti procjenom tekućih troškova i utvrđivanjem izvora njihovog finansiranja.

To obuhvata održavanje i kalibraciju, reagense i potrošni materijal, obnovu akreditacija, ažuriranje informacionih sistema, sigurnost podataka i dostupnost kvalifikovanog osoblja. Evaluacija pokazuje da trajnost uspostavljenih kapaciteta u velikoj mjeri zavisi od sposobnosti institucija korisnica da te troškove uvrste u redovne budžete i postupke. Već je prethodna evaluacija SAFIAL-a naglasila potrebu za višegodišnjim finansijskim obavezama, planovima održavanja i raspoloživošću specijalizovanog osoblja. Zbog toga bi formulacija trebala uključivati realističnu provjeru kapaciteta partnera da održi očekivani nivo usluga nakon prestanka vanjskog finansiranja.

Posebna pažnja mogla bi se posvetiti kontinuitetu i punoj operativnosti kontrola u luci Drač (Durrës), imajući u vidu značaj ove luke za poljoprivredno-prehrambene tokove u Albaniji. Očuvanje odgovarajućih inspekcijskih kapaciteta te kapaciteta za uzorkovanje i analizu doprinosi osiguravanju kvaliteta i sigurnosti uvezenih proizvoda i smanjenju rizika od unošenja štetnih organizama. Pouzdan rad ovog kontrolnog mjesta, dodatno i posredno, doprinosi zaštiti zdravstvene ispravnosti domaće proizvodnje, a time i uslovima koji podržavaju njeno plasiranje na domaća i strana tržišta.

Adresati i način provedbe: preporuka je upućena AICS-u, provedbenim organizacijama i institucijama korisnicama, koje su prvenstveno odgovorne za održavanje ulaganja. Predlaže se da se prije realizacije ulaganja s partnerima usaglase planovi održivosti koji obuhvataju tekuće troškove, upravljačke odgovornosti i predviđene izvore finansiranja.

4. Definisati sistemsku strategiju odnosa javnih i privatnih laboratorija

Novim ulaganjima u laboratorijske kapacitete trebala bi prethoditi analiza stvarne potražnje za uslugama i uloge koju već imaju privatni pružaoci usluga. Nije dovoljno provjeriti raspoloživost opreme i osoblja: potrebno je razumjeti koje se analize traže, ko ih traži, koliko često, pod kojim finansijskim uslovima i uz koje rokove za dostavljanje rezultata. Planiranje bi stoga trebalo jasno odrediti koje funkcije moraju ostati u javnom sektoru jer su povezane s nadzorom, službenim kontrolama, prevencijom i zaštitom javnog interesa, a koje mogu obavljati i akreditovane privatne laboratorije. Cilj bi trebao biti izgradnja cjelokupnog sistema koji je djelotvoran i održiv, uz izbjegavanje preklapanja nedovoljno korištenih kapaciteta i istovremeno očuvanje javnih funkcija koje se ne mogu određivati isključivo prema tržišnoj potražnji. U tom okviru moguće je podržati i modele javnih laboratorija koje ostvaruju dio vlastitih prihoda, pod uslovom da se time ne umanjuje obavljanje njihovih institucionalnih zadataka.

Adresati i način provedbe: preporuka je prije svega upućena nadležnim tijelima partnerskih zemalja, uz moguću tehničku podršku AICS-a i provedbenih organizacija. Predlaže se analiza potražnje za dijagnostičkim uslugama i provođenje konsultacija među institucijama, javnim laboratorijama i privatnim pružaocima usluga kako bi se utvrdili komplementarnost, osnovne funkcije i kriteriji korištenja raspoloživih kapaciteta.

5. Planirati inicijative kao dio povezanog niza ulaganja, a ne kao izolovane intervencije

Prilikom formulacije inicijativa trebalo bi, gdje god je moguće, sistematski sagledati ranije finansirane i planirane aktivnosti Italijanske razvojne saradnje, Evropske unije, Svjetske banke i drugih relevantnih partnera te utvrditi specifičan doprinos koji nova intervencija može pružiti. Time se omogućava izbjegavanje dupliciranja, usmjeravanje sredstava na stvarne nedostatke i, prije svega, povećanje obima ostvarenih učinaka. Iskustvo SAFIAL-a posebno je ilustrativno: kasniji program Svjetske banke CRAD koristio je taj projekt kao tehničku referencu za komponentu graničnih kontrola i nastavlja širiti analitičke kapacitete laboratorije u Draču nadovezujući se na prethodna ulaganja. I u Bosni i Hercegovini italijanska intervencija bila je dio šireg niza međunarodnih

programa jačanja fitosanitarnog sektora. Komplementarnost bi se, prema tome, mogla planirati već u fazi dizajna, uz identifikovanje ne samo postojećih intervencija nego i mogućih narednih faza konsolidacije.

Takav pristup mogao bi se pretočiti u zajednički pregled, koji bi AICS proveo s institucijama korisnicama, kapaciteta i opreme koji su i dalje operativni, potreba za njihovim unapređenjem i mogućnosti daljnjeg korištenja. Buduće intervencije mogle bi tako dati prednost konsolidaciji i integraciji već razvijene infrastrukture, stručnih kompetencija i informacionih sistema, uz nova ulaganja samo kada postoje stvarne, još uvijek nepokrivene potrebe. Ovakav pristup omogućio bi i bolje iskorištavanje institucionalnih odnosa uspostavljenih prethodnim projektima, uz izbjegavanje preklapanja i dupliciranja.

Adresati i način provedbe: preporuka je prvenstveno upućena DGCS-u i AICS-u, u okviru njihovih nadležnosti za programiranje i koordinaciju. Mogla bi se realizovati periodičnim mapiranjem intervencija glavnih razvojnih partnera i organizovanjem konsultacija tokom formulacije, radi utvrđivanja komplementarnosti, mogućnosti sufinansiranja i potencijalnih narednih faza ulaganja.

6. Povezati dizajn intervencija s analizom makroekonomskih kretanja, lanaca vrijednosti i tržišnih strategija

Intervencijama usmjerenim na jačanje poljoprivredno-prehrambenih sistema trebala bi prethoditi dovoljno detaljna analiza makroekonomskih i sektorskih kretanja koja određuju mogućnosti i ograničenja relevantnih lanaca vrijednosti. Pored tehničkih i institucionalnih potreba, analiza bi trebala obuhvatiti strukturu proizvodnje i preduzeća, promjene potražnje, trgovinske tokove, produktivnost i dodanu vrijednost, glavna odredišna tržišta, pristup kreditima, logističke i trgovinske prepreke te tržišni položaj lokalnih proizvoda.

Za Italijansku razvojnu saradnju korisno bi bilo već tokom formulacije provjeriti mogu li ovakvi projekti, i u kojoj mjeri, imati koristi od snažnije povezanosti s organizacionim jedinicama Ministarstva vanjskih poslova i međunarodne saradnje Italije (MAECI) nadležnim za ekonomsku diplomatiju i internacionalizaciju (DGCE), kao i, šire posmatrano, s instrumentima koordinacije MAECI-ja i Ministarstva preduzetništva i proizvoda 'Made in Italy' (MIMIT). Ovo je posebno važno kada jačanje proizvodnih, zdravstvenih i fitosanitarnih standarda može neposredno utjecati na sposobnost lokalnih lanaca vrijednosti da pristupe tržištima i uspostave poslovne veze s italijanskim subjektima.

U tom smislu, za svaki pojedinačni slučaj trebalo bi ispitati postoji li prostor za komplementarnost ciljeva razvojne saradnje, razvoja lanaca vrijednosti u partnerskim zemljama i širih strategija internacionalizacije italijanskog privrednog sistema (Sistema Italia), uz očuvanje primarnog razvojnog cilja intervencija i njihove usklađenosti s prioritetima zemalja korisnica.

Ured AICS-a u Tirani navodi da je kasnija inicijativa RURALBANIA snažnije usmjerena na povezivanje proizvođača s tržištem i na odabrane lance vrijednosti, u skladu sa sadržajem ove preporuke. Kako ta inicijativa nije obuhvaćena evaluacijom, navod se iznosi isključivo kao informacija o programskom kontinuitetu.

Adresati i način provedbe: preporuka je upućena AICS-u i organizacijama zaduženim za formulaciju, uz moguće uključivanje nadležnih struktura MAECI-ja i ekonomskih institucija partnerskih zemalja. Predlaže se dopuna studija izvodljivosti analizama lanaca vrijednosti i tržišta, uz odgovarajuće uključivanje privrednih subjekata i organizacija proizvođača.

7. Dopuniti grantove za preduzeća strukturiranim putem prema narednim izvorima finansiranja

Iskustvo sjeverne Albanije potvrđuje vrijednost kombinovanja podrške početnim ulaganjima s tehničkom pomoći i podrškom na lokalnom nivou. Međutim, kako bi preduzeća bila sposobnija za rast i nakon završetka projekta, korisno bi bilo od samog početka uspostaviti veze s bankama, mikrofinansijskim institucijama, garantnim fondovima, javnim kreditnim programima i drugim dostupnim instrumentima. Grant bi stoga trebalo posmatrati kao početnu fazu šireg procesa u kojem preduzeća postepeno razvijaju sposobnosti finansijskog planiranja i pristupa narednim izvorima kapitala. Cilj nije zamijeniti grantove kreditima, nego osigurati kontinuitet između početne podrške, konsolidacije poslovanja i naknadnih ulaganja.

Lokalni terenski saradnici i drugi akteri koji su dokazali da održavaju veze s korisnicima mogu imati korisnu ulogu u pružanju podrške i usmjeravanju prema tim instrumentima. Uzimajući u obzir kontinuitet uočen u sjevernoj Albaniji, moglo bi biti primjereno da se, zajedno s nadležnim tijelima, razmotre oblici formalnog prepoznavanja i trajnije integracije ove uloge u lokalne mehanizme ruralnog razvoja, kako bi se njen doprinos valorizovao i nakon trajanja pojedinačnih projekata.

Ured AICS-a u Tirani navodi da je podrška proizvođačima u pristupu izvorima finansiranja različitim od grantova već razvijena u okviru kasnije inicijative RURALBANIA. Taj se navod ovdje uključuje kao element programskog kontinuiteta, budući da navedena inicijativa nije bila predmet ove evaluacije.

Adresati i način provedbe: preporuka je upućena AICS-u, organizacijama civilnog društva i drugim provedbenim subjektima uključenim u razvoj ruralnih preduzeća. Provedba bi mogla uključivati operativne sporazume s finansijskim institucijama i javnim programima podrške, uz savjetovanje i finansijsku pripremu preduzeća i korištenje potencijala lokalnih terenskih saradnika.

8. Izričitije integrisati okolišnu dimenziju u teoriju promjene i sistem praćenja

Okolišnu dimenziju trebalo bi tretirati kao suštinski dio logike poljoprivredno-prehrambenih intervencija, a ne samo kao međusektorsko pitanje koje se naknadno provjerava. Pokazatelje treba birati u skladu sa stvarno planiranim aktivnostima i oni se, zavisno od slučaja, mogu odnositi na biološku raznolikost i lokalne sorte, održivo upravljanje pašnjacima, korištenje vode, plodnost tla, upotrebu sredstava za zaštitu bilja, očuvanje prirodnih resursa, otpornost na klimatske promjene ili okolišne učinke infrastrukture. AID 10916 (ALLEANZA) izričitije je uključio ove aspekte, između ostalog kroz održivu poljoprivredu, očuvanje germplazme i upravljanje ruralnim resursima. Ipak, evaluacija ne raspolaže dovoljnim podacima za pouzdano mjerenje srednjoročnih učinaka na okoliš. U budućim intervencijama bilo bi, stoga, preporučljivo od samog početka utvrditi očekivane okolišne učinke, način njihovog mjerenja i institucije koje će nastaviti praćenje.

Adresati i način provedbe: preporuka je upućena AICS-u i provedbenim organizacijama, u saradnji s partnerskim institucijama nadležnim za okoliš. Predlaže se da se još u fazi formulacije utvrde glavni očekivani okolišni učinci, definiše ograničen broj mjerljivih pokazatelja i jasno dodijele odgovornosti za prikupljanje i ažuriranje podataka.

9. Sistematičnije integrisati rodnu dimenziju u projektovanje i mjerenje rezultata

Pažnju posvećenu rodnoj ravnopravnosti trebalo bi prilagoditi prirodi intervencije i uključiti je već u fazi formulacije. U programima teritorijalnog razvoja moguće je definisati specifične rezultate u pogledu pristupa žena ulaganjima, uslugama, obuci, prihodima i preduzetničkim mogućnostima. AID (ALLEANZA) pruža konkretan primjer kroz osnivanje grupa proizvođačica, obuku i podršku ekonomskim inicijativama. U institucionalnim programima, u kojima rodna ravnopravnost ne mora nužno biti neposredan cilj, ipak je moguće pratiti učešće i napredovanje žena i muškaraca u karijeri,

pristup obuci i raspodjelu koristi. Cilj bi trebao biti izbjegavanje kako isključivo formalnog tretiranja ove teme tako i uvođenja pokazatelja koji nisu relevantni za prirodu intervencije, uz davanje prednosti rezultatima i podacima koji su stvarno korisni za procjenu rodnih učinaka.

Adresati i način provedbe: preporuka je upućena AICS-u i provedbenim organizacijama inicijativa, uz uključivanje institucija korisnica. Predlaže se da se u fazi formulacije provede rodna analiza primjerena prirodi intervencije te predvide specifični rezultati, pokazatelji razvrstani prema spolu i periodične provjere stvarne raspodjele koristi.

8. IZVORI

Opća i metodološka dokumentacija evaluacije

- MAECI, Projektni zadatak evaluacije, 31. mart 2026.

Dokumentacija o AID 12201 – SAFIAL (Albanija)

- AID 12201, Prijedlog finansiranja
- AID 12201, Projektni dokument
- AID 12201, Logički okvir
- AID 12201, Tehnička bilješka o produženju bez dodatnih troškova
- AID 12201, Tehnička bilješka o zatvaranju
- AID 12201, Završni izvještaj o praćenju
- CIHEAM Bari, SAFIAL – Final Report
- CIHEAM Bari, SAFIAL – Cost Statement
- SAFIAL, Potpuni izvještaj o evaluaciji na italijanskom jeziku
- SAFIAL, Evaluation Report – Full Version
- SAFIAL, Evaluation Report – Condensed Version
- SAFIAL, Executive Brief, maj 2026.
- Open Impact, SAFIAL – Ex Post Report, maj 2026.

Dokumentacija o AID 10916 (ALLEANZA) – Porodična poljoprivreda (sjeverna Albanija)

- AID 10916, Concept Note
- AID 10916, Logički okvir
- RTM, Završni narativni izvještaj
- RTM, Završni finansijski izvještaj, III godina
- AID 10916, Final External Evaluation, English

Dokumentacija o AID 11681 (PHYTO BiH) – Fitosanitarni sektor (Bosna i Hercegovina)

- AID 11681, Prijedlog finansiranja
- AID 11681, Projektni dokument
- AID 11681, Logički okvir
- AID 11681, Potpisani sporazum
- AID 11681, Zahtjev za produženje bez dodatnih troškova
- CIHEAM Bari, PHYTO BiH – Final Report

Institucionalni, statistički i kontekstualni izvori navedeni u izvještaju

- Evropska komisija, Albania 2025 Report, Commission Staff Working Document, 2025.
- Evropska komisija, Bosnia and Herzegovina 2025 Report, Commission Staff Working Document, 2025.
- Vijeće Evropske unije i Evropsko vijeće, službena saopćenja o procesu pristupanja Albanije i Bosne i Hercegovine (2020–2026).
- MAECI, Trogodišnji dokument programiranja i strateških smjernica politike razvojne saradnje 2024–2026.
- MAECI, institucionalno saopćenje o odnosima Italije i Albanije i bilateralnoj trgovinskoj razmjeni, maj 2026.
- Agencija ICE, Trgovinska razmjena Italije po sektorima – Albanija, podaci za januar–mart 2026, izvor ISTAT.

- Agencija ICE, Trgovinska razmjena Italije po sektorima – Bosna i Hercegovina, podaci za januar–mart 2026, izvor ISTAT.
- UN Comtrade, podaci o međunarodnoj trgovini za Albaniju i Bosnu i Hercegovinu za 2024, preuzeti iz obrada Svjetske banke.
- AICS Tirana, informativni listovi i institucionalna saopćenja o inicijativama EU GoAL, TYPIC AL, RURALBANIA i programima za žene u ruralnim područjima.
- AICS i CIHEAM Bari, institucionalne informacije o inicijativama Green & Healthy BiH, ProBio BiH i Native Breeds.
- Svjetska banka, dokumentacija i informacije o programu Climate Resilience and Agriculture Development (CRAD).
- Albanian Network for Rural Development, službena stranica https://anrd.al (Rural Youth Hub).
- TuttoFood, službena stranica https://www.tuttofood.it, događaj iz 2026. naveden u izvještaju.

9. PRILOZI

- Prilog 1: Rekonstruisane teorije promjene i objedinjena teorija promjene za tri intervencije;
- Prilog 2: Evaluacijska matrica i evaluacijska pitanja;
- Prilog 3: Vodiči za polustrukturisane intervjue;
- Prilog 4: Uslovi za evaluaciju

PRILOG 1

Rekonstruirana teorija promjene — Inicijativa AID 12201 (CIHEAM, Albanija)

RAZVOJNI PROBLEM

Ograničeni kapaciteti albanskih nadležnih organa za provođenje veterinarskih i fitosanitarnih kontrola u skladu s međunarodnim i evropskim standardima; fragmentirani informacioni sistemi; nedovoljni kapaciteti za praćenje stočnog fonda i uvezenih prehrambenih proizvoda.

AKTIVNOSTI	NEPOSREDNI REZULTATI	ISHODI	OČEKIVANI UTJECAJ
Unapređenje granične inspekcijske stanice (BIP) u Draču; jačanje fitosanitarnih laboratorija; razvoj informacionih sistema AKUNET i RUDA; obuka inspektora, veterinara i laboratorijskog osoblja; podrška organizaciji veterinarskih službi i sistema kontrole.	Infrastruktura i laboratorije usklađeni s potrebnim standardima; funkcionalni informacioni sistemi; obučeno osoblje; unaprijeđeni postupci kontrole; veća dostupnost veterinarskih i fitosanitarnih podataka.	Veći kapaciteti albanskih institucija za inspekcije, laboratorijska ispitivanja, praćenje te upravljanje sanitarnim i fitosanitarnim rizicima; efikasnije kontrole uvoza i upravljanje nacionalnim stočnim fondom.	Unaprijeđena sigurnost hrane i ojačan nacionalni sistem veterinarske i fitosanitarne kontrole, uz doprinos postepenom usklađivanju Albanije sa standardima Evropske unije.

FAKTORI KOJI OMOGUĆAVAJU PROMJENE / USLOVI ODRŽIVOSTI

Raspoloživost sredstava za održavanje i unapređenje sistema; zadržavanje obučenog osoblja; kontinuirano korištenje sistema AKUNET i RUDA; napredak evropskih integracija; koordinacija između MARD-a, AKU-a i ISUV-a.

KLJUČNE PRETPOSTAVKE PROMJENE

IP1. Infrastruktura, laboratorije i informacioni sistemi razvijeni kroz projekat nastavljaju se koristiti i ažurirati u institucijama korisnicama.

IP2. Znanja i vještine preneseni tehničkom osoblju i inspektorima očuvani su i uključeni u redovne postupke nadležnih institucija.

IP3. Nacionalne institucije raspolažu finansijskim i organizacionim resursima potrebnim za dugoročno održavanje standarda uvedenih projektom.

IP4. Ojačani kapaciteti za inspekciju i praćenje konkretno doprinose usklađivanju albanskog sistema s evropskim standardima.

PRILOG 1 — A.2

Rekonstruirana teorija promjene — Inicijativa AID 10916 (RTM, Albanija)

RAZVOJNI PROBLEM

Niska produktivnost porodičnih poljoprivrednih gazdinstava; ograničen pristup tržištima; marginalizacija planinskih područja sjeverne Albanije; nedovoljno vrednovanje karakterističnih lokalnih proizvoda; ograničene ekonomske prilike za žene i mlade u ruralnim zajednicama.

AKTIVNOSTI

Tehnička pomoć poljoprivrednicima; podrška ulaganjima putem Fonda za razvoj porodične poljoprivrede (FSAF); jačanje poljoprivrednih lanaca vrijednosti; promocija ruralnog turizma i organske poljoprivrede; podrška lokalnim organizacijama i teritorijalnim mrežama; inicijative za ekonomsko osnaživanje žena.

NEPOSREDNI REZULTATI

Podržana ulaganja korisničkih gazdinstava; unaprijeđene tehničke vještine; ojačane lokalne organizacije i udruženja proizvođača; uspostavljeni trgovinski sporazumi i inicijative za promociju lokalnih proizvoda; veće učešće žena u lokalnim ekonomskim aktivnostima.

ISHODI

Veća produktivnost i kvalitet poljoprivredne proizvodnje; bolji pristup tržištima; šire ekonomske mogućnosti u ruralnim područjima; veća sposobnost lokalnih zajednica da organizuju i održavaju procese teritorijalnog razvoja.

OČEKIVANI UTJECAJ

Veća ekonomska i socijalna otpornost ruralnih zajednica sjeverne Albanije kroz održiv i inkluzivan poljoprivredni razvoj zasnovan na lokalnim resursima.

FAKTORI KOJI OMOGUĆAVAJU PROMJENE / USLOVI ODRŽIVOSTI

Sposobnost korisničkih gazdinstava da očuvaju realizovana ulaganja; nastavak rada organizacija i teritorijalnih mreža uspostavljenih ili ojačanih projektom; trajan pristup tržištima; dostupnost tehničkih i finansijskih usluga za ruralni razvoj; sposobnost lokalnih institucija da koriste i prenose stečena iskustva.

KLJUČNE PRETPOSTAVKE PROMJENE

IP1. Ulaganja podržana putem Fonda za razvoj porodične poljoprivrede nastavljaju stvarati ekonomske i proizvodne koristi za korisnička gazdinstva.

IP2. Lokalne organizacije, udruženja proizvođača i mehanizmi mobilizacije zajednice koje je projekat podržao zadržavaju aktivnu ulogu u ruralnom razvoju.

IP3. Znanja, odnosi i partnerstva razvijeni kroz projekat i dalje olakšavaju pristup tržištima i promociju lokalnih proizvoda.

IP4. Mehanizam bespovratnih sredstava FSAF-a bio je djelotvoran i održiv instrument produktivnih ulaganja u ciljana ruralna područja u odnosu na druge oblike finansijske podrške.

PRILOG 1 — A.3

Rekonstruirana teorija promjene — Inicijativa AID 11681 (CIHEAM, BiH)

RAZVOJNI PROBLEM

Nedovoljni tehnički, organizacioni i regulatorni kapaciteti fitosanitarnog sistema Bosne i Hercegovine za ispunjavanje standarda Evropske unije; ograničena sposobnost sprečavanja, praćenja i upravljanja fitosanitarnim rizicima; institucionalna fragmentiranost između nivoa vlasti.

AKTIVNOSTI	NEPOSREDNI REZULTATI	ISHODI	OČEKIVANI UTJECAJ
Ažuriranje protokola i regulatornih instrumenata; tehnička pomoć fitosanitarnim institucijama; jačanje inspekcijskih službi; unapređenje laboratorijske opreme; razvoj dijagnostičkih metoda i akreditovanih postupaka; obuka tehničkog osoblja i inspektora; podsticanje međuinstitucionalne koordinacije.	Protokoli i postupci usklađeni sa standardima EU; obučeni inspektori i tehničko osoblje; opremljene i akreditovane laboratorije; primjena novih dijagnostičkih metoda; poboljšana koordinacija među nadležnim institucijama.	Veći kapaciteti fitosanitarnog sistema za sprečavanje, otkrivanje i upravljanje fitosanitarnim rizicima; djelotvornije inspekcije i dijagnostičke analize; veća pouzdanost nacionalnog sistema fitosanitarne kontrole.	Ojačan fitosanitarni sistem Bosne i Hercegovine i postepeno usklađivanje sa standardima i postupcima EU, uz pozitivne učinke na sigurnost poljoprivrednih proizvoda i pristup tržištima.

FAKTORI KOJI OMOGUĆAVAJU PROMJENE / USLOVI ODRŽIVOSTI

Dostupnost sredstava za održavanje akreditacija i opreme; zadržavanje obučenog osoblja; ažuriranje metodologija i protokola; saradnja uključenih institucija; kontinuirani napredak evropskih integracija.

KLJUČNE PRETPOSTAVKE PROMJENE

IP1. Tehnički i organizacioni kapaciteti razvijeni kroz projekat integrisani su u redovni rad institucija korisnica i nastavljaju podržavati nacionalni fitosanitarni sistem.

IP2. Laboratorije, dijagnostičke metode i sistemi kontrole ojačani projektom i dalje funkcionišu u skladu s evropskim i međunarodnim standardima.

IP3. Institucije korisnice raspolažu tehničkim, ljudskim i finansijskim resursima potrebnim za održavanje akreditacija, opreme i postupaka uvedenih projektom.

IP4. Jačanje institucionalnih kapaciteta i međuinstitucionalne koordinacije konkretno doprinosi usklađivanju fitosanitarnog sistema BiH s pravnom stečevinom EU.

Integrisana teorija promjene

ULAZNI RESURSI I AKTIVNOSTI

- Jačanje institucionalnih i tehničkih kapaciteta javnih uprava
- Razvoj infrastrukture, laboratorija i informacionih sistema
- Obuka, tehnička pomoć i prenos znanja i vještina
- Podrška produktivnim ulaganjima i poljoprivrednim lancima vrijednosti
- Jačanje lokalnih organizacija i partnerstava

NEPOSREDNI REZULTATI

- Ojačane institucije i javne službe
- Funkcionalni postupci i sistemi usklađeni s evropskim standardima
- Funkcionalne laboratorije i informacioni sistemi
- Podržana gazdinstva i lokalne organizacije
- Veća saradnja javnih i privatnih aktera

ISHODI

- Bolji kvalitet i sigurnost poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda
- Ojačani javni kapaciteti za inspekciju i praćenje
- Veća konkurentnost ruralnih preduzeća i lanaca vrijednosti
- Bolji pristup ekonomskim prilikama u ruralnim područjima
- Unaprijeđeno upravljanje poljoprivrednim i prehrambenim sektorom

OČEKIVANI UTJECAJ

- Otporniji, konkurentniji i održiviji poljoprivredni i prehrambeni sektori
- Veća sposobnost doprinosa lokalnom ekonomskom razvoju
- Postepeno usklađivanje zemalja korisnica sa standardima i politikama Evropske unije

PRILOG 2

Evaluacijska matrica

Zajednička i projektno-specifična evaluacijska pitanja, s pokazateljima, izvorima i metodama prikupljanja podataka

A. ZAJEDNIČKA EVALUACIJSKA PITANJA

Evaluacijsko pitanje	Indikativni pokazatelji	Izvori	Metode
TQ1. U kojoj su mjeri inicijative doprinijele trajnim promjenama u relevantnim institucionalnim, ekonomskim i teritorijalnim sistemima i putem kojih su mehanizama te promjene nastale?	Dokazi o promjenama u institucionalnim i teritorijalnim sistemima; održavanje rezultata tokom vremena; nepredviđeni pozitivni ili negativni efekti; percepcije o doprinosu intervencija uočenim promjenama	Projektna i evaluacijska dokumentacija; korisničke institucije; implementacijske organizacije; korisnici	Pregled dokumentacije; intervjui; fokusne grupe; analiza doprinosa
TQ2. U kojoj su mjeri postignuti rezultati održivi u srednjem i dugom roku, s institucionalnog, tehničkog, organizacijskog te ekonomskog i finansijskog aspekta?	Raspoloživost ljudskih i finansijskih resursa; kontinuitet usluga i aktivnosti; funkcionisanje razvijene infrastrukture i sistema; pokrivenost operativnih troškova; ekonomska održivost realizovanih ulaganja	Korisničke institucije; implementacijske organizacije; korisnici; administrativna dokumentacija	Pregled dokumentacije; intervjui; neposredno posmatranje
TQ3. U kojoj su mjeri inicijative doprinijele jačanju poljoprivredno-prehrambenih sistema i njihovom postepenom usklađivanju sa standardima i praksama Evropske unije?	Primjena usklađenih postupaka i standarda; jačanje institucionalnih kapaciteta; poboljšanje pruženih usluga; percipirani doprinos procesu evropskih integracija	Nadležne državne institucije; tehnička dokumentacija; implementacijske organizacije	Pregled dokumentacije; intervjui
TQ4. U kojoj su mjeri inicijative donijele inkluzivne i održive koristi različitim ciljnim grupama, uz posebnu pažnju posvećenu ženama, mladima i najugroženijim ruralnim zajednicama?	Pristup koristima za ranjive grupe; učešće žena; percipirane koristi; promjene u ekonomskim i društvenim mogućnostima	Korisnici; lokalne organizacije; implementacijske organizacije	Fokusne grupe; intervjui; pregled dokumentacije

B. AID 12201 — Institucionalno jačanje Ministarstva poljoprivrede u oblasti sigurnosti hrane

Evaluacijsko pitanje	Indikativni pokazatelji	Izvori	Metode
Q1. U kojoj su mjeri tehnički, organizacijski i operativni kapaciteti razvijeni kroz projekt integrisani u redovno funkcionisanje korisničkih institucija?	Primjena uvedenih procedura; korištenje stečenih znanja i vještina; kontinuitet ojačanih funkcija; stepen institucionalnog preuzimanja odgovornosti	MARD; AKU; ISUV; CIHEAM	Intervjui; analiza dokumentacije
Q2. U kojoj su mjeri informacijski sistemi, infrastruktura i oprema razvijeni kroz projekt danas funkcionalni i u upotrebi?	Korištenje AKUNET-a i RUDA-e; funkcionalnost granične inspekcijske stanice (BIP) u Draču; korištenje laboratorijske opreme; integracija u procese odlučivanja	AKU; ISUV; tehničko osoblje	Intervjui; neposredno posmatranje
Q3. U kojoj mjeri korisničke institucije raspolažu resursima potrebnim za dugoročno očuvanje kapaciteta i standarda uvedenih kroz projekt?	Raspoloživost budžetskih sredstava; održavanje infrastrukture; ažuriranje sistema; kontinuitet osoblja; modeli pokrivanja troškova; doprinos javnih i privatnih aktera održavanju standarda	MARD; AKU; ISUV	Intervjui; administrativna dokumentacija
Q4. U kojoj je mjeri projekt doprinio jačanju nacionalnog sistema sigurnosti hrane i procesu usklađivanja s pravnom stečevinom Evropske unije (acquis communautaire)?	Razvoj kapaciteta za kontrolu i inspekciju; poboljšanje usluga; primjena standarda i procedura EU; percipirani doprinos procesu pristupanja	Korisničke institucije; CIHEAM; relevantni akteri na državnom nivou	Intervjui; pregled dokumentacije

C. AID 10916 — Savez za razvoj i unapređenje porodične poljoprivrede u sjevernoj Albaniji

Evaluacijsko pitanje	Indikativni pokazatelji	Izvori	Metode
Q1. U kojoj mjeri ulaganja podržana putem Fonda za razvoj porodične poljoprivrede i dalje donose ekonomske i proizvodne koristi korisnicima?	Ulaganja koja su i dalje u funkciji; unapređenje proizvodnih kapaciteta; kontinuitet podržanih aktivnosti; percipirane ekonomske koristi	Korisnici; RTM; lokalne organizacije	Intervjui; terenske posjete
Q2. U kojoj je mjeri Fond za razvoj porodične poljoprivrede predstavljao primjeren, djelotvoran i održiv instrument za podsticanje lokalnog ekonomskog razvoja?	Dodatnost ulaganja; održivost finansiranih inicijativa; sposobnost mobilisanja dodatnih resursa; percepcije korisnika; potencijal za repliciranje instrumenta	Korisnici; RTM; lokalni relevantni akteri	Intervjui; fokusne grupe
Q3. U kojoj su mjeri lokalne organizacije, teritorijalna partnerstva i mehanizmi mobilizacije zajednice koje je projekt podsticao i dalje aktivni i sposobni podržavati procese lokalnog razvoja?	Kontinuitet lokalnih mreža; aktivnosti provedene nakon završetka projekta; saradnja javnih i privatnih aktera; usluge koje su i dalje dostupne	Lokalni organi vlasti; udruženja; RTM	Intervjui; fokusne grupe
Q4. U kojoj je mjeri projekt doprinio širenju ekonomskih i društvenih mogućnosti ruralnih zajednica, posebno za žene i male proizvođače?	Diverzifikacija izvora prihoda; učešće žena; stvorene ekonomske mogućnosti; percepcije korisnika; uključivanje ranjivih grupa	Korisnici; lokalne organizacije; lokalni organi vlasti	Fokusne grupe; intervjui

D. AID 11681 — Nove aktivnosti podrške fitosanitarnom sektoru u Bosni i Hercegovini

Evaluacijsko pitanje	Indikativni pokazatelji	Izvori	Metode
Q1. U kojoj su mjeri tehnički i organizacijski kapaciteti razvijeni kroz projekt danas integrisani u redovan rad korisničkih fitosanitarnih institucija?	Primjena uvedenih procedura; korištenje stečenih znanja i vještina; koordinacija između institucija; kontinuitet ojačanih funkcija	PHPA; inspekcijske službe; korisnički instituti	Intervjui; analiza dokumentacije
Q2. U kojoj mjeri laboratorije, dijagnostičke metode i instrumenti razvijeni kroz projekt ostaju u upotrebi i redovno se ažuriraju?	Korištenje opreme; primjena razvijenih metoda; očuvanje akreditacija; realizovane laboratorijske aktivnosti	Korisničke laboratorije; tehničko osoblje	Neposredno posmatranje; intervjui
Q3. U kojoj mjeri korisničke institucije raspolažu resursima potrebnim za dugoročno očuvanje akreditacija, procedura i standarda uvedenih kroz projekt?	Raspoloživost finansijskih resursa; pokrivenost operativnih troškova; nabavka reagensa i potrošnog materijala; očuvanje akreditacija; modeli finansiranja usluga	PHPA; laboratorije; inspekcijske službe	Intervjui; administrativna dokumentacija
Q4. U kojoj je mjeri projekt doprinio jačanju nacionalnog fitosanitarnog sistema i njegovom usklađivanju s pravnom stečevinom Evropske unije (acquis communautaire)?	Usvajanje standarda EU; unapređenje kapaciteta za kontrolu i dijagnostiku; institucionalno priznavanje rezultata; percipirani doprinos procesu evropskih integracija	Korisničke institucije; CIHEAM; relevantni akteri na državnom nivou	Intervjui; pregled dokumentacije

PRILOG 3 – VODIČI ZA POLUSTRUKTURIRANE INTERVJUE

Cilj intervjua

Polustrukturirani intervjui imaju za cilj detaljnije sagledavanje percepcija, iskustava i znanja relevantnih aktera uključenih u evaluirane inicijative, radi prikupljanja dokaza potrebnih za procjenu djelotvornosti, utjecaja i održivosti intervencija.
Pitanja navedena u nastavku služe kao smjernice i mogu se prilagoditi u skladu s ulogom i stručnim znanjem sagovornika.

Smjernice za intervjuere

- Predstaviti ciljeve evaluacije i intervjua.
- Osigurati povjerljivost prikupljenih informacija.
- Zatražiti informisani pristanak sagovornika.
- Prilagoditi dubinu razgovora znanju, nadležnostima i ulozi sagovornika.
- Koristiti pitanja kao fleksibilan vodič, a ne kao strogo strukturiran upitnik.
- Dodatno istražiti eventualne neočekivane teme koje se pojave tokom razgovora.

Zajednički vodič za sve relevantne aktere

Tematska oblast	**Glavno pitanje**	**Dodatna pitanja**	**Evaluacijski cilj**
Uloga i uključenost u projekt	Koja je bila Vaša uloga u projektu?	U kojoj ste mjeri bili uključeni tokom provedbe? Jeste li nastavili biti uključeni i nakon završetka inicijative?	Razumjeti ulogu sagovornika i nivo njegovog poznavanja intervencije.
Uočene promjene	Koje su, prema Vašem mišljenju, najvažnije promjene proizašle iz projekta?	Koje rezultate smatrate najznačajnijim? Je li bilo nepredviđenih efekata, pozitivnih ili negativnih?	Identifikovati efekte i promjene koje se pripisuju intervenciji.
Održivost rezultata	Koji su rezultati vidljivi i danas?	Koji su faktori doprinijeli njihovom očuvanju? Šta ugrožava njihovu održivost?	Detaljnije sagledati srednjoročnu i dugoročnu održivost rezultata.
Vlasništvo nad rezultatima i institucionalizacija	U kojoj su mjeri inovacije uvedene projektom uključene u redovne prakse?	Ko je danas odgovoran za njihovo održavanje? Jesu li uspostavljene formalne procedure ili trajni mehanizmi?	Provjeriti stepen u kojem su lokalni akteri preuzeli odgovornost za rezultate.
Naučene lekcije i buduće perspektive	Koje su najvažnije pouke iz iskustva provedbe projekta?	Šta biste ponovo uradili na isti način? Šta biste promijenili? Koje buduće korake smatrate prioritetnim?	Identifikovati naučene lekcije i preporuke.

Posebni modul – Javne institucije i tehničke organizacije (AID 12201 i AID 11681)

Tematska oblast	Glavno pitanje	Dodatna pitanja	Evaluacijski cilj
Institucionalni kapaciteti	Jesu li kapaciteti razvijeni kroz projekt i dalje prisutni i u upotrebi?	Jesu li prenesena znanja i vještine očuvani? Je li bilo fluktuacije osoblja? Jesu li provedene dodatne obuke?	Procijeniti održivost ojačanih institucionalnih kapaciteta.
Sistemi i infrastruktura	Jesu li sistemi, oprema i infrastruktura razvijeni kroz projekt i dalje funkcionalni?	Koliko se često koriste? Jesu li ažurirani ili modernizovani? Koji se problemi javljaju?	Provjeriti korištenje i funkcionalnost realizovanih ulaganja.
Ekonomska i finansijska održivost	Kako se danas finansiraju rad i održavanje sistema uvedenih kroz projekt?	Postoje li namjenska budžetska sredstva? Pokrivaju li troškove javni fondovi, korisnici ili drugi akteri u lancu vrijednosti?	Analizirati mehanizme ekonomske i finansijske održivosti.
Usklađivanje sa standardima EU	Kakav je doprinos projekt dao procesu usklađivanja s evropskim standardima?	Koji su rezultati konsolidovani? Koji su daljnji koraci potrebni?	Procijeniti doprinos intervencije procesima evropskih integracija.

Posebni modul – Implementacijske organizacije i projektni partneri

Tematska oblast	Glavno pitanje	Dodatna pitanja	Evaluacijski cilj
Provedba intervencije	Koji su elementi intervencije, prema Vašem mišljenju, najbolje funkcionisali?	Koji su faktori doprinijeli njihovom uspjehu? Na koje ste poteškoće naišli?	Razumjeti faktore uspjeha i izazove tokom provedbe.
Održivost rezultata	Koje rezultate smatrate najčvršće utemeljenim?	Koji rezultati djeluju najranjivije? Koji su uslovi potrebni za njihov kontinuitet?	Detaljnije sagledati održivost postignutih rezultata.
Partnerstva i koordinacija	U kojoj je mjeri partnerstvo doprinijelo rezultatima intervencije?	Koji su odnosi i oblici saradnje i dalje aktivni?	Analizirati doprinos partnerstava održivosti i mogućnosti repliciranja.
Mogućnost repliciranja i naučene lekcije	Koji bi se elementi intervencije mogli primijeniti u drugim kontekstima?	Koje naučene lekcije smatrate najvažnijim?	Identifikovati dobre prakse i preporuke.

Posebni modul – Korisnici ulaganja i aktivnosti ruralnog razvoja (AID 10916)

Tematska oblast	Glavno pitanje	Dodatna pitanja	Evaluacijski cilj
Realizovano ulaganje	Koje je ulaganje realizovano zahvaljujući dobijenoj podršci?	Je li ulaganje još u funkciji? Jesu li naknadno provedena dodatna ulaganja?	Razumjeti prirodu i kontinuitet podržanih ulaganja.
Ekonomske i proizvodne koristi	Koje je koristi ulaganje donijelo?	Jesu li povećani proizvodnja, prihodi ili pristup tržištu? Jesu li otvorena nova radna mjesta?	Procijeniti ekonomske promjene proizašle iz intervencije.
Održivost ulaganja	Smatrate li da je ulaganje dugoročno održivo?	Koji faktori doprinose njegovom kontinuitetu, a koji ga ograničavaju?	Analizirati ekonomsku i operativnu održivost ulaganja.
Ocjena instrumenta podrške	Je li dobijena podrška odgovorila na potrebe Vaše djelatnosti?	Koji su elementi bili najkorisniji? Koja biste poboljšanja predložili?	Procijeniti primjerenost i djelotvornost primijenjenog instrumenta.



Ministero degli Affari Esteri
e della Cooperazione Internazionale

MINISTERO DEGLI AFFARI ESTERI E DELLA COOPERAZIONE INTERNAZIONALE

DIREZIONE GENERALE PER LA COOPERAZIONE ALLO SVILUPPO

Ufficio VII

TERMINI DI RIFERIMENTO
PER LA VALUTAZIONE INDIPENDENTE DI TRE INIZIATIVE NEI BALCANI

Albania:

"Rafforzamento istituzionale del Ministero dell'Agricoltura per la gestione della sicurezza alimentare" ***AID 12201***

"Alleanza per lo sviluppo e la valorizzazione dell'agricoltura familiare nel nord Albania" ***AID 10916***

Bosnia Erzegovina:

"Nuove azioni a sostegno del settore fitosanitario in Bosnia ed Erzegovina, per l'adeguamento agli standard europei" ***AID 11681***

Valutazione d'impatto

1. Oggetto della valutazione

1.a. Contesto

Le tre iniziative oggetto della presente valutazione si inseriscono, in coerenza agli indirizzi della Cooperazione Italiana per l'area dei Balcani, nel quadro più ampio del sostegno allo sviluppo di sistemi agroalimentari sostenibili, alla sicurezza e sovranità alimentare, e al processo di avvicinamento all'Unione Europea dei Balcani occidentali.

Pur operando in contesti e a livelli differenti (sviluppo rurale e filiere agricole; rafforzamento fitosanitario; sicurezza alimentare e veterinaria), le iniziative condividono elementi strategici comuni, in quanto agiscono su ambiti diversi ma complementari del sistema agroalimentare: da un lato sul rafforzamento delle filiere e delle opportunità economiche nei territori rurali, dall'altro sul consolidamento dei presidi pubblici di regolazione e tutela (controlli, ispezioni e capacità tecnico-diagnostiche) che rendono effettivi gli standard.

In questo senso, differiscono per target principali e meccanismi di cambiamento (beneficiari più "di filiera/territorio", per quanto riguarda l'iniziativa AID 10916, e beneficiari più "istituzionali/servizi", nel caso delle iniziative AID 12201 e 11681), ma convergono sullo stesso obiettivo di sistema: migliorare il funzionamento complessivo della catena agroalimentare e la sua affidabilità.

Di fatti, le iniziative condividono elementi strategici comuni, ossia:

- Allineamento progressivo all'*Acquis* comunitario
- Rafforzamento delle capacità istituzionali e tecniche
- Miglioramento della qualità, sicurezza e competitività dei sistemi agroalimentari
- Attenzione a sostenibilità, resilienza e inclusione (donne, giovani, comunità rurali)

La valutazione intende quindi analizzare risultati e impatti specifici di ciascuna iniziativa oltre che identificare sinergie, complementarità e lezioni apprese e produrre evidenze utili alla replicabilità e scalabilità in altri Paesi dei Balcani occidentali.

La prima iniziativa, "Rafforzamento istituzionale del Ministero dell'Agricoltura per la gestione della sicurezza alimentare - **AID 12201**", nasce da un'esplicita richiesta del Ministero dell'Agricoltura e dello Sviluppo Rurale Albanese (MARD) all'Italia per essere assistito nel migliorare la sua capacità di eseguire controlli ed ispezioni sulle derrate alimentari e sul materiale vegetale importato e di operare nel settore veterinario. Il progetto si inserisce nel Protocollo di Cooperazione allo Sviluppo 2014-2016, siglato tra Italia e Albania, che tra i settori coinvolti, vede anche quello del rafforzamento degli standard di igiene alimentare. La collaborazione tra tutti gli attori del Sistema Italia ed i partner albanesi è fondamentale per far avvicinare l'Albania all'Acquis Comunitario, contribuendo quindi al suo consolidamento nel percorso di avvicinamento all'Europa.

La seconda iniziativa, "Alleanza per lo sviluppo e la valorizzazione dell'agricoltura familiare nel nord Albania" - **AID 10916**, si colloca nel Nord dell'Albania, area tra le più arretrate del Paese dal punto di vista socio-economico, e interessa due zone rurali confinanti: le aree montane di Fushe Arrez, Pukë e Vau i Dejës e la pianura della Zadrima. Il territorio è caratterizzato da una forte identità culturale e da un'economia agricola basata su piccole aziende familiari tradizionali, a bassa produttività e con difficoltà di accesso a mezzi di produzione, credito, infrastrutture e mercati formali. Le produzioni sono prevalentemente destinate all'autoconsumo e al commercio informale, mentre il turismo rurale

risulta poco sviluppato. Le limitate opportunità economiche favoriscono l'emigrazione giovanile e aggravano la condizione delle donne, fortemente penalizzate da una persistente cultura patriarcale e da diffuse violazioni dei diritti socio-economici, in un contesto segnato anche da degrado ambientale.

Infine, la terza iniziativa "Nuove azioni a sostegno del settore fitosanitario in Bosnia ed Erzegovina, per l'adeguamento agli standard europei" - **AID 11681,** si inserisce nel processo di integrazione europea della Bosnia-Erzegovina e rappresenta il proseguimento di precedenti interventi di rafforzamento del settore fitosanitario in linea con gli standard dell'UE. A seguito della firma dell'Accordo di Stabilizzazione e Associazione con l'Unione Europea nel 2008, il Paese si è impegnato ad adottare e attuare progressivamente *l'acquis communautaire*, in particolare per quanto riguarda la sicurezza alimentare e le norme veterinarie e fitosanitarie. Nonostante i progressi compiuti negli ultimi anni, soprattutto sul piano normativo grazie al sostegno della cooperazione internazionale e della Commissione Europea, il sistema fitosanitario nazionale necessita di ulteriore supporto per rafforzare le capacità istituzionali e operative, rendere effettivamente applicabile la legislazione vigente e migliorare l'efficienza dei servizi e la qualità dei prodotti vegetali commercializzati ed esportati. In coerenza con le strategie nazionali di sviluppo rurale e con le raccomandazioni dell'UE, il rafforzamento del sistema fitosanitario rappresenta una priorità per aumentare la competitività delle piccole e medie imprese agricole, favorire gli scambi commerciali e contribuire allo sviluppo socio-economico sostenibile delle aree rurali.

L'allegata scheda descrittiva contiene le informazioni relative al documento previsionale. Il documento di progetto relativo all'iniziativa da valutare è allegato alla comunicazione con cui viene inviata la Lettera d'Invito. Nella fase di *Desk Analysis* descritta nelle disposizioni gestionali e piano di lavoro, verrà fornita ulteriore documentazione, dopo la comunicazione ufficiale di avvio ai lavori.

1.b. Utilità della valutazione

La valutazione ha lo scopo di fornire un'analisi indipendente e sistematica delle tre iniziative secondo i criteri OCSE-DAC al fine di valutare risultati, effetti e sostenibilità degli interventi, di generare apprendimento strategico per supportare decisioni future di programmazione, di formulazione di nuove iniziative, oltre che di rafforzare il ruolo del Sistema Italia nel sostegno ai processi di integrazione europea.

La valutazione d'impatto delle tre iniziative si focalizzerà anche sugli obiettivi di sviluppo dichiarati, considerando effetti diretti, indiretti, attesi e non attesi.

Questa valutazione dovrà:

- valutare in che misura gli interventi realizzati abbiano effettivamente contribuito a rafforzare le capacità istituzionali nel settore agricolo e fitosanitario, mettendo in luce sia i progressi raggiunti sia le eventuali criticità nei processi di governance, coordinamento e attuazione delle politiche.
- analizzare i cambiamenti socio-economici generati a livello dei beneficiari dell'agricoltura familiare, valutando se e come le azioni intraprese abbiano inciso sulle condizioni di vita, sulla sicurezza alimentare, sull'accesso ai mercati e sulla sostenibilità dei mezzi di sussistenza.
- valutare il livello di allineamento agli standard dell'Unione Europea nel settore fitosanitario, consentendo di identificare i risultati conseguiti, le lacune ancora esistenti e le aree che richiedono ulteriori adeguamenti normativi, tecnici o organizzativi. In questo senso, rappresenterà uno strumento fondamentale per orientare le scelte future e definire priorità di intervento più mirate.

1.c. Obiettivi generali della valutazione

La presente valutazione si configura come una valutazione tematica condotta in conformità ai criteri OCSE-DAC (2019), con particolare enfasi sul criterio dell'impatto.

La valutazione dovrà esprimere un giudizio generale, adeguatamente motivato, sulla rilevanza degli obiettivi delle iniziative da valutare rispetto alle esigenze e alle priorità dei contesti di intervento, nonché sulla loro coerenza interna ed esterna, sia con le altre iniziative della Cooperazione italiana che con quelle promosse dagli altri donatori.
In base ai risultati raggiunti, tenendo conto anche degli indicatori elencati nel quadro logico, si valuteranno l'efficacia degli interventi, l'efficienza nell'utilizzo delle risorse a disposizione e la sostenibilità dei benefici conseguiti anche sotto il profilo istituzionale, economico, sociale e ambientale.

Particolare attenzione dovrà essere dedicata all'impatto di natura qualitativa delle iniziative valutate, nel loro complesso, e descrivere pertanto quali cambiamenti esse abbiano contribuito a determinare, o si possa ipotizzare che contribuiranno a determinare, in via diretta o indirettamente, nell'ambito del contesto sociale, economico e ambientale. L'analisi dovrà mettere in relazione tali effetti con il livello di conseguimento degli obiettivi indicati nelle schede descrittive allegate e con gli altri indicatori di sviluppo pertinenti, privilegiando una valutazione argomentata e qualitativa dell'impatto complessivo prodotto.

In particolare, l'analisi dell'impatto dovrà evidenziare gli effetti, prodotti o emergenti, su benessere collettivo, diritti umani, eguaglianza di genere e ambiente e sottolineare il contributo ad eventuali cambiamenti di carattere strutturale e duraturo nei sistemi di riferimento, nelle norme, nelle politiche pubbliche e/o nelle capacità istituzionali. Si dovrà anche analizzare in che misura e secondo quali meccanismi gli interventi abbiano contribuito a tali cambiamenti, come pure l'influenza di fattori esterni quali il contesto politico, le condizioni economiche e finanziarie.
La valutazione dovrà tenere conto degli eventuali effetti sinergici, sia positivi che negativi, tra i vari progetti oggetto della valutazione, al fine di evidenziare possibili effetti complementari derivanti dalla loro attuazione congiunta.
La valutazione esaminerà anche il grado di logicità e coerenza del design dei progetti e ne valuterà la validità complessiva.

Le conclusioni della valutazione saranno basate su evidenze oggettive, credibili, affidabili e adeguatamente triangolate, tali da permettere alla DGCS di elaborare misure di *evaluation management response,* processo volto ad assicurare che le lezioni apprese e le buone pratiche emerse, nonché le raccomandazioni elaborate, siano tradotte in cambiamenti concreti sia in termini di scelte strategiche, che di modalità operative al fine di migliorare la qualità, la programmazione, la formulazione e la gestione degli interventi di cooperazione allo sviluppo.
Eventuali azioni di follow up alle raccomandazioni, saranno elaborate da AICS e dagli attori destinatari delle raccomandazioni stesse.

La diffusione dei risultati della valutazione contribuirà al rafforzamento dell'*accountability* istituzionale nei confronti del Parlamento - circa l'utilizzo dei fondi stanziati per l'Aiuto Pubblico allo Sviluppo - e dell'opinione pubblica italiana, circa la validità dell'allocazione delle risorse governative disponibili in attività di cooperazione. I risultati della valutazione e le esperienze acquisite saranno

condivisi con le principali Agenzie di cooperazione e con i partner locali. La valutazione favorirà anche la *mutual accountabilty* tra partner in relazione ai reciproci impegni.
Infine, mediante il coinvolgimento dei Paesi partner in ogni fase del suo svolgimento, la valutazione contribuirà al rafforzamento della loro capacità in materia di valutazione, favorendo l'appropriazione dei risultati e promuovendo una cultura della valutazione orientata all'apprendimento e al miglioramento continuo delle politiche e degli interventi di sviluppo.
Il team di valutazione potrà suggerire e includere altri aspetti che siano congrui con lo scopo della valutazione.

2. Metodologia della valutazione

2.a. Principi generali e approccio

a) La valutazione deve essere in linea con i più elevati standard internazionali di riferimento e tiene conto delle rilevanti linee guida della cooperazione italiana.

Le valutazioni realizzate dalla DGCS si basano sui seguenti principi: utilità, credibilità, indipendenza, imparzialità, trasparenza, eticità, professionalità, diritti umani, parità di genere e sul principio del *leave no-one behind.*

La valutazione deve essere condotta con i più elevati standard di integrità e rispetto delle regole civili, degli usi e costumi, dei diritti umani e dell'uguaglianza di genere e del principio del "non nuocere".
Le tematiche trasversali (tra cui diritti umani, genere, ambiente) dovranno avere la dovuta considerazione ed i risultati della valutazione in questi ambiti dovranno essere adeguatamente evidenziati con una modalità trasversale.

b) Per valutare quanto gli interventi abbiano inciso sulla capacità, da un lato di concedere i diritti umani e dall'altro di pretenderne la fruizione, si utilizzerà lo *Human Rights Based Approach*.

Più in generale, il team di valutazione userà un *Results-based approach* (RBA) che costituirà la base per l'analisi di varie fonti informative e di dati derivanti da documentazione di progetto, del quadro logico - laddove disponibile, relazioni di monitoraggio, interviste con le controparti governative, con lo staff del progetto, con i beneficiari diretti, sia a livello individuale sia aggregati in focus group. Tale approccio sarà tuttavia integrato in un quadro valutativo più ampio, orientato all'analisi causale, al fine di verificare non solo il grado di raggiungimento dei risultati attesi, ma soprattutto di valutare l'attribuzione dei cambiamenti osservati agli interventi e l'emergere di effetti inattesi, positivi o negativi.

Il team dovrà in ogni caso considerare il design progettuale degli interventi: qualora gli interventi non siano stati strutturati secondo una piena logica RBM (*results-based management*) o vi siano lacune in termini di teoria del cambiamento, indicatori o dati di baseline, il team procederà ad integrare o adattare l'approccio metodologico.

A questo scopo, il team di valutazione intraprenderà una missione in Albania e Bosnia -Erzegovina.

Il processo di valutazione dovrà essere "*utilisation focused*", vale a dire che l'enfasi principale verrà posta sull'uso specifico che dei suoi risultati dovrà essere fatto.

c) Il team di valutazione potrà adottare metodologie sia qualitative che quantitative in modo tale da poter triangolare i risultati ottenuti con l'utilizzo di ciascuna di esse. Nella scelta delle metodologie da utilizzare, il team di valutazione dovrà tenere conto degli obiettivi che la valutazione si propone nonché delle dimensioni e caratteristiche degli interventi. Si dovrà esplicitare quali metodi si utilizzano sia per la valutazione che per la raccolta dei dati e la loro analisi, motivando la scelta e chiarendo le modalità di applicazione degli stessi.

In ogni caso, le metodologie utilizzate dovranno essere in accordo con tutti i principi enunciati in precedenza nei punti a e b. In particolare, la prospettiva di genere dovrà sempre essere integrata (alla luce del tipo di intervento valutato) e con modalità che dovranno essere indicate nella proposta tecnica presentata (ad esempio, la presenza nel team di personale di sesso femminile o comunque esperto in materia di genere, raccolta ed analisi dei dati in maniera disaggregata per genere etc.).

Nella fase di avvio della valutazione, i valutatori dovranno:

- proporre le principali domande di valutazione e le domande supplementari, in maniera puntuale e tenendo conto delle caratteristiche specifiche degli interventi;
- elaborare la matrice di valutazione, che, per ciascuna delle domande di valutazione e domande supplementari che si è deciso di prendere in considerazione, indichi le tecniche che si intendono utilizzare per la raccolta dei dati e fornisca altre informazioni quali i metodi di misura, eventuali indicatori, la presenza o meno di *baseline* e quanto altro opportuno in base alle esigenze della valutazione;
- stabilire le modalità di partecipazione degli stakeholder alla valutazione con particolare attenzione ai beneficiari e ai gruppi più vulnerabili.
- ricostruire la teoria del cambiamento, compatibilmente con le modalità di impostazione progettuale degli interventi.

2.b. Qualità della valutazione:

Il team di valutazione userà diversi metodi (inclusa la triangolazione) al fine di assicurare che i dati rilevati siano validi.
La valutazione dovrà conformarsi ai Quality Standards for Development Evaluation dell'OCSE/DAC.[1]

2.c. Criteri

I criteri di valutazione da adottare, recentemente ridefiniti in ambito OCSE-DAC insieme ai principi di riferimento per il loro utilizzo, costituiscono la base per l'analisi complessiva dell'intervento. Pur rimandando alle fonti OCSE-DAC[2] per un approfondimento dettagliato, si invitano i valutatori a porre particolare attenzione ai primi tre criteri – Impatto, Sostenibilità ed Efficacia - in quanto rappresentano gli aspetti prioritari per questa valutazione. Di seguito se ne evidenziano i principali elementi, seguiti dagli altri criteri di riferimento.

Criteri prioritari:

- **Impatto**: si analizzeranno gli effetti significativi degli interventi – positivi o negativi, previsti o imprevisti – in un ambito più ampio rispetto ai risultati immediati. L'analisi includerà gli effetti sociali, economici e ambientali, nonché le ricadute su temi chiave quali benessere delle comunità, diritti umani e uguaglianza di genere.
- **Sostenibilità**: si valuterà la possibilità che i benefici delle iniziative si mantengano nel medio e lungo termine, sia per quanto riguarda quelli già realizzati sia per quelli potenzialmente futuri.

[1] https://www.oecd.org/en/publications/dac-quality-standards-for-development-evaluation_9789264083905-en.html
[2] Per le definizioni dei Criteri OCSE si rinvia al seguente link: https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/development-co-operation-evaluation-and-effectiveness/evaluation-criteria.html

- **Efficacia**: la valutazione misurerà il grado e l'entità in cui gli obiettivi delle iniziative, intesi in termini di risultati diretti ed immediati, siano stati raggiunti o si prevede lo saranno, con attenzione ai diversi risultati ottenuti nei vari gruppi di beneficiari.

Altri criteri di valutazione:

- **Efficienza**: verrà analizzato se l'utilizzo delle risorse sia stato, o si preveda sarà, ottimale per il conseguimento dei risultati, in termini economici, temporali e gestionali.
- **Rilevanza**: il team di valutazione verificherà in che misura gli obiettivi e il disegno delle iniziative rispondano ai bisogni, alle politiche e alle priorità dei beneficiari, del Paese e delle istituzioni partner, anche in contesti mutevoli.
- **Coerenza**: si esaminerà la compatibilità dell'intervento con altre iniziative nel medesimo settore, sia nell'ambito della cooperazione italiana sia rispetto alle azioni di altri Paesi o attori coinvolti.

2.d. Quesiti valutativi

I quesiti valutativi dovranno essere formulati soprattutto in funzione dell'utilità e degli obiettivi della valutazione. Anche l'interpretazione specifica dei criteri OCSE-DAC, nonché di eventuali criteri aggiuntivi, dipenderà da cosa la valutazione mira a far sapere e l'utilizzo che della valutazione stessa si intende fare.
Le domande sull'efficacia e sull'impatto dovranno basarsi sul livello dei risultati (*outcome*) e degli impatti specifici generati, anziché su specifici output e sull'impatto globale, difficilmente quantificabile.
Per meglio valutare l'impatto, una parte dei quesiti dovrà essere del tipo causa-effetto.
Alcune domande dovranno essere indirizzate a tematiche trasversali (povertà, diritti umani, questioni di genere o ambientali etc.).
In ogni caso, i quesiti (principali e supplementari) dovranno essere formulati quanto più possibile in maniera dettagliata, facendo riferimento alle specifiche caratteristiche degli interventi, in forma chiara e con un taglio operativo che tenga anche conto della concreta possibilità di darvi una risposta.

2.e. Coinvolgimento degli stakeholder locali

I metodi utilizzati dovranno essere il più partecipativi possibile, prevedendo in tutte le fasi il coinvolgimento dei destinatari "istituzionali" della valutazione, del Paese partner, dei beneficiari degli interventi ed in generale di tutti i principali stakeholder.
Il team di valutazione dovrà coinvolgere gli stakeholders locali nella realizzazione della valutazione realizzando attività formative di *capacity building,* volte alla promozione di una cultura della valutazione orientata all'apprendimento e al miglioramento continuo delle politiche e degli interventi di sviluppo.

Gli *stakeholders* locali sono:

ALBANIA (AID 12201 e AID 10916)

- Ministry of Agriculture and Rural Development (MARD)
- National Food Authority (AKU)
- BIP, Border Control Post of National Food Authority
- National Authority of Veterinary Services and Plant Protection (AKVMB)

- Institute of Food and Veterinary Safety (ISUV)
- Ministero dell'Ambiente
- MSETC - Ministero dello Sviluppo Economico, Turismo e Commercio
- Comuni di Fushe Arrez, Puke, Vau Dejes e Lezha
- Università di Tirana e Scutari

BOSNIA - ERZEGOVINA (AID 11681)

- BiH Administration for Plant Health Protection (PHPA)
- The central body responsible for Plant Health Protection with the Administrations of Inspection Affairs (AIAs), respectively of the BiH Federation, the Republic of Srpska and the District of Brčko
- The three Public Institutes (Federal Institute for Agriculture in Sarajevo, the Federal Agro-Mediterranean Institute in Mostar and the Agricultural Institute of the Republic Srpska in Banja Luka)

2.f. Profilo del team di valutazione

Il servizio di valutazione dovrà essere svolto da un team di valutazione, composto da almeno 3 membri, incluso il team leader, il quale sarà il referente della DGCS per l'intera procedura e parteciperà alle riunioni e workshop previste dal piano di lavoro.

I membri del **team** dovranno avere i seguenti requisiti:

FIGURA	REQUISITI MINIMI	REQUISITI PREFERENZIALI
EXPERT (Team Leader)	• Diploma di laurea triennale; • Padronanza della lingua **italiana** e **inglese**, parlata e scritta; • Esperienza in attività di valutazione di iniziative di cooperazione allo sviluppo (**almeno 5 anni**); • Esperienza in coordinamento di team multidisciplinari (**almeno 3 anni**); • Conoscenza approfondita della metodologia RBM e degli strumenti e modalità di intervento della Cooperazione italiana.	• Conoscenza delle lingue veicolari dei Paesi di intervento **(albanese e bosniaco);** • Esperienza in attività di valutazione di iniziative di cooperazione allo sviluppo **nel settore agroalimentare.** • Conoscenza dei Paesi e del contesto istituzionale.
MID LEVEL / JUNIOR LEVEL	• Diploma di laurea triennale; • Padronanza della lingua **italiana** e **inglese**, parlata e scritta; • Esperienza in attività di valutazione di iniziative di cooperazione allo sviluppo (**almeno 1 anno JL; almeno 3 anni ML**).	• Conoscenza delle lingue veicolari dei Paesi di intervento **(albanese e bosniaco);** • Esperienza in attività di valutazione di iniziative di cooperazione allo sviluppo **nel settore agroalimentare.** • Conoscenza dei Paesi e del contesto istituzionale.
LOCAL (facoltativo, ma consigliato)	• Padronanza delle lingue veicolari dei Paesi di intervento **(albanese e bosniaco);** • Conoscenza dei Paesi e del contesto istituzionale.	

	• Conoscenza della gestione del ciclo del progetto e dei progetti di cooperazione allo sviluppo.	

Il team di valutazione dovrà inoltre disporre delle seguenti competenze, che potranno essere possedute da uno o più membri obbligatori o aggiuntivi:

- Competenza nel settore Agro-alimentare/fitosanitario;
- Conoscenza del tema *Food safety* e nell'ambito digitalizzazione/sistemi informativi/governance dei dati;
- Competenza in interviste, ricerche documentate, raccolta e analisi dei dati;
- Competenza adeguata in tematiche trasversali e di genere;
- Ottime capacità analitiche, redazionali e di presentazione dei dati.

Nel caso in cui la conoscenza della lingua veicolare non risulti posseduta da alcun candidata/o, i valutatori sono tenuti a predisporre un adeguato servizio di interpretariato, assicurando la piena comprensione reciproca durante tutte le fasi delle attività di valutazione.

3. Prodotti dell'esercizio di valutazione

Gli output dell'esercizio saranno:

- Un **Inception Report** in lingua italiana (intorno alle 20 pagine), da trasmettere allo scrivente ufficio entro la scadenza concordata in occasione dell'incontro di avvio della valutazione presso la DGCS (generalmente 20 giorni). Il documento dovrà includere la descrizione dell'ambito della valutazione, dei quesiti valutativi principali e supplementari, dei criteri e degli indicatori che verranno utilizzati per rispondere alle domande, delle metodologie che si intendono utilizzare per la raccolta e l'analisi dei dati e per la valutazione in generale, della definizione del ruolo e delle responsabilità di ciascun membro del team di valutazione, del piano di lavoro comprensivo del cronoprogramma delle attività e delle modalità di svolgimento delle visite sul campo.

- Un **Rapporto finale** (max 50 pagine allegati esclusi) **in lingua italiana e tradotto in inglese, albanese e bosniaco**. I rapporti digitali nelle 4 lingue dovranno essere inviati in **formato Word e Pdf (max 3Mb) alla stazione appaltante.** Si richiede altresì di fornire alla stazione appaltante il rapporto **in italiano e in inglese** in **formato cartaceo rilegato in brossura, nella misura di 3 copie per ciascuna lingua (per un totale di 6 copie)**. La redazione e la traduzione in lingua dovranno essere di un livello qualitativo professionale. Il Rapporto dovrà inoltre contenere elementi di infografica che facilitino la lettura e diano immediata evidenza delle risultanze della valutazione. Ulteriori indicazioni in merito al formato e alla struttura del rapporto sono fornite nella relativa scheda descrittiva.

- Una **Sintesi del Rapporto Finale** (max 15 pagine), **in lingua italiana e tradotto in inglese, albanese e bosniaco**. Le sintesi dei rapporti in formato digitale nelle 4 lingue dovranno essere inviate in **formato Word e Pdf (max 3Mb) alla stazione appaltante.** Si richiede altresì di fornire alla stazione appaltante le sintesi del rapporto in **italiano e in inglese in formato cartaceo rilegato in brossura, nella misura di 3 copie per ciascuna lingua (per un totale di 6 copie)**. Le copie cartacee dovranno essere dotate di copertina plastificata. La redazione e la traduzione in lingua dovranno essere di un livello qualitativo professionale. Nella versione sintetica del rapporto

si dovranno necessariamente includere l'ambito e gli obiettivi della valutazione, l'approccio metodologico, le principali conclusioni e le raccomandazioni.

- **Documentazione fotografica** (in alta definizione) sulle iniziative valutate e relativo contesto, a sostegno delle conclusioni della valutazione, fornita su supporto informatico.

- **Due presentazioni Power Point**, rispettivamente in **italiano ed inglese**, per illustrare le principali risultanze della valutazione (da utilizzare anche a supporto dei workshop programmati).

- Workshop di presentazione del rapporto finale presso il MAECI-DGCS.
- Workshop di presentazione del rapporto finale **in loco**.

Seguono:

- **Schede descrittive dei singoli progetti;**
- **Disposizioni gestionali e piano di lavoro;**
- **Formato suggerito del Rapporto di valutazione.**

SCHEDA DESCRITTIVA PROGETTO

TITOLO DEL PROGRAMMA	"*Rafforzamento istituzionale del Ministero dell'Agricoltura per la gestione della sicurezza alimentare*" **AID 12201**
LUOGO DEL PROGRAMMA	Albania (Tirana e Durazzo)
LINGUA DEL PROGRAMMA	Italiano/Inglese
DURATA PREVISTA	36 mesi
DURATA EFFETTIVA	38 mesi (VNO)
CANALE DI FINANZIAMENTO	Multi-bilaterale
TIPOLOGIA	Dono
BUDGET TOTALE	**EURO 2.400.000,00** *(budget totale in cifre)*
ENTE ESECUTORE	**CIHEAM Bari**
OBIETTIVI DEL MILLENNIO	SDG 2 (T.2.4; 2.a); SDG 3 (T 3.9; 3.d)

"Rafforzamento istituzionale del Ministero dell'Agricoltura per la gestione della sicurezza alimentare". AID 12201

Contesto dell'iniziativa

L'iniziativa nasce da un'esplicita richiesta del Ministero dell'Agricoltura e dello Sviluppo Rurale Albanese (MARD) all'Italia per essere assistito nel migliorare la sua capacità di eseguire controlli ed ispezioni sulle derrate alimentari e sul materiale vegetale importato e di operare nel settore veterinario. Il progetto si inserisce nel Protocollo di Cooperazione allo Sviluppo 2014-2016, siglato tra Italia e Albania, che tra i settori coinvolti, vede anche quello del rafforzamento degli standard di igiene alimentare. La collaborazione tra tutti gli attori del Sistema Italia ed i partner albanesi è fondamentale per far avvicinare l'Albania all'*Acquis Comunitario*, contribuendo quindi al suo consolidamento nel percorso di avvicinamento all'Europa.

Obiettivi generali e specifici

L'**obiettivo generale** dell'iniziativa è quello di contribuire a far sì che la popolazione albanese utilizzi derrate con un migliorato livello igienico-sanitario, mentre l'**obiettivo specifico** è che le Autorità albanesi hanno rafforzato la capacità di eseguire controlli ed ispezioni sul materiale vegetale e di operare nel settore veterinario.

Descrizione strategia di intervento

La strategia d'intervento prescelta per il raggiungimento degli obiettivi del progetto, prevede la realizzazione di un insieme di attività dirette al rafforzamento ed alla riorganizzazione delle amministrazioni albanesi coinvolte nell'iniziativa. Tali attività saranno in grado di garantire i servizi essenziali delle istituzioni, secondo uno standard adeguato, rendendoli capaci di rispondere alla comunità albanese ed alle indicazioni dei programmi di sviluppo locale, con un forte coinvolgimento del Sistema Italia di cooperazione, permettendo il raggiungimento di risultati che contribuiranno a far avvicinare l'Albania all'Acquis comunitario e contribuendo, pertanto, nel suo percorso di avvicinamento all'Europa.

Risultati da conseguire:

Risultato 1: AKU (National Food Authority) ha aumentato la capacità di eseguire efficienti ispezioni sulle derrate in entrata al porto di Durazzo:

a) Viene realizzata, equipaggiata ed attrezzata, una struttura al porto di Durazzo per campionamento, prime analisi ed ispezioni delle derrate e del materiale vegetale in entrata nel Paese;
b) Viene informatizzato il sistema di controllo, creando un network a livello nazionale sui controlli alle frontiere, gestito da AKU/MARD;
c) Il personale locale viene formato sia sulle modalità di controllo ed ispezioni, sia sulle analisi che possono essere effettuate in frontiera sulle derrate e sul materiale vegetale;
d) Viene creato un tavolo di concertazione tra le istituzioni italiane e quelle albanesi per trattare le tematiche del risultato e rafforzare la collaborazione tra i due Paesi.

Risultato 2: Le Autorità albanesi hanno aumentato la capacità di verificare i livelli di salubrità (residui da fitofarmaci) negli alimenti di origine vegetale ed attivato competenze per la diagnosi di potenziali agenti da quarantena:

a) Creazione di un centro per le analisi dei residui da fitofarmaci e per gli agenti da quarantena;
b) I tecnici albanesi sono formati sulle analisi di cui sopra;
c) Viene informatizzato il sistema di analisi e controlli usando il network di cui al risultato precedente;
d) Il centro viene accreditato per le analisi del risultato;
e) Viene creato un tavolo di concertazione tra le istituzioni italiane e quelle albanesi per trattare le tematiche del risultato e rafforzare la collaborazione tra i due Paesi.

Risultato 3: Il MARD ha un servizio veterinario rafforzato e riorganizzato attraverso l'accertamento del patrimonio zootecnico e l'informatizzazione dei dati:

a) Viene creato un centro ed un network presso il MARD a Tirana per la raccolta, analisi e gestione dei dati zootecnici e veterinari;
b) Viene effettuato il censimento e identificazione del patrimonio zootecnico di una prefettura albanese, con strumenti e modalità che consentiranno l'aggiornamento continuo dei dati;
c) Vengono digitalizzati i registri zootecnici e veterinari ed inseriti nel network di cui al punto a);
d) Formazione in Albania di circa 60 nuovi veterinari sulle più idonee metodiche di igiene e profilassi zootecnica ed aggiornamento via RTA;
e) Realizzazione di pubblicazioni sui dati ed informazioni raccolti precedentemente e disseminazione attraverso workshop in Albania.
f) Viene creato un tavolo di concertazione tra le istituzioni italiane e quelle albanesi per trattare le tematiche del risultato e rafforzare la collaborazione tra i due Paesi.

Elenco dei beneficiari:

Partner e beneficiario diretto del Progetto è il MARD oltre a:
la National Food Authority (AKU), la National Authority of Veterinary Services and Plant Protection (AKVMB), l'Institute of Food and Veterinary Safety (ISUV), che vedranno rafforzate le loro strutture ed aumentate le loro capacità ed efficienza nell'affrontare i loro compiti istituzionali.
In relazione al Risultato 3 (R3), beneficiari diretti sono gli allevatori di una Prefettura (pilota) che potranno fruire di un migliorato servizio veterinario (una stima di circa 2 mila aziende agricole/zootecniche che potranno accedere a migliori informazioni sulla salute degli animali). Sempre in relazione a R3, beneficiari diretti saranno anche i nuovi veterinari assunti dal MARD, aggiornati sulle attuali metodiche di igiene e profilassi zootecniche.

Finanziamento:

- I tranche: € 822.027,00 (erogata nel I trimestre 2021);
- II tranche: € 1.052.068,00 (erogata a inizio 2023);
- III tranche: € 525.905,00 (erogata a marzo 2024).

***Descrizione sviluppi recenti**:*

In data 28-31/03/2023 AICS (Ufficio VI) ha svolto una **missione di monitoraggio** congiunto con la sede AICS di Tirana e l'Ente esecutore CIHEAM di Bari sull'iniziativa in questione, con visite a Durazzo (BIP/lab AKU) e Tirana (lab ISUV) e analisi documentale. Il relativo rapporto di monitoraggio è stato ricevuto dalla Sede AICS Tirana in data 22/05/2023.

Con nota CIHEAM Bari Dir01/472 del 04/04/2024, è stata presentata richiesta di **variante non onerosa al Piano Finanziario** del progetto, nel rispetto della soglia di riallocazione tra capitoli prevista dall'Accordo (entro il 15%). La VNO prevede una riallocazione complessiva di € 3.900 (incremento della voce "Monitoring and evaluation"), motivata dall'esigenza di rafforzare lo svolgimento della valutazione finale di parte terza. La stessa comunicazione del 04/04/2024 richiede una **estensione non onerosa di 2 mesi** del periodo di esecuzione, dal 07/05/2024 al 30/06/2024, per completare attività previste dal piano di lavoro approvato nello Steering Committee dell'11/03/2024. La Sede AICS Tirana, con Nota per il Direttore del 24/04/2024, non rileva motivi ostativi e dà nulla osta alla proroga fino al 30/06/2024.

È stata inoltre realizzata una **valutazione finale esterna** nel periodo maggio-giugno 2024, con missione in Albania tra il 09 e il 14/06/2024.

CIHEAM Bari ha trasmesso **rapporto finale narrativo/finanziario** e valutazione finale con lettera Dir 011228 del 03/10/2024.

SCHEDA DESCRITTIVA PROGETTO

TITOLO DEL PROGRAMMA	"*Alleanza per lo sviluppo e la valorizzazione dell'agricoltura familiare nel Nord Albania*" **AID 10916**
LUOGO DEL PROGRAMMA	Albania (Scutari, Lezha)
LINGUA DEL PROGRAMMA	Italiano
DURATA PREVISTA	36 mesi
DURATA EFFETTIVA	44 mesi (VNO)
CANALE DI FINANZIAMENTO	Bilaterale art. 26
TIPOLOGIA	Dono promosso OSC
BUDGET TOTALE	**EURO 1.670.000,00** Contributo AICS 1.250.000 € (74,85%) Contributo del proponente 235.653 € (14,11%)
ENTE ESECUTORE	**REGGIO TERZO MONDO – RTM**
OBIETTIVI DEL MILLENNIO	SDG 2 - SDG 5 - SDG 15

Contesto dell'iniziativa

L'iniziativa si colloca nel Nord dell'Albania, area tra le più arretrate del Paese dal punto di vista socio-economico, e interessa due zone rurali confinanti: le aree montane di Fushe Arrez, Pukë e Vau i Dejës e la pianura della Zadrima. Il territorio è caratterizzato da una forte identità culturale e da un'economia agricola basata su piccole aziende familiari tradizionali, a bassa produttività e con difficoltà di accesso a mezzi di produzione, credito, infrastrutture e mercati formali. Le produzioni sono prevalentemente destinate all'autoconsumo e al commercio informale, mentre il turismo rurale risulta poco sviluppato. Le limitate opportunità economiche favoriscono l'emigrazione giovanile e aggravano la condizione delle donne, fortemente penalizzate da una persistente cultura patriarcale e da diffuse violazioni dei diritti socio-economici, in un contesto segnato anche da degrado ambientale.

Obiettivi generali e specifici

Obiettivo generale: aumentare la sovranità alimentare e sostenere uno sviluppo socio-economico sostenibile in comunità rurali svantaggiate del Nord Albania, nello specifico nelle Regioni di Scutari e Lezha. **Obiettivo specifico**: l'intervento promuove lo sviluppo dell'agricoltura familiare valorizzando i saperi tradizionali, le produzioni tipiche locali, il ruolo della donna e la gestione sostenibile del territorio rurale nei Comuni di Fushe Arrez, Puke, Vau i Dejes e Lezha.

Descrizione strategia di intervento

La strategia di intervento si articola in una fase preparatoria e **quattro assi** tematici integrati, finalizzati al rafforzamento dell'agricoltura familiare e dello sviluppo rurale sostenibile nel Nord Albania. La fase preparatoria mira a creare le condizioni operative dell'intervento attraverso l'attivazione di sportelli informativi territoriali, l'aggiornamento della mappatura delle filiere agricole e l'istituzione di un Fondo per lo Sviluppo dell'Agricoltura Familiare (FSAF), strutturato in linee di finanziamento differenziate per aree montane e di pianura.

L'Asse 1 interviene nelle **aree montane** rafforzando la filiera ovi-caprina mediante formazione, supporto tecnico-finanziario e strumenti collettivi di regolamentazione e valorizzazione sostenibile degli allevamenti e

dei pascoli. L'Asse 2 è rivolto alle **aree di pianura** e promuove la transizione all'agricoltura biologica e la diversificazione economica delle aziende familiari attraverso il sostegno a produzioni biologiche e al turismo rurale. L'Asse 3 favorisce l'accesso al **mercato dei prodotti agro-alimentari** tipici tramite il rafforzamento delle competenze di promozione, la formalizzazione di accordi commerciali e azioni di sensibilizzazione dei consumatori. L'Asse 4, di carattere trasversale, mira a valorizzare il **ruolo delle donne rurali** attraverso attività di ricerca-azione, creazione di reti e iniziative di sensibilizzazione comunitaria.

Risultati da conseguire:

L'iniziativa ha rafforzato le competenze tecniche di veterinari, agronomi e tecnici comunali in ambito di gestione sostenibile delle risorse, agricoltura biologica e valorizzazione delle produzioni locali, promuovendo al contempo la collaborazione tra attori pubblici e privati attraverso azioni pilota e la regolamentazione sostenibile dei pascoli pubblici. Sono stati potenziati i percorsi di formazione, ricerca e sperimentazione sull'agricoltura biologica nel Nord dell'Albania e sostenuta la transizione di aziende agricole della Zadrima verso modelli produttivi biologici. L'intervento ha inoltre favorito la diffusione di nuove forme di imprenditorialità agricola e agrituristica ad alto valore aggiunto, con particolare attenzione a donne e giovani, fornendo know-how, strumenti operativi e scambi di buone pratiche con esperienze italiane. Sono state rafforzate le capacità di promozione e commercializzazione dei prodotti tipici, i legami tra produttori e rivenditori locali e la presenza sul mercato dei prodotti delle aree target, aumentando al contempo la consapevolezza delle comunità locali e italiane sul valore delle risorse territoriali. Infine, il progetto ha contribuito a valorizzare il ruolo delle donne nell'economia rurale, favorendo l'aggregazione tra produttrici, l'analisi delle criticità e delle opportunità dell'imprenditoria femminile e una maggiore consapevolezza del loro potenziale economico e sociale.

Elenco dei beneficiari:

N° 80 az. agricole familiari attive nella filiera ovi-caprina in aree montane; N° 20 az. agricole familiari attive nella filiera orti-frutticola e nel turismo rurale in Zadrima; N° 40 az. agricole familiari in aree montane e N° 10 az. agricole familiari in Zadrima che beneficiano di formazione, assistenza tecnica, mini-grants; N° 10 agenzie veterinarie attive in aree montane; N° 25 tecnici agricoli attivi in Zadrima e N° 40 donne rurali che beneficiano di formazione e supporto per altri grants scheme.

Finanziamento:

- I tranche euro 370.000,00 erogata in data 30/01/2017
- II tranche euro 534.000,00 erogata in data 12/07/2018
- III tranche euro 346.000,00 erogata in data 24/09/2019

Descrizione sviluppi recenti:

Varianti non onerose e Proroghe

- Piano operativo I anno: Approvazione AICS (prot. 6363 del 22.5.2017)
- Variante non onerosa III anno: approvazione AICS (prot. 4171 del 28.3.2019)
- Variante non onerosa III anno: Approvazione AICS (prot. 12590 del 03.10.2019)
- Variante non onerosa e proroga (5 mesi) III anno: Approvazione AICS (prot. 16933 del 23.12.2019)
- Proroga extra-contrattuale Emergenza COVID (4 mesi) III anno: Approvazione AICS (prot. 5753 del 19.5.2020)
- Variante non onerosa (periodo covid) III anno: Approvazione AICS (prot. 10056 del 10.09.2020

In data 25-26/09/2018 AICS (Ufficio VII) ha svolto una missione di monitoraggio congiunto con la sede AICS di Tirana e l'OSC esecutore Reggio Terzo Mondo sull'iniziativa in questione.

SCHEDA DESCRITTIVA PROGETTO

TITOLO DEL PROGRAMMA	"*New actions to support the phytosanitary sector in Bosnia and Herzegovina for the harmonization with EU standards*" **AID 11681**
LUOGO DEL PROGRAMMA	Bosnia e Erzegovina
LINGUA DEL PROGRAMMA	Inglese
DURATA PREVISTA	36 mesi
DURATA EFFETTIVA	41 mesi (VNO)
CANALE DI FINANZIAMENTO	Multi-bilaterale
TIPOLOGIA	Dono
BUDGET TOTALE	**EURO 1.198.400,00** *(budget totale in cifre)*
ENTE ESECUTORE	**CIHEAM Bari**
OBIETTIVI DEL MILLENNIO	SDG 2 [T 2.a]

Contesto dell'iniziativa

L'iniziativa si inserisce nel processo di integrazione europea della Bosnia-Erzegovina e rappresenta il proseguimento di precedenti interventi di rafforzamento del settore fitosanitario in linea con gli standard dell'UE. A seguito della firma dell'Accordo di Stabilizzazione e Associazione con l'Unione Europea nel 2008, il Paese si è impegnato ad adottare e attuare progressivamente *l'acquis communautaire*, in particolare per quanto riguarda la sicurezza alimentare e le norme veterinarie e fitosanitarie. Nonostante i progressi compiuti negli ultimi anni, soprattutto sul piano normativo grazie al sostegno della cooperazione internazionale e della Commissione Europea, il sistema fitosanitario nazionale necessita di ulteriore supporto per rafforzare le capacità istituzionali e operative, rendere effettivamente applicabile la legislazione vigente e migliorare l'efficienza dei servizi e la qualità dei prodotti vegetali commercializzati ed esportati. In coerenza con le strategie nazionali di sviluppo rurale e con le raccomandazioni dell'UE, il rafforzamento del sistema fitosanitario rappresenta una priorità per aumentare la competitività delle piccole e medie imprese agricole, favorire gli scambi commerciali e contribuire allo sviluppo socio-economico sostenibile delle aree rurali.

Obiettivi generali e specifici

Obiettivo generale: Contribuire al rafforzamento del sistema fitosanitario della Bosnia Erzegovina e al suo progressivo allineamento all'*acquis* comunitario.

Obiettivo specifico: Adeguare le capacità tecniche, specialistiche e organizzative degli enti preposti alle analisi fitosanitarie e/o ai controlli e ispezioni fitosanitarie (laboratori di analisi e servizi di ispezione) agli standard europei.

Descrizione strategia di intervento

L'iniziativa rafforza il sistema fitosanitario della Bosnia-Erzegovina attraverso un approccio integrato e partecipativo, combinando assistenza tecnica e sviluppo delle capacità del personale con piccoli investimenti nei laboratori per l'armonizzazione e l'accreditamento secondo standard internazionali. La formazione include trasferimento di competenze, on-the-job training e scambio di esperienze con istituzioni italiane, con il supporto tecnico di CIHEAM Bari.

Risultati da conseguire

R1: Il quadro tecnico-normativo sul controllo degli organismi di quarantena armonizzato agli standard UE
Attività: A1.1) Analisi del quadro tecnico-normativo ed identificazione ed aggiornamento agli standard UE dei protocolli tecnici inerenti i piani di controllo e monitoraggio degli organismi da quarantena; A1.2) Visite studio in Italia per quadri istituzionali e funzionari presso enti italiani preposti alla gestione del servizio fitosanitario;

R2: Il servizio di Ispezione fitosanitaria capace di eseguire correttamente le proprie funzioni in conformità con l'acquis comunitario
Attività: A2.1) Identificazione dei bisogni formativi del servizio fitosanitario e predisposizione alla redazione di linee guida e/o buone pratiche sulle procedure di ispezione alle dogane. A2.2) Attività di Assistenza Tecnica in Bosnia Erzegovina per gli ispettori preposti alle ispezioni fitosanitarie. A2.3) Organizzazione di un workshop e sviluppo di linee guida sulle buone pratiche di gestione di ispezione fitosanitaria in Bosnia Erzegovina;

R3: I laboratori preposti alle diagnosi fitosanitarie e la qualità delle sementi adeguati agli standard internazionali (EPPO, ISO17025, e ISTA) in termini di dotazione e di metodiche e procedure certificate ed accreditati
Attività: A3.1-A3.3) Identificazione, acquisto e fornitura di strumentazione di laboratorio, reagenti e materiali reagenti e materiali per l'accreditamento e l'adeguamento del laboratorio fitosanitario e della qualità delle sementi agli standard internazionali di: A3.1 Istituto per l'Agricoltura di Banja Luka, A3.2 Istituto Federale per l'Agricoltura di Butumir-Sarajevo, A3.3 Istituto Federale Agro- Mediterraneo di Mostar.

R4: Il personale dei laboratori fitosanitari e della qualità delle sementi potenziato nelle sue capacità di utilizzo di metodologie e protocolli di diagnosi secondo standard internazionali
Attività: A4.1-A4.3) Identificazione, dei bisogni formativi e assistenza tecnica formativa in loco al personale addetto alle analisi di laboratorio presso: A4.1 Istituto per l'Agricoltura della Repubblica Srpska di Banja Luka, A4.2 Istituto Federale per l'Agricoltura di Butumir-Sarajevo, A4.3 Istituto Federale Agro- Mediterraneo di Mostar. A4.4) Corsi di formazione in Italia per lo staff di laboratorio preposto alle analisi fitosanitarie e qualità delle sementi.

In sintesi, i risultati attesi dell'iniziativa prevedono il rafforzamento delle competenze del personale dei laboratori fitosanitari e di qualità dei semi, in modo da utilizzare metodologie e protocolli diagnostici conformi agli standard internazionali. I laboratori stessi saranno allineati agli standard EPPO, ISO 17025 e ISTA, sia in termini di dotazioni che di metodi e procedure certificate e accreditate. Parallelamente, il Servizio di Ispezione Fitosanitaria acquisirà le capacità necessarie per svolgere correttamente le proprie funzioni in conformità all'*acquis communautaire.* Infine, il quadro tecnico-normativo nazionale per il controllo degli organismi nocivi da quarantena sarà armonizzato con gli standard europei, garantendo maggiore efficacia e uniformità nelle procedure di controllo e tutela della produzione agricola.

Elenco dei beneficiari

I beneficiari diretti dell'iniziativa sono: le Amministrazioni per le ispezioni fitosanitarie della Republika Srpska, della BiH Federation e del Distretto di Brčko, i tre istituti di riferimento per diagnosi fitosanitaria e qualità dei semi (Banja Luka, Mostar e Sarajevo) e il loro personale tecnico, tra cui ispettori e tecnici di laboratorio.

I beneficiari indiretti sono i produttori agricoli, che potranno usufruire di servizi fitosanitari più efficaci e conformi agli standard UE, e i consumatori, grazie a catene agroalimentari più controllate e sicure, con ricadute positive anche sulla competitività e sull'export dei prodotti vegetali.

Finanziamento:
- I tranche: € 405.584,00 (erogata il 23/04/2019);
- II tranche: € 474.631,00 (erogata il 06/10/2020);
- III tranche: € 318.185,00 (erogata il 17/12/2021).

Descrizione sviluppi recenti:

A novembre 2019 è stata richiesta e approvata una prima **Variante Non Onerosa** (VNO) al piano finanziario. Successivamente, a febbraio 2022, è stata richiesta una seconda **VNO con contestuale proroga temporale di 5 mesi**, che ha portato la durata complessiva a 41 mesi con conclusione a settembre 2022.
Sono state inoltre realizzate una **valutazione intermedia** (*Mid-Term Evaluation*, 26/03/2021) e una **valutazione finale esterna** (*Final Evaluation*, 13/12/2022).
AICS Ufficio VI - Sviluppo rurale e Sicurezza alimentare ha svolto una **missione di monitoraggio** congiunto dell'iniziativa con la sede AICS di Tirana e l'Ente esecutore CIHEAM di Bari dal 12 al 15 giugno 2023, con relativo rapporto di monitoraggio datato 14/07/2023.

DISPOSIZIONI GESTIONALI E PIANO DI LAVORO	
Desk Analysis	In questa prima fase i valutatori esamineranno la documentazione riguardante il progetto. Dopo la firma del contratto la DGCS fornirà al team di valutazione ulteriore documentazione relativa all'iniziativa oggetto della valutazione. Nella riunione d'avvio, il team incontrerà i rappresentanti degli uffici della DGCS, gli esperti/funzionari dell'Agenzia ed altri stakeholder rilevanti.
Rapporto d'avvio	Il team dovrà predisporre il Rapporto d'avvio (vedi pag. 9), che sarà soggetto ad approvazione da parte della DGCS, entro la scadenza concordata in occasione dell'incontro di avvio della valutazione presso la DGCS (generalmente 20 giorni).
Visita sul campo	Coordinandosi con il MAECI, l'Ambasciata d'Italia e la Sede dell'AICS Tirana, il team di valutazione visiterà i luoghi dell'iniziativa, intervisterà e parti interessate, i beneficiari e raccoglierà ogni informazione utile alla valutazione. Il team di valutazione si recherà sul campo per un periodo stimato di circa **20 giorni complessivi e continuativi** (la durata effettiva sarà determinata dall'offerente). Il suddetto periodo dovrà essere coperto da almeno uno dei membri obbligatori. La presenza in loco del team leader, anche per un periodo circoscritto, è incentivata con l'attribuzione di relativo punteggio in sede di valutazione dell'offerta tecnica (Piano di lavoro). Al termine della visita sul campo, le informazioni utili alla valutazione raccolte saranno condivise dal team con gli stakeholder locali.
Bozza del rapporto di valutazione	Il team predisporrà la bozza del rapporto di valutazione, che dovrà essere inviata per l'approvazione da parte della DGCS.
Commenti delle parti interessate e feedback	La bozza di rapporto sarà sottoposta ai soggetti interni alla DGCS, ai rappresentanti dell'Agenzia e altri eventuali stakeholder individuati dalla DGCS per questa finalità. Commenti e feedback saranno comunicati ai valutatori invitandoli a dare i chiarimenti richiesti e fare eventuali contro-obiezioni, nel pieno rispetto dell'indipendenza delle risultanze della valutazione.
Seminario presso la DGCS	La DGCS organizzerà un seminario per la presentazione da parte del team della bozza del rapporto di valutazione, per l'acquisizione di eventuali commenti e feedback da parte dei soggetti di cui al paragrafo precedente, utili alla stesura del rapporto definitivo.
Rapporto finale e documentazione accessoria	Il team di valutazione, tenendo conto dei commenti ricevuti, definirà il rapporto finale e lo trasmetterà alla DGCS, per l'approvazione. Il rapporto può includere i commenti degli stakeholder. Al rapporto saranno allegati i ToRs, la lista completa dei quesiti valutativi con relativi indicatori e fonti e l'elenco della documentazione consultata. Assieme al rapporto dovrà essere fornito il materiale fotografico e l'ulteriore documentazione prodotta nel corso della valutazione: i questionari, i documenti specifici prodotti per gli approfondimenti di particolari tematiche o linee di intervento, le fonti informative secondarie utilizzate, le tecniche di raccolta dei dati nell'ambito di indagini ad hoc, le modalità di organizzazione ed esecuzione delle interviste, la definizione e le modalità di quantificazione delle diverse categorie di indicatori utilizzati, le procedure e le tecniche per l'analisi dei dati e per la formulazione delle risposte ai quesiti valutativi, inclusa la Matrice di Valutazione etc.
Seminario in loco	Il team di valutazione organizzerà, in coordinamento con la DGCS, un seminario per la presentazione alle controparti del rapporto finale di valutazione. I risultati della valutazione verranno presentati ai principali interlocutori locali: soggetti istituzionali, enti esecutori, rappresentanti dei beneficiari etc. I costi organizzativi del seminario (incluso affitto della sala, catering, eventuali rimborsi per lo spostamento dei partecipanti locali) saranno integralmente a carico dell'offerente. Le modalità organizzative di massima del seminario dovranno essere illustrate nell'offerta del concorrente e concordate in tempo utile nel dettaglio con la DGCS. Per il seminario in loco, è fortemente consigliato fornire il documento "rapporto finale della valutazione" tradotto e stampato in lingua locale.

FORMATO E STRUTTURA DEL RAPPORTO DI VALUTAZIONE

Rilegatura	In brossura con copertina plastificata recante l'indicazione del titolo dell'iniziativa anche nella parte laterale.
Carattere	Arial o Times New Roman, corpo 12 minimo
Copertina	Il file relativo alla prima pagina sarà fornito dall'Ufficio VII della DGCS assieme ai contenuti da inserire nella prima pagina (modalità di aggiudicazione, disclaimer etc.)
Lista degli acronimi	Sarà inserita una lista degli acronimi utilizzati
Localizzazione degli interventi	Inserire una carta geografica relativa alle aree oggetto dell'iniziativa.
Sintesi iniziale	Quadro sintetico di contesto, ambito ed obiettivi della valutazione, metodologia di raccolta e analisi dati, principali conclusioni e raccomandazioni. Segnalare che del rapporto finale è disponibile una versione sintetica.
Contesto	- Situazione Paese, basata su informazioni rilevate da fonti internazionali accreditate. - Breve descrizione delle politiche di sviluppo attive nel Paese, con particolare riferimento alla cooperazione italiana, e della sua situazione politico-istituzionale, socio-economica e culturale.
Ambito ed obiettivo	- Descrizione delle iniziative valutate che includa logica e strategia di base, obiettivi generali e specifici, risultati previsti e stato di realizzazione dei singoli progetti - Obiettivi generali e specifici della valutazione.
Quadro teorico e metodologico	- I criteri di valutazione. - La metodologia utilizzata e la sua applicazione, segnalando le eventuali difficoltà incontrate. - Le fonti informative e il loro grado di attendibilità.
Presentazione dei risultati	La presentazione dei risultati della valutazione dovrà articolarsi sulla base dei quesiti formulati dall'offerente e delle relative risposte (adeguatamente documentate).
Conclusioni	Le conclusioni, fondate sui risultati della valutazione, includeranno un giudizio chiaro e motivato in merito a ciascuno dei criteri di valutazione e dovranno tenere conto di quanto richiesto nella sezione "Utilità" dei ToRs e delle tematiche trasversali.
Raccomandazioni	Le raccomandazioni, relative ad aspetti specifici delle iniziative valutate o a carattere generale, devono comunque essere fondate sulle risultanze e le conclusioni della valutazione. Sono indirizzate ai destinatari istituzionali e finalizzate al miglioramento delle strategie della cooperazione italiana e dei progetti futuri. Per facilitare il *management response* devono essere limitate nel numero (indicativamente non più di 10 raccomandazioni principali) e prevedere una formulazione sintetica che evidenzi chiaramente l'azione da svolgere, accompagnata da un eventuale ulteriore testo esplicativo.
Lezioni apprese e buone pratiche	Sono fondate sulle risultanze della valutazione e possono andare al di là del ristretto ambito del progetto.
Allegati inseriti nel rapporto	In calce al rapporto devono essere inseriti i ToRs (Allegato 1), la lista completa dei quesiti valutativi con relativi indicatori e fonti e l'elenco della documentazione consultata. Ulteriori allegati possono essere inseriti se non contengono dati potenzialmente sensibili (nominativi individuali ed altre informazioni che possono essere usate per identificare individui). Nel rapporto può anche essere inserito l'elenco di tutta la documentazione accessoria prodotta (questionari etc.), inclusa quella non allegata.